

T.C.
SİNOP ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
SIYASET BİLİMİ VE KAMU YÖNETİMİ ANABİLİM DALI

SİYASAL PARTİLERİN FİNANSMANI: TÜRKİYE-FRANSA
KARŞILAŞTIRMALI ANALİZİ

ŞULE ŞİMŞEK

YÜKSEK LİSANS TEZİ

DANIŞMAN

Dr. Öğr. Üyesi Duygu ÇERİ

SİNOP-2024

TEZ KABUL

ŞULE ŞİMŞEK tarafından hazırlanan “ **SİYASAL PARTİLERİN FİNANSMANI: TÜRKİYE-FRANSA KARŞILAŞTIRMALI ANALİZİ** ” başlıklı bu çalışma, 11.07.2024 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda başarılı bulunarak, jürimiz tarafından **YÜKSEK LİSANS tezi** olarak kabul edilmiştir.

Başkan

Dr. Öğr. Üyesi Özge MUTLU KAYA
Anadolu Üniversitesi / Hukuk Fakültesi

İmza

Üye

Dr. Öğr. Üyesi Duygu ÇERİ

İmza

(Danışman)

Sinop Üniversitesi / Boyabat İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi

Üye

Dr. Öğr. Üyesi Candaş CAN

İmza

Sinop Üniversitesi / Boyabat İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi

Enstitü Müdürü

Prof. Dr. Fadime DİRİK

.....

ETİK BEYANI

Tez Yazım Kurallarına uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmasında; tez içinde sunduğum verileri, bilgileri ve dokümanları akademik ve etik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi, tüm bilgi, belge, değerlendirme ve sonuçları bilimsel etik ve ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu, tez çalışmasında yararlandığım eserlerin tümüne uygun atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi, kullanılan verilerde herhangi bir değişiklik yapmadığımı, bu tezde sunduğum çalışmanın özgün olduğunu, bildirir, aksi bir durumda aleyhime doğabilecek tüm hak kayıplarını kabullendiğimi beyan ederim.

Şule ŞİMŞEK

ÖZET

YÜKSEK LİSANS TEZİ

SİYASAL PARTİLERİN FİNANSMANI: TÜRKİYE-FRANSA KARŞILAŞTIRMALI ANALİZİ

ŞULE ŞİMŞEK

SİNOP ÜNİVERSİTESİ LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
SİYASET BİLİMİ VE KAMU YÖNETİMİ ANABİLİM DALI
DANIŞMAN:DR. ÖĞR. ÜYESİ DUYGU ÇERİ

Siyasi partiler, tarih boyunca toplumsal hayatın sürdürülebilirliği açısından önemli aktörler olmuştur. En genel tanımıyla siyasi partiler düzenli ve devamlı bir örgüt etrafında iktidara gelmek veya iktidarı korumak amacıyla kurulan siyasi topluluklardır. Bu toplulukların varlıklarını sürdürebilmeleri ve hedeflerine ulaşabilmeleri için seçim sürecini iyi yönetmeleri ve bu süreçte başarılı olmaları gerekmektedir. Siyasi partilerin belirli hedeflere ulaşabilmesi amacıyla finansman kaynaklarına ihtiyaçları vardır. Demokrasinin temel unsurlarından biri olan partilerin finansmanı da en az partiler kadar önemlidir. Bu nedenle siyasi partilerin gelir kaynakları, kaynakların nasıl değerlendirildiği ve hangi yöntemlerle denetlendiği önemli bir araştırma alanıdır. Bu çalışmada, Fransa ve Türkiye'nin partileşme ve finansman süreçleri incelenerek iki ülkenin kaynakları karşılaştırılmıştır. Türkiye ile Fransa'nın karşılaştırılmasının iki temel nedeni bulunmaktadır. Bu nedenler iki ülkenin yönetim biçimleri ile seçim sistemlerinin farklı olmasıdır. Çalışmanın amacı, bu iki faktörün siyasi partilerin finansman kaynaklarına etkilerini incelemek ve kaynakların denetlenmesinde hangi kurum ve düzenlemelerin olduğunu karşılaştırmaktır.

ANAHTAR KELİMELELER: Siyasi Partiler; Siyasal Katılım; Siyasetin Finansmanı; Türkiye ve Fransa'da Siyasetin Finansman Kaynakları

Temmuz 2024, 101 Sayfa

ABSTRACT

MSC THESIS

FINANCING OF POLITICAL PARTIES: A COMPARATIVE ANALYSIS OF TURKEY AND FRANCE

ŞULE ŞİMŞEK

**SINOP UNIVERSITY INSTITUTE OF GRADUATE PROGRAMS
DEPARTMENT OF POLITICAL SCIENCE AND PUBLIC ADMINISTRATION
SUPERVISOR:ASST. PROF.DR. DUYGU ÇERİ**

Political parties have been important actors for the sustainability of social life throughout history. In the most general definition, political parties are political communities established around a regular and continuous organisation in order to come to power or to maintain power. In order for these communities to sustain their existence and achieve their goals, they need to manage the electoral process well and be successful in this process. Political parties need financial resources in order to achieve certain goals. The financing of parties, which is one of the basic elements of democracy, is as important as the parties themselves. For this reason, the sources of income of political parties, how these sources are utilised and the methods by which they are audited are important areas of research. In this study, the party formation and financing processes of France and Turkey are examined and the resources of the two countries are compared. There are two main reasons for comparing Turkey and France. These reasons are the different forms of governance and electoral systems of the two countries. The aim of the study is to examine the effects of these two factors on the financing resources of political parties and to compare which institutions and regulations are in place to control the resources.

KEYWORDS:Political Parties, Political Participation, Financing of Politics, Financing Sources of Politics in Turkey and France

July 2024, 101 Page

TEŐEKKÖR

Yüksek lisans eğitimin boyunca yanımda olan, beni cesaretlendiren, çalışmanın her anında desteğini esirgemeyen ve tezde benim kadar emeği olan Dr. Öğr. Üyesi Duygu Çeri'ye sonsuz şükranlarımı sunmaktan mutluluk duyarım. Tüm hayatım boyunca bana saygıyı, sevgiyi ve sabrı öğreten aileme, süreç içerisinde manevi desteklerini esirgemedikleri için çok teşekkür ederim.

Şule ŞİMŞEK

İÇİNDEKİLER

	Sayfa
TEZ KABUL	ii
ETİK BEYANI	iii
ÖZET	iv
ABSTRACT	v
TEŞEKKÜR	vi
İÇİNDEKİLER	vii
SİMGELER VE KISALTMALAR DİZİNİ	x
1.GİRİŞ	1
2.SİYASETİN TEMEL UNSURU SİYASAL PARTİLER	3
2.1. Siyasal Parti Nedir?	3
2.2.Siyasal Partilerin Tarihçesi	4
2.3. Siyasal Partilerin İşlevleri	6
2.4. Siyasal Partilerin Tipolojisi	8
2.4.1. Duverger’in tipolojisi.....	8
2.4.1.1. Kadro partileri	8
2.4.1.2. Kitle partileri	10
2.4.2. Sigmund Neumann’ın parti tipolojisi: Bireysel temsil partileri ve sosyal bütünleşme partileri	12
2.4.3. Sosyalist partiler	14
2.4.4. Komünist partiler	14
2.4.5. Faşist partiler.....	16
2.4.6. İdeoloji partileri	17
2.4.7. Herkesi yakala partisi (Catch-all party)	17
2.4.8. Kartel partiler (Cartel party)	19
2.5. Siyasal Parti Sistemleri	21
2.5.1. Tek parti sistemi.....	22
2.5.1.1. Gerçek tek parti sistemleri	23
2.5.1.1.1. Totaliter tek parti sistemi	23
2.5.1.1.2. Otoriter-pragmatik tek parti sistemleri	24
2.5.1.2. Karmaşık tek parti sistemleri	25

2.5.1.2.1. Üstün (hâkim) parti	25
2.5.1.2.2. Hegemonyacı parti sistemleri	26
2.5.2. İki parti sistemi	26
2.5.3. Çok partili sistemler	28
2.6. Siyasi Partiler ve Demokrasi.....	30
3. SİYASAL KATILIM VE SEÇİMLER.....	32
3.1. Siyasal Katılım.....	32
3.2. Siyasal Katılımın Boyutları ve Siyasal Katılımda Farklı Davranışlar	34
3.2.1. Siyasal katılımın boyutları	34
3.2.2. Siyasal katılımda farklı davranışlar	35
3.3. Siyasal Rejimlerde Siyasal Katılım	37
3.3.1. Demokratik sistemlerde siyasal katılım	37
3.3.2. Totaliter sistemlerde siyasal katılım	39
3.4. Siyasal Katılım Aracı: Seçimler	40
3.5. Seçim Sistemleri	42
3.5.1. Çoğunluk seçim sistemi	42
3.5.1.1. Tek turlu çoğunluk sistemi	43
3.5.1.1.1. Tek isimli tek turlu çoğunluk sistemi	43
3.5.1.1.2. Tek isimli iki turlu çoğunluk sistemi	43
3.5.1.1.3. Liste usulü çoğunluk sistemi.....	44
3.5.1.1.4. Çoğunluk seçim sistemlerinin avantaj ve dezavantajları	44
3.5.2. Nispi seçim sistemleri	44
3.5.2.1. Ulusal seçim kotası sistemi.....	45
3.5.2.2. Ulusal artık sistemi	45
3.5.2.3. Nispi temsil sisteminin avantaj ve dezavantajları	46
3.5.3. Karma seçim sistemleri.....	47
3.6. Türkiye ve Fransa’da Siyasal Katılım ve Seçimler.....	48
3.6.1. Türkiye ve Fransa’da siyasal katılım ve seçim sistemleri	48
3.6.1.1. Fransa’da siyasal katılım ve seçimler	49
3.6.1.2. Türkiye’de siyasal katılım ve seçimler	50
3.6.1.2.1. Cumhuriyet Dönemi’nde uygulanmakta olan çoğunluk seçim sistemi	50
3.6.1.2.2. 1960- 1980 arasında uygulanmakta olan seçim sistemi.....	51
3.6.1.2.3. 1980 sonrası uygulanan seçim sistemi	52
4. SİYASAL PARTİLERİN FİNANSMANI	54

4.1. Siyasal Partilerin Finansman Kaynakları.....	56
4.1.1. Üyelik aidatları	56
4.1.2. Devlet yardımları	57
4.1.3. Özel bağış ve yardımlar	61
4.2. Türkiye’de Siyasal Partilerin Finansmanı.....	62
4.2.1. Türkiye’de Siyasal Partilerin Finansmanının Tarihçesi.....	62
4.2.2. Türkiye’de Siyasal Partilerin Finansman Kaynakları	65
4.2.2.1. Giriş ve üye aidatları.....	65
4.2.2.2. Milletvekilliği aidatı	67
4.2.2.3. Milletvekilliği, belediye meclis üyeliği, belediye başkanı ve il genel meclis üyeliği aday adaylığından alınacak özel aidat	67
4.2.2.4. Parti mal varlığından elde edilen gelirler.....	68
4.2.2.5. Bağışlar	68
4.2.2.6. Devlet yardımı	70
4.2.2.7. Satış bedelleri.....	72
4.2.3. Türkiye’de Siyasal Partilerin Finansman Kaynaklarının Denetimi	72
4.3. Fransa’da Siyasal Partilerin Finansmanı.....	74
4.3.1. Fransa’da Siyasal Partilerin Finansmanının Tarihçesi.....	75
4.3.2. Fransa’da Siyasal Partilerin Finansman Kaynakları	76
4.3.2.1. Devlet yardımı	76
4.3.2.1.1. Adaylara yapılan devlet yardımı.....	77
4.3.2.1.2. Siyasal partilere yapılan devlet yardımı.....	77
4.3.2.2. Bağışlar	78
4.3.2.2.1. Adaylara yapılan bağışlar	78
4.3.2.2.2. Siyasal partilere veya gruplara yapılan bağışlar	79
4.3.2.3. Üye aidatları.....	80
4.3.3. Fransa’da Siyasal Partilerin Finansman Kaynaklarının Denetimi	80
4.3.3.1. Kampanya hesapları ve siyasi finansman ulusal komisyonu	80
4.3.3.2. Mal varlığı bildirimleri ve inceleme komisyonu	83
5. SİYASAL PARTİLERİN FİNANSMAN KAYNAKLARININ	
KARŞILAŞTIRILMASI: TÜRKİYE- FRANSA.....	85
6. SONUÇ	90
KAYNAKLAR	94
ÖZGEÇMİŞ	101

SİMGELER VE KISALTMALAR DİZİNİ

Kısaltmalar

ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
AP	: Adalet Partisi
CHP	: Cumhuriyet Halk Partisi
CNCCEP	: Siyasi Finansman ve Kampanya Hesapları Milli Komisyonu
FDP	: Hür Demokrat Parti
RFR	: Rally for the French Republic
SPD	: Sosyal Demokratlar
SPK	: Siyasi Partiler Kanunu
TBMM	: Türkiye Büyük Millet Meclisi
TRT	: Türkiye Radyo Televizyon Kurumu
UMP	: Union for a Popular Movement

1.GİRİŞ

İnsanlık tarihi boyunca toplumsal hayatta yaşanan gelişmeler disiplin, düzen ve güvene olan ihtiyacı ortaya çıkarmış ve bu durum yönetim olgusunu doğurmuştur. Yönetimin doğal bir sonucu olarak yönetilen ve yöneten sınıflar meydana gelmiştir. Esasen yönetilen ve yöneten sınıfların arasındaki etkileşim, demokrasinin temel argümanlarından olan parti, seçmen ve seçim kavramlarını ortaya çıkarmıştır. Özellikle temsili demokrasinin çok partili anlayışı içinde, siyasi partiler demokratik hayat için önemli bir hale gelmiştir. Demokrasi açısından önemli olan siyasi partiler ve temsil edecekleri kitleler arasında etkileşim bulunmaktadır. Bu etkileşimde partiler temsil edecekleri kitleler için, seçmenler ise partiler açısından önemli hale gelmektedir. Seçimler ise bu etkileşimin önemini daha fazla ön plana çıkarmaktadır.

Seçimler, siyasi partiler ve seçmenlerin kurduğu bu üçlü kesişim, demokrasinin gelişmesine katkı sağlarken, kimi zaman da demokrasiyi zedeleyebilmektedir. Seçmen iradesinin siyasi partiler aracılığıyla seçimlerde ortaya konulmasıyla temsili demokrasinin gereklilikleri yerine getirilmekte ve demokrasi güç kazanmaktadır. Ancak, bu gelişme sonucunda siyasi partilerin seçim dönemleri boyunca harcama kalemlerinde oluşan çeşitlilik ve meblağ artışı sorunlu hale gelebilmektedir. Partilerin giderlerinin günümüz koşullarına uygun hale gelmesi, harcamalarını karşılayacak gelirlerin artmasına neden olmuştur. Siyasi partilerin finansmanında yaşanan bu dönüşüm, demokrasinin sürdürülebilirliği için önemli bir olgudur.

Siyasetin finansmanı, yukarıda bahsi geçen nedenlerle üzerine düşünülmesi gereken bir konu haline gelmiştir. Siyasal faaliyetlerde yaşanan değişim ve dönüşüm ekonomik değerlerin siyaset üzerindeki etkinliğinin saptanması için inceleme yapılmasını gerekli kılmıştır. Demokratik sistemlerin yerleşmesinden önce yönetenler, yönetilenlerden vergi toplama ve benzeri yollarla siyasal faaliyetlerini finanse etmişlerdir. Bu durum, paranın siyaset üzerindeki olumsuz etki de bulunmasını engellemiştir. Ancak, demokratik sistemlerin yerleşmesiyle birlikte durum değişmiş, paranın siyasetteki önemi azalmamış fakat siyasal sürece dahil olma şekli değişmiştir. Artık oy toplayabilmek ve iktidarı elde edebilmek için seçmenlerin siyasi sürece dahil edilerek fikirlerinin duyurulması gerekmektedir. Bu noktada, seçim kampanyası ve propaganda faaliyetlerinin giderlerinin karşılanması açısından para, siyasetin temel unsurlarından biri haline gelmiştir.

Günümüzde para ile siyaset arasındaki ilişki, siyasi partilerin, adayların ve seçim kampanyalarının finanse edilmesi bağlamında değerlendirilmektedir. Siyasetin finansmanı, siyasi faaliyetler için paranın ve diğer maddi kaynakların kullanılması veya seçim kampanyalarının ve siyasi partilerin fonlanması olarak tanımlanmaktadır.

Bu çalışmanın amacı, Türkiye ve Fransa’da siyasetin finansmanı konusunda hangi uygulamaların etkin ve yararlı olduğunun ön plana çıkartılmasıdır. Bu amaç doğrultusunda, öncelikle Türkiye’deki siyasi partilerin hangi araçlardan ya da kaynaklardan yararlandığı ortaya konulacak ve bu kaynakların şeffaflık ve hesap verebilirlik süreçleri ele alınacaktır. Ardından, Fransa’da siyasetin finansmanı uygulamaları, şeffaflık ve hesap verebilirlik süreci tespit edilerek karşılaştırma yoluyla iki ülke arasındaki uygulama örnekleri sunulacaktır.

Çalışmada karşılaştırması yapılan Türkiye, kendine özgü bir sistem olan Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi ile yönetilirken, Fransa Yarı Başkanlık sistemiyle yönetilmektedir. Yapılan bu çalışmada Türkiye ve Fransa’nın karşılaştırılmasının temel nedeni, benzer sistemlere sahip olan bu iki ülkenin siyasetin finansmanı konusunda gelişimlerini, uygulamalarını ve kurumlarını ortaya koyarak olumlu ve olumsuz yönlerini irdelemek ve sebeplerini ortaya çıkarmaktır. İki ülkenin yasalarında, kurumlarında ve finansman süreçlerinde bulunan farklılıklar, karşılaştırmalı bir analize imkân vermektedir.

2.SİYASETİN TEMEL UNSURU SİYASAL PARTİLER

2.1. Siyasal Parti Nedir?

Siyaset biliminde “parti” kelimesi modern anlamda kamuoyuna yön veren geniş halk kitleleri olarak ele alınmıştır. Maurice Duverger’e (1974, s. 15) göre, partiler ilk çağda bölücü hiziplerin¹, Rönesans İtalya’sında ise ordu komutanının etrafında askerlerin bir araya geldiği kulüpler olmuştur. Daha sonra ise, anayasal monarşileri ideoloji esasına dayalı olarak seçimlere hazırlayan komiteler olarak kullanılmıştır.

Duverger gibi birçok düşünür tarafından siyasi parti farklı şekillerde tanımlanmıştır. Bu düşünürlerden biri olan Braud (2017, s. 493) siyasi partiyi “*merkezi ve/veya yerel düzeyde siyasal iktidarın kullanımına doğrudan katılmak amacıyla destekleri harekete geçiren, nispeten istikrarlı örgütlerdir. (...) Çıkar gruplarından farklı olarak, iktidarı tek başlarına ya da diğerleriyle koalisyon halinde kullanmak isterler.*” şeklinde tanımlamaktadır. Tunaya (1982, s. 246-247) ise siyasi partileri, belirli bir siyasal program etrafında örgütlenmiş olan kişilerin, belirlenmiş bu programı seçimler aracılığıyla gerçekleştirmek için kurmuş oldukları örgütler olarak nitelendirmiştir.

Bakırtaş ise (2007, s. 73), “*siyasi parti gerek organizasyonunun varlığı ve gerekse devamlılığı açısından liderlerinin ömrüyle sınırlı olmayan, merkezi ve yerel düzeyde örgütlenen, tek başına veya koalisyon yoluyla iktidara gelmek için çaba sarf eden, oylarını maksimum hale getirme hedefi olan organizasyonlardır.*” tanımıyla diğer düşünörlere benzer bir siyasi parti tasvirini yapmıştır.

Araştırmacılar tarafından yapılan siyasi parti tanımlarından yola çıkarak partileri toplumda yer alan diğer örgütlerden ayıran iki temel özellik göze çarpmaktadır. Bunlardan ilki bir amaç dahilinde hareket etmeleri diğeri de çalışma yöntemleridir. Siyasi partilerin tanımından da anlaşıldığı üzere, siyasi partiler siyasi iktidarı ele geçirmek ya da bu iktidarın ortağı olmak amacıyla kurulmuşlardır. Siyasi partiler dışında toplumda yer alan diğer örgütlerin bu tür amaçları olsa bile kuruluş amaçları arasına dahil edilmemektedir. Ancak bir siyasi partinin siyasi iktidarı elde etmeye çalışmadığı bir yapı öngörölmemektedir (Lipson, 1986).

¹Türkçe ’de bölüm; bölük ya da kısım anlamına gelen hizip kelimesi, Siyaset Bilimi’nde bir grup içinde, çıkarlara sahip olan insan topluluğunu tanımlamak için kullanılan bir kavramdır.

İktidardaki siyasi partilerden farklı olarak muhalefet partileri ise sürekli siyasi iktidarı denetleyip toplumda yer alan sorunların parlamentoya ulaşmasında ve kamuoyuna yansıtılmasında rol oynamaktadırlar.

Toplumda yer alan bireylerin siyasi iktidardan pay almak ya da devlet ve toplum yönetiminde söz sahibi olabilmek amacıyla örgütlenmeleri geçmişe dayansa da modern siyasi partilerin ortaya çıkışı süreç içerisinde oldukça yeni sayılmaktadır. Modern siyasi partilerin oluşumu ele alınırken, çoğunlukla Amerika Birleşik Devletleri (ABD) öncü gösterilmektedir. İngiltere’de yer alan partiler de siyasi partilerin başlangıcı olarak görülmekle birlikte ABD benzeri parti örgütlenmelerine sahip olmamışlardır.

Duverger’e (1974, s. 15-16) göre modern siyasi partilerin doğuşunun 19. yüzyılın Avrupası’nda olmasının iki nedeni bulunmaktadır. Bunlardan ilki sorumluluk sahibi temsili hükümet ilkesinin yerleşmesidir. Hükümetlerin temsili nitelikten yoksun olması, mutlak monarşiler döneminde siyasi partilerin oluşumunu engellemiştir. Çünkü halkın temsil hakkından yararlanamaması nedeniyle bu tür toplu örgütlere ihtiyaç duyulmamıştır. İkinci neden ise oy hakkının toplumun geneline yayılmamış olmasıdır. İlk zamanlarda toplumun çok sınırlı ve belirli kesimine verilen oy hakkı zamanla geneline yayılmaya başlamış, meclislerde günümüz siyasi partilerin temelini oluşturan gruplaşmalar ve hizipleşmeler ortaya çıkmıştır (Daver, 1993, s. 225).

Sonuç olarak, siyasi partilerin ortaya çıkıp gelişmesindeki aşamaların ilki hizipler olarak adlandırılan yapılar olmuştur. İlk olarak bir liderin ya da ailenin etrafında toplanmış olan örgütler parlamento içinde varlığını sürdürmüş, sonraki aşamada parlamento dışında örgütlenmeye ve ilişkilerini sürdürmeye devam etmişlerdir. 18. yüzyıla denk gelen son aşamada ise partiler, temelde üzerinde mutabık kaldıkları belirli ilkeleri olan, insanların birleşmesiyle kurulmuş, gün geçtikçe disiplinli ve örgütlü mekanizmalar haline gelmiştir (Heywood, 2014, s. 320-321; Lipson, 1986, s. 42).

2.2.Siyasal Partilerin Tarihçesi

Siyasi partiler, geçmişten günümüze siyasi hayatın sürdürülebilirliği ve demokrasi açısından oldukça önemli bir yere sahiptir. Siyasi partilerin günümüzdeki formlarını almasına kadar tarihsel anlamda birçok örnekle karşılaşmıştır. Bu örneklerin siyasi tarihlerini bilmek günümüzdeki partileri de bilmek anlamına gelmektedir. Çağdaş siyasal toplumlarda en önemli güçlerden biri olarak görülen siyasi partiler demokratik hayatın kilit tamamlayıcılarından biridir. Günümüzde tüm toplumlarda siyasi partilerin

varlığından bahsetmek mümkündür. Dünya genelinde varlık gösteren siyasi partilerin ideolojik yapıları, toplumsal tabanları ve gösterdikleri etki birbirlerinden tamamen farklı olsa da partiler demokratik sistemin ve toplumun temel unsuru olmaya devam etmektedirler (Dursun, 2004, s. 249). Modern politik yapının temelini oluşturan siyasi partilerin doğuşu 19. yüzyılın ortalarına denk gelmektedir. 18. yüzyılın Avrupa'sında görülen gruplaşma ve hizipler (Tory ve Whig) kimi düşünürler tarafından partilerin doğuşu olarak kabul edilse de parlamento dışında örgütlenmeye sahip olmadıkları için gerçek anlamda parti olduklarını söylemek mümkün değildir (Kapani, 2014, s. 177).

Modern anlamda ABD'de ilk partiler ortaya çıkmıştır. ABD'nin bağımsızlığının kazanılmasından sonra Anayasanın yaratıcısı olan kurucuların itirazlarına rağmen, Federal Parti (1860'lı yıllardan sonra günümüzdeki iki partiden birini oluşturan Cumhuriyetçi Parti adını almıştır) Alexander Hamilton tarafından kurulmuştur. Federal Parti, 1800 yılında yapılan Amerika başkanlık seçimlerinde ana partilerden ilkinin oluşturmıştır. Federalist Hamilton'un karşısında bulunan anti-federalist Thomas Jefferson geniş ve daha serbest demokrasiyi benimseyen Demokrat Parti'yi kurmuştur (Turan, 2019, s. 205; Nevins ve Commager, 2005, s. 136). 19. yüzyılda kurulan bu iki siyasi parti hem ABD'nin hem de dünya siyasetinin modern anlamda ortaya çıkan ilk partileri olmuşlardır. Bu iki örnekten sonra 20. yüzyılda gerek parlamento içinde yer alan partilerin ayrımından ortaya çıkan yeni partilerle gerekse de parlamento dışında yer alan dine ve tarıma dayalı çiftçi hareketi ile sanayileşen işçilerin bir araya gelip parlamento içinde örgütlenmeleri sonucunda partiler yaygınlaşmaya başlamıştır.

Partilerin kuruluşu açısından Maurice Duverger (1974, s. 15-16) ikili bir ayrım yapmıştır: parlamento içinde doğan partiler ve parlamento dışında doğan partiler. Bu ayrıma göre ilk önce parlamentoda gruplar doğmakta hemen sonrasında yerel seçim komiteleri yaratılmakta ve bu iki öge arasında sürekli olarak bir ilişki kurulmaktadır. Böylece parlamento içinde kurulan grupların seçim kitlelerini örgütlendirmek ve seçim faaliyetlerini düzenlemek amacıyla modern açıdan ilk siyasi partiler meydana gelmiştir.

Parlamento dışında oluşan partilerin kökeni, gelişim süreci ve yapısal özellikleri, parlamento içinde doğan partilerden önemli ölçüde farklılık gösterir. Bu tür partiler genellikle parlamentoda temsil hakkı elde edemeyen sınıfların ve sosyal güçlerin oluşturduğu işçi sendikaları, çeşitli dernekler, dinsel kuruluşlar, düşünce kulüpleri ve tarım kooperatifleri gibi unsurlara dayanmaktadırlar. Avrupa'daki birçok sosyalist parti bu tür partilere örnek olarak gösterilebilir (Kapani, 2014, s. 178).

Duverger tarafından siyasi partilerin doğuşunu açıklamak için oluşan parlamento esaslı model, Batı Avrupa ve ABD gibi eski ve köklü parlamento geleneğine sahip ülkeler açısından geçerli olabilmektedir. Fakat bu model dünya genelinde -özellikle 20.yüzyılda bağımsızlıklarını kazanarak kademeli olarak demokrasiye geçiş yapan üçüncü dünya ülkeleri açısından- pek elverişli ve kabul edilebilir olmamaktadır. Duverger'in modeli dışında siyasi partilerin doğma sürecinde birden fazla etken bulunabilmektedir. Etkenlerden en önemlisi olarak toplumsal yapıyı kökten değiştiren modernleşme sayılmaktadır (Kapani, 2014, s. 179). Ulaşım ve haberleşmenin artması, eğitim seviyesinin yükselmesi, sanayileşme, kentleşme gibi değişimleri içine alan modernleşme bireysel grupların siyasal alanda örgütlenerek iktidarı etkilemesine ve bu yönde çaba göstermesine yol açmıştır. Diğer yandan toplumu sarsan olaylar (devrim, ekonomik bunalım, savaş vb.) siyasi partilerin kurulmasında başlıca rol oynayan etkenleri meydana getirmiştir (Kapani, 2014, s. 179).

2.3. Siyasal Partilerin İşlevleri

Düzenli ve devamlı bir örgüt içinde yer alan bireylerin iktidar olmak ve kazandığı iktidarı korumak amacıyla birleşmesi olarak tanımlanan siyasi partilerin birden fazla işlevi bulunmaktadır. Siyasi partilerin işlevleri, toplumda düşük gelire sahip olan vatandaşların desteklenmesinden, ulusal anlamda dış politikanın belirlenmesi ve uygulanmasına kadar çeşitli konuları kapsamaktadır.

Siyasi partilerin ilk işlevi, toplumda farklı kişilerin, grupların, kurumların ve kuruluşların sahip oldukları ortak menfaatleri bulup birleştirmek ve sonrasında bu ortak menfaatler etrafında siyasi çözüm alternatifleri üretmektir. Siyasi partilerin temel işlevleri ise toplum içinde yer alan kültürel, siyasal, sosyo-ekonomik ve ideolojik ayrımların göz ardı edilmesi ve farklılıkları bulunan bireyleri ortak noktada buluşturarak siyasi arenaya katılımlarını sağlama aracı olmasıdır (Karakoç, 2017, s. 24).

Toplumdaki birbirinden ayrı görüş, eğilim ve düşüncelerin ortaya çıkarılıp ifade edilmesi; iktidar ve muhalefette yer alacak adayların, vatandaşlara tanıtılması; devletlerin sahip oldukları seçim sistemleri doğrultusunda yapılan seçimlerin neticesinde görev alacak iktidar ile muhalefet kadrolarının belirlenmesi ve bu seçimlerde rol oynayacak seçmenlerin eğitilmesi de siyasi partilerin işlevleri arasında sayılmaktadır (Teziç, 2016, s. 400-402).

Siyasi partilerin işlevlerinden bir diğeri menfaatlerin birleştirilmesidir. Siyasi partiler bu işlevleri bakımından üç gruba ayrılmaktadır. Bunlardan ilki olan pragmatik partiler, çözüm olarak sınırlı değişiklik önerisiyle ideolojik yaklaşım sergilememektedirler. İkincisi ise ideolojik partilerdir. Bu partiler fikir ve değerlerini tartışmayan komünist, faşist ve soft olarak nitelendirilen sosyalist partilerdir. Son grup ise belli etnik ve dini topluluğu temsil ederek birleştirme yoluna giden kendi değerlerini dikkate alan özgül temsil partilerdir. Bu üç gruptan, pragmatik partiler menfaatleri birleştirme ve etkin temsil işlevlerini yerine getirmektedirler. İdeolojik ve geleneksel partiler ise sorun çözme noktasında yetersiz kalabilmektedirler (Erdoğan, 2017, s. 319).

Siyasi partilerin başka bir işlevi de siyasi devşirme işlevidir. Siyasi partilerin içinden profesyonel siyasetçiler çıkmakta veya siyasi kadrolar devşirilip yetiştirilmektedir. Siyasal devşirmenin işleyişi partilerin kendi bünyelerinden aday gösterme ve seçim mekanizmaları ile işlerlik kazanmaktadır (Turan, 2019, s. 209). Siyasi partilerin devşirme işlevlerinin gerçek anlamda işlerlik kazanabilmesi için bu işlevin demokratik olan siyasi sistemlerde gerçekleşmesi gerekmektedir.

Sosyal mobilizasyon ve politik sosyalleşme partilerin farklı bir işlevidir. Bu kavramlara göre siyasi partiler onu meydana getiren bireyler için politik sosyalleşme yoludur. Bireylerin siyaseti şekillendirmeleri, politik bir bilinç kazanmaları ve fikirlerinin oluşması ve paylaşılması açısından bir aracı kurum haline gelmektedirler. Ülkede yer alan siyasi sistemin işleyişini öğrenmek, iktidar düellosundaki kuralları bilmek, siyasette söz sahibi olmanın ve siyasete katılmanın yollarını öğretmek siyasi partilerin sosyalleşme alanında yerine getirdikleri işlevleri arasındadır. Siyasal sosyalleşme bir nevi mevcut siyasi kültürün benimsenmesi ve sürdürülmesinin yanında siyasi değer ve inançların yaratılmasında da etkin bir rol oynamaktadır (Turan, 2019, s. 210).

Siyasi partiler toplumun birbirinden farklı tercih ve taleplerini bir araya getirerek siyasal sisteme iletmektedirler. Toplumun istekleri oldukça dağınık bir görünüme sahiptir. İsteklerin programlaştırılarak uygulamaya konulması için siyasi partiler tarafından sistematize edilmeleri ya da bir başka deyişle uygun politikalara çevrilmeleri gerekmektedir. Bu durumda siyasi partilerin politika belirleme işlevini oluşturmaktadır. Oluşturulan politikalar aynı zamanda siyasi partilerin iktidara geldikleri zaman gerçekleştirmeyi vadettikleri programları kamuoyuna sunmalarının da aracıdır (Turan, 2019, s. 219).

Seçimi kazanıp oyların çoğunluğunu alan iktidar partisi yürütme görevini sürdürürken, diğer siyasi partiler ise iktidarı eleştirme, denetleme işlevini üstlenmektedirler. Bu işlev demokrasiyi diğer sistemlerden ayıran en önemli işlevdir. Her yönetim biçiminde (faşizm, komünizm, sosyalizm ve demokrasi) muhalefet ve denetim bulunur, ancak sadece demokratik sistemlerde işlerlik kazanabilmektedirler (Yanık, 2013, s. 62-65). Demokrasi dışında diğer anti-demokratik yönetimlerde az da olsa muhalefet eden bir kesim vardır ancak bu kesimler iktidar partisi tarafından düşman olarak algılanıp, bastırılmaya çalışılmaktadır. Muhafif partiler bu işlevini kullanamayarak vatandaşları yönetimle ilgili olup bitenler hususunda aydınlatma fırsatı bulamamaktadırlar (Yanık, 2013, s. 62-65).

2.4. Siyasal Partilerin Tipolojisi

2.4.1. Duverger'in tipolojisi

Duverger'in 1951 yılında hazırlamış olduğu kadro-kitle partisi ayrımı kimi yönlerden eleştirilse de genel olarak kabul görmüştür. Kadro ve kitle partileri arasındaki fark hitap ettikleri seçmen kitlesinin büyüklüğü ve üye sayısı değildir. Duverger iki tip parti arasında yapısal olarak farklılıklar olduğunu belirtmiştir (Kapani, 2014, s. 185). Duverger daha sonraki süreçte yaptığı bu ikili sınıflandırmaya "ara parti"²yi de eklemiştir (Duverger, 1993, s. 106).

2.4.1.1. Kadro partileri

Kadro partileri toplumda az sayıda bulunan saygın ve varlıklı bir zümre tarafından kurulmuş olan, komite partileri olarak da adlandırılan partilerdir. Burjuva sınıfının temsilcisi olan, nicelikten daha çok niteliğe önem veren, üye sayısı az ve ocaklardan gelenlerin değil komiteler tarafından yönetilen ve siyasi bakımdan özellikle sağ kanatta yer alan partilerdir. ABD'deki iki büyük parti, İngiliz Muhafazakâr Partisi ve Fransız Sağcı Parti kadro partilerinin tipik özelliğine sahiptirler (Koçak, 2002, s. 49-50).

Kadro partileri, üye sayılarını arttırmak için özel bir çabaya girmezler. Kadro partileri nicelikten ziyade niteliğe önem vermektedirler. Bu tip partiler seçim bölgelerinde etkisi, gücü ve serveti bulunan bireyleri bir araya getirmeyi amaçlamaktadır. Böylece bu isimlerden yararlanıp parasal destek ve oy sağlamaya çalışmaktadırlar. Çevrenin ileri

² Duverger'in kadro ve kitle parti tip ayrımında belirgin bir tanımlama ve farklılığa sahip olmamasından dolayı, bir üçüncü kategori olan ara partilere çalışmalarında yer vermiştir.

gelenlerinden oluşan yerel komitelerin ana amacı kampanyayı yürütmek ve seçimlere hazırlanmaktır. Bu tip partiler seçim dönemleri dışında çok faaliyette bulunmazlar. Seçim zamanları ise paranın toplanması için çaba gösterirken, bir yandan da oyları toplamak için büyük uğraş verirler (Kapani, 2014, s. 185-186).

Kadro partileri için doktrin ve ideolojiyle ilgili sorunlar sonraki aşamada değerlendirilmektedir. Üyelikler de genellikle çıkarlara ve alışkanlıklara dayanmakta, bu tip partilerin finansman gelirleri siyasi lobilerden alınan yardımlardan ve bağışlardan karşılanmaktadır (Türköne, 2008, s. 260).

Kadro partileri genel oy ilkesinin kabul edilmesinden sonra ortaya çıkmış ve kaynağını parlamento içinden alan eski tip partilerdir. Dolayısıyla bu partiler ilk ortaya çıktıkları dönemde kitleleri örgütlendirme ve üye sayılarını artırma gereği duymamalarına rağmen ileri dönemlerinde tıpkı kitle partileri gibi sıradan üyeleri kabul ettikleri görülmektedir. Günümüzde, belirli bir amacı veya ideolojiyi takip eden “saf” kadro partilerine nadiren de olsa rastlamak mümkündür (Kapani, 2014, s. 186). Ancak, kadro partileri genellikle temel örgütlenme ve işleyiş biçimlerini sürdürerek eski yapılarını korumuşlardır. Seçim bölgesi komiteleri ile partinin merkez kademeleri arasındaki ilişki her zaman gevşek olmuştur. Ayrıca parti genel merkezi bölgesel örgütler üzerinde otorite kuramamıştır. Günümüzde Batı demokrasilerinde genellikle muhafazakâr ve liberal partiler bu tip partilere örnek olabilmektedirler (Kapani, 2014, s. 186).

Varlıklı bireylerin kuruculuk ettiği kadro partileri, rastgele üye kazanmak amacıyla değildirler. Partinin ilkelerinden en önemlisi tanınmış, saygın ve eşraftan kişilerle iş birliği yapmaktır. Partinin amacı seçimlerden sonra mümkün olduğu kadar çok adayı milletvekili çıkartmaktır. Bu sebeple üyelerinin sayılarından çok, değerli, saygın kesimlerden “seçkin” vatandaşlar olmaları, kadro partilerinin seçimlerdeki stratejilerini oluşturmaktadır (Çam, 2002, s. 440-441). Bu nedenle kadro partileri üye aidatları yerine bağışlara önem veren bir yapıya bürünmektedir.

Sonuç olarak kadro partileri örgütlenme biçimleri zayıf olan, disiplinleri az, kurucuları ve liderleri tanınmış kişilerden oluşan siyasi partilerdir. Gelişmiş demokrasilerin tümünde kadro partileri bulunmaktadır. Fakat ulusların siyasal kültüründen dolayı kadro partilerinin bazı özellikleri bir ülkeden başka bir ülkeye göre değişiklik gösterebilmektedir. Örneğin; parlamentolarda ABD ile Kıta Avrupası’nda bulunan kadro partilerinde parti disiplini zayıf olmasına rağmen, İngiltere’nin Muhafazakâr Partisi’nde

güçlüdür. Bazı istisnalar hariç kadro partileri yapılarını ve işlevsel özelliklerini koruyarak varlıklarını devam ettirmektedirler (Turan, 2019, s. 214).

2.4.1.2. Kitle partileri

Duverger'in siyasi parti tanımlarından ikincisi kitle partileridir. Kadro partilerinden daha sonra, kitlelerin oy hakkına kavuşması ile ortaya çıkmış partilerdir. Kitle partilerinin oluşmasında toplumculuk akımının etkisi büyüktür. Kitle partileri kadro partileriyle yarışabilmek amacıyla kitlelerle olmak zorundadırlar (Öztekin, 2018, s. 106). Böylece seçimlerin kapitalist yollarla finanse edilmesine karşılık, küçük olmasına rağmen çok sayıda katkıya sahip yeni bir finansman tekniğinin gelişmesi sağlanmıştır (Kapani, 2014, s. 186).

Karamustafaoğlu'na (1970, s. 89) göre kitle partileri; *“Liberal demokrasinin gereklerini yapan ve karizmatik liderlerin başarısından ve görüşlerinden ve çok belli görüşler üzerinde ekip çalışması gerçekleştiren ve üye sayısının çok olması yolunda faaliyet gösteren ve yirminci yüzyılın başında, adayların seçim giderlerini karşılamak amacıyla sosyalistler tarafından kurulan partilerdir.”*

Kitle partileri için parti üye sayısını arttırmak ve üyelerle ilişki içinde olmak önemlidir. Çünkü parti üyeleri, ulusal alanda parti hiyerarşisinin oluşmasında ve yerel parti kongrelerinde kilit role sahiptirler (Demirel, 2012, s. 183).

Kitle partileri için, parti üyeleri, sadece mali açıdan değil, siyasi açıdan da önem taşımaktadırlar. Bu tip partilerin ideolojik çizgileri daha belirgin ve tutarlıdır. Kitle parti üyeleri siyasal açıdan eğitim, bilinçlendirme ve yetiştirme adına sürekli faaliyet içindedirler. Bu faaliyetler sadece seçim dönemleri ile sınırlı değildir. Çünkü amaç ülke yönetiminde yer alıp iktidar yarışını kazanabilecek “seçkinler” yetiştirmektir. Dahası kitle partilerinin “okul” rolü de bulunmaktadır. Bu yüzden kitle partileri, kadro partilerinin tersine parti üyeleriyle sürekli etkileşim halindedir. Ayrıca örgütlenme bakımından kitle partileri, kadro partilerinden farklı olarak merkeziyetçi ve disiplinli kuruluşlar niteliğindedirler (Kapani, 2014, s. 186-187; Tokgöz, 1999, s. 40).

Kitle partilerinin ilk örnekleri sosyalist partiler olmuş ancak zamanla faşist ve komünist partiler de kitle parti tipini tercih etmişlerdir. Günümüzde bazı Hristiyan Demokrat Partiler bile kitle partisi şeklinde örgütlenmektedirler (Öztekin, 2018, s. 107).

Kadro ve kitle partilerinin farklarına baktığımızda kadro partilerinde üye sayısının çokluğundan daha çok özellikleri önemliyken, kitle partilerinde kadro partilerinin tam tersine üye sayısının fazlalığı önemlidir. Bunun nedeni ise bu tip partilerin üye sayısının fazlalığı hem seçimlerde oy kazanma potansiyellerini arttırmakta, hem de ekonomik açıdan güçlü olmalarını sağlamaktadır. Kitle partileri seçim giderlerini karşılayabilmek amacıyla geniş ölçüde üyelerin aidatlarına bağlıdırlar. Ama kadro partilerinde, partilerin üyeleri genellikle seçkin ve varlıklı kişilerden oluştukları için, partiye yapılan bağışlarla bile kadro partileri ekonomik açıdan çok güçlüdürler (Tanilli, 1982, s. 216-217).

Kadro ve kitle partilerinin arasındaki bir diğer farklılık ise, kadro partilerinin temel örgüt birimleri komiteler iken, kitle partilerinin ocaklara dayanmasıdır. Komitelerin sayısının az olmasına rağmen, ocaklar en küçük yerleşim birimlerine kadar yayılmış ve sayıları fazladır. Mahalle ve köylere kadar uzanmış örgütlenmenin amacı çok sayıda üyeye ulaşma zorunluluğundan kaynaklanmıştır (Kışlalı, 2000, s. 263). Ocaklar kitlelere partinin ana ideolojisini ve partinin çalışmalarını iletirken, bir yandan da parti üyelerinin parti ile ilişkilerinin devamlılığını sağlamaktadır (Karakoç, 2017, s. 31). Ocak yerleri coğrafi açıdan değil, partinin ideolojisine uyum sağlayabilecekleri kişilerin fazla olduğu bölgelerden seçilir. Ocaklar kitle partilerinin halk ile iletişim noktalarıdır. Partilere yeni üyelerin kabulü ocaklar aracılığı ile yapılır. Propaganda faaliyetleri ve parti üyelerinin ideolojik doktrinlerine itibarını sağlamlaştırmaya yönelik çalışmalar da ocaklarda gerçekleştirilir (Tokgöz, 1999, s. 41).

Kitle partileri, kadro partilerinden ideolojik tutarlılık açısından da ayrılmaktadır. Kitle partileri, kadro partilerine göre daha yoğun bir ideolojik tutarlılık sergilemekte ve bu tür partiler, seçim dönemleriyle sınırlı olmayıp sürekli olarak parti üyelerine bilgi aktarımı yapmaktadırlar (Günel, 2006, s. 20).

Kitle partilerinde parti üye ilişkisinin sürekliliği de siyasal açıdan önemlidir. Çünkü kitle partileri tüm ülkeyi kapsayan ideolojiye sahip partilerdir. Doktrinleri sadece siyasal açıdan değil, sosyal ve ekonomik açılardan da uygulama eğilimindedirler. Kitle partileri, parti içi organların oluşturulmasında teorik açıdan sürekli seçimleri gündeme alsalar da pratik açıdan bu pek gerçekleşmez. Bu tip partilerin yapısal açıdan katı ve büyük bir örgüt gereksinimine ihtiyaç duymaları partinin içerisinde bürokrasinin gelişmesine neden olmuştur. Parti işlerini yürüten kişiler, parti memurları konumunda bir sınıf oluşturma gücü kazanmışlardır (Tokgöz, 1999, s. 40).

Kitle partisi, ilk olarak sosyalist partiler tarafından geliştirilmiştir. Daha sonra komünist, faşist ve az gelişmiş ülkelerin partileri de kitle partisi örgütlenmelerini benimsemişlerdir. Sosyalist partilerin -özellikle sosyal demokrasiyi benimsedikleri ölçüde- demokratik oldukları söylenebilmektedir. Fakat aynı şeyleri faşist ve komünist partiler açısından söylemek mümkün değildir. Çünkü ideolojilerinin temelinde demokratik değerler bulunmamaktadır (Kapani, 2014, s. 187).

Sonuç olarak, kadro ve kitle partilerinin farklılıklarına bakıldığında siyaset bilimciler arasında oldukça geniş bir ayrım kabul görmesine rağmen, bu farklılıkların tamamen açıklık ve kesinlik taşıdığı ileri sürülememektedir. Gerçekten de bir açıdan kadro partisi olarak değerlendirilen bazı partiler, farklı yönden kitle partisine benzer özellikler gösterebilmektedirler. Dolayısıyla 20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren kadro partileri genişleyerek kitle partilerine yaklaşmışlardır. Günümüzde iki tip partiyi birbirlerinden kesin çizgilerle ayırmak neredeyse imkansızlaşmıştır (Tokgöz, 1999, s. 41).

2.4.2. Sigmund Neumann'ın parti tipolojisi: Bireysel temsil partileri ve sosyal bütünleşme partileri

Amerikalı siyaset bilimci Sigmund Neumann (1969, s. 69-77) parti tipolojisinde siyasi partileri bireysel temsil partileri ve sosyal bütünleşme partileri olarak, sosyal bütünleşme partilerini ise kendi içerisinde demokratik bütünleşme partileri ve toptan bütünleşme partileri olmak üzere ikiye ayırmıştır.

Neumann'ın kavramsallaştırdığı bireysel temsil partileri ve demokratik bütünleşme partileriyle, Duverger'in kavramsallaştırdığı kadro ve kitle partileri arasında önemli benzerlikler bulunmaktadır. Aralarındaki temel fark Duverger ve Neumann'ın önemsedikleri ana kriterlerin farklılaşmasından kaynaklanmaktadır. Neumann partilerin fonksiyonlarına ağırlık verirken, Duverger örgütleniş biçimlerine vurgu yapmaktadır (Wolinetz, 2002, s. 140).

Bireysel temsil partileri faaliyetlerini sınırlı bir katılım ortamında gösteren kurumlardır. Bu partilerin faaliyetleri seçim döneminde başlamakta ve seçim dönemi sona erdikten sonra durmaktadır. Başlıca fonksiyonları ve görevleri aday veya adaylar göstermekten ibarettir. Seçim dönemleri dışında faaliyet göstermeyen partinin seçilmesi halinde milletvekilleri geniş bir serbestliğe sahip olmaktadır (Kapani, 2014, s. 189-190). Belirli bir kitleye odaklanmamaları sebebiyle sorumlulukları, hesap vermeleri sadece kendi vicdanlarına yöneliktir. Seçim dışında belirli bir faaliyet göstermedikleri için üyelerinden

de herhangi bir aktiflik beklememektedirler. Bu özellikleri nedeniyle modern siyaset açısından siyasi parti olarak kabul edilmeleri oldukça güçtür ve sayıları gittikçe azalmaktadır. En önemli örnekleri ise ABD'deki Cumhuriyetçi ve Demokrat Parti'de kendini göstermektedir. Örnek verilen iki parti de gevşek bir örgüte sahip olmakta ve sadece seçim zamanı işlevsellik kazanmaktadırlar (Kapani, 2014, s. 189-190).

Sosyal bütünleşme partileri, bireysel temsil partilerinden farklı olarak kitle hareketlerinin ve siyasi katılımın genişlemesi sonucunda ortaya çıkarlar ve siyasi iktidarı ele geçirmek amacıyla sadece seçim dönemlerinde faaliyet göstermezler. Bu partiler üyelerini ideolojik anlamda tek çatı altında toplarlar ve sürekli ilişkiler kurarak seçim dönemleri dışında da çalışmalarını sürdürmektedirler. Bu siyasi partiler özellikle kentleşme, hızlı endüstrileşme sonucunda toplumdan kopan ve kendini topluma ait hissetmeyen bireylerin yalnızlaşmasına son vererek bağları geliştirmek amacına sahiptirler. Bu partilerde seçmen kitlesi belli bir sınıftan oluşmaktadır. Bu partilerin ilk örnekleri Kıta Avrupası'nda sosyalist partilerde kendini göstermiştir. Daha sonraları sağ kanatta ortaya çıkan Katolik partiler, bu parti tipinin örneğini oluşturmaktadırlar (Kapani, 2014, s. 190).

Demokratik bütünleşme partileri ile bireysel temsil partileri parti üyeleriyle ilişkileri açısından daha kuvvetli parti tipleridir. Ancak totaliter bütünleşme partileri bu iki tip parti örgütlenmesine göre daha sıkı ilişkilere sahiptir. Dinlenme kampları, sosyal yardım kuruluşları ve kooperatifler gibi siyasi partinin yardımcı kuruluşları toplumların bir araya getirilmesinde önemli bir rol yüklenmektedirler. Böylece partilerde partinin ideolojisinin bağlayıcılığı ve kapsayıcılığı da totaliter bütünleşme partilerine göre zayıf kalmaktadır. Bu partilere Hristiyan Demokrat Partileri ve Kıta Avrupası Sosyalist partileri örnek olarak verilebilmektedir (Teziç, 2007, s. 338).

Toptan bütünleşme partileri demokratik bütünleşme partilerinden birçok yönde ayrılmaktadır. Bu tip partilerde parti liderleri ve üyeler arasında bulunan bağ çok daha sıkıdır ve en alt kademedan en üst kademeye kadar örgütlenmektedir. Bu nedenle bütün üyeler düzenleme ve kontrol yetkisine sahiptirler. Bu partiler ideolojik olarak diğer parti türlerinden farklılıklar göstermektedir. Kapsayıcı ve katı nitelikteki parti ideolojisi bir parti programının ötesinde totaliter bir anlayışa sahiptir. Bu bakımdan partinin üyelerinden beklenen sadece partinin programına uymaları değil, kesin ve sarsılmaz bir bağlılıktır. Bu yönüyle komünist ve faşist partilerin öncüleri olarak lanse edilmektedirler (Kapani, 2014, s. 190-191).

2.4.3. Sosyalist partiler

Kitle partilerinin ilk örnekleri sosyalist partilerle oluşmaktadır. Sosyalist partiler 19. yüzyılda toplumculuk akımının yaygınlaşması sonucunda işçilerin kadro partileriyle yarışabilmesi amacıyla ortaya çıkmıştır. İşçi sınıfı diğer meslek türleriyle eşit şartlarda yarışabilmek ve siyasi iktidarda ağırlığını hissettirebilmek için partileşme gereksinimi duymuştur. Bu parti tipinin örneklerinden biri İngiliz İşçi Partisi'dir. Sosyalist parti, ilk başlarda işçi sendika üyelerinin oluşturduğu tipik bir partiydi. Bunun nedeni işçi sendikası üyesi olmayan bireyler, partiye de üye olamıyordu. Bu şart 1918 yılında kaldırılmış, parti üyeliğine kabul başlamıştır (Öztekin, 2018, s. 107).

Sosyalist partilerin örgüt yapılarının temel birimleri koldur. Bu birimler kadro partilerinin temel birimleri olan komitelere göre daha disiplinli ve dayanışma içinde örgütlenmişlerdir. Kollar daha geniş üye çatısına sahiptirler. Kitle partilerinin temel amaçlarından olan üyelerin eğitimi, partinin topluma yayılması, ideolojinin benimsenmesi ve dayanışmanın sağlanması gibi görevler seçim kazanmak kadar önemlidir. Bu yüzden kol üyeleri komite üyelerinden çok daha disiplinli, istekli ve sıkı çalışmaktadırlar.

Kadro partilerinin tabanı ve üyeleri toplumun elit kesimlerinden oluşurken, sosyalist partilerin kolları meslekler, yaş grupları, çiftçiler, köylüler, gençlik ve kadın kolları şeklinde örgütlendikleri gözlemlenmiştir (Öztekin, 2018, s. 107-108).

Sosyalist partilerde parlamenterler, partinin gücü ile parlamentoya girdikleri için, parti örgütü ve disiplinine çok daha bağlıdırlar. Bu tip partilerde parti örgütünün parlamento grupları üzerindeki etkisi, kadro partilerine kıyasla çok daha önemlidir. Fakat kadro partilerinde parlamenterler partiye değil, parti, parlamenterlere bağımlı durumdadır (Öztekin, 2018, s. 108).

2.4.4. Komünist partiler

Kitle partilerinin ikinci örneğini komünist partiler oluşturmaktadır. Komünist partiler sosyalist partiler ile karşılaştırıldığında çok daha milliyetçi ve disiplinlidirler. Fakat amaçları, çalışma yöntemleri ve dünya görüşleri sosyalist partilerden ayrılmaktadır. Duverger'e göre komünist partilerin parti örgütlenmeleri şöyledir:

“Parti organları her ne kadar seçimle oluşuyorsa da bu seçimler göstermelikten öteye gidemez. Çünkü partilerin merkez organı (merkez komitesi) partinin tüm kademelerindeki

yöneticilerin belirlenmesinde kesin söz sahibidir. Yerel parti yöneticilerinin ve parti üyelerinin görevleri merkezin aldığı kararları onaylamaktan ve uygulamaktan başka bir şey değildir. İktidar aşağıdan yukarıya doğru çıkmamaktadır. Tartışma oranı hücreden yukarı çıkmaz.'' (Duverger, 1959, s. 201).

Duverger'in sözlerinden anlaşıldığı üzere komünist partilerde merkezden yönetimce alınan kararlar partinin en küçük biriminden, çekirdeği sayılan hücrelere kadar her kademedede tartışılıp görüş bildirilmektedir. Buna karşın sürecin sonucunda merkezi yönetimce karar alınıp uygulamaya konulması ile birlikte, tartışmanın bitip alınan kararın ne olursa olsun uygulanması gerekmektedir (Özbudun E., 1968, s. 97). Ayrıca partilerin tüm kademelerinde görülen tartışmalar üst yönetimin kararını istisnalar dışında büyük oranda etkilememektedir. Komünist partiler sıkı ve katı partilerdir. Merkez yönetim tarafından kararlar onaylanmakta ve sorumsuz hareket edenlere büyük yaptırımlar uygulanmaktadır. Alınan kararlar amasız, fakatsız ve nedensiz parti organları tarafından yapılmak zorundadır. Sosyalist partilerde görülen üyeleri dışında toplumu da eğitme görevi, komünist partilerde daha aktif ve etkindir. Bu tip partilerde partinin ideolojisi ve bu ideolojinin parti üyeleri tarafından benimsenmesi her şeyden önce gelmektedir (Özbudun E., 1968, s. 97).

Komünist partilerin örgüt yapılarının ana birimi hücrelerdir. Hücreler komite ve kollardan farklı olarak işletmeler bazında örgütlenmektedirler. İşletmeler, fabrikalar, devlet çiftlikleri, atölyeler olabilmekte ve ortalama üyesi on beş-yirmi kişi ile sınırlandırılmaktadır. Ancak daha küçük birimlerde beş on kişi aralığında da olabilmektedir. Partilerde ilk kademe birimi olması nedeniyle hücrelerde parti çalışmaları dayanışma, disiplin, birlik ve beraberlik içerisinde düzenlenmektedir. Hücrelerle partinin üst organları arasındaki bağlantıda bağlılık oldukça sağlamdır. Hücre üyelerinin bağlılığı o kadar fazladır ki üyelerin tüm yaşantıları örgüt yöneticileri tarafından izlenmekte ve yönlendirilmektedir. Üyeler arasında bulunan ilişki aile bireyleri arasındaki -anne, baba, abi, kardeş- ilişkinin bile ötesindedir. Komünist partilerin sosyalist ve faşist partilerden diğer bir farkı ise kitle partisi yöntemiyle üye sayılarını arttırmak isteseler de isteyen her bireyin partinin üyesi olamamasıdır. Zaman zaman partinin üyesi olan bireylerin, üyeliği sonlandırılarak temizlik hareketi yapılmaktadır (Öztekin, 2018, s. 110).

Komünist partilerin parlamentoda yer alan parlamenterlerle ilişkisine bakıldığında, parlamenterlerin partinin merkez organları dışında hareket edemedikleri gözlenmektedir. Parti merkez komitesi parlamenterlerin parlamento içinde yürütecekleri bir plan dahilinde

hareket etmelerine izin vermekte ancak parlamenter bu plan dışına istisna olmadıkça çıkamamaktadırlar. Katı bir parti yapısı içinde bireysel hareket etmeleri ve uygulamaya koyabilmeleri mümkün değildir (Öztekin, 2018, s. 111).

2.4.5. Faşist partiler

Faşist parti örneklerine, 20. yüzyılın başlarında İspanya’da, İtalya’da ve Almanya’da rastlanılmaktadır. Faşist partiler sosyalist ve komünist partilerden ideolojik örgüt yapısı ve dünya görüşü açısından oldukça farklı özelliklere sahiptir. Faşist partiler ile diğer partiler arasındaki en temel fark bu partilerde eleştirilmeyen ve tartışılmayan lidere bağlılık söz konusudur. Komünist partiler ve bir ölçüde sosyalist partiler sınıf üstünlüğü temeline dayanırlarken, faşist partiler ırk üstünlüğüne dayanmaktadırlar. Diğer iki parti yapısını reddederek sınıfsız bir toplumun mümkün olmayacağını ileri sürmekte, devleti yücelterek milliyetçiliğe olağanüstü bir şekilde önem vermektedirler. Faşist partilerin devlete olan bağlılıklarını iki cümleyle özetlemek gerekirse “*devlet vatandaş için değil, vatandaş devlet içindir.*” ya da “*vatandaş hiçbir şey, devlet her şey*” şeklindedir.

Bu ideolojide vatandaş, devleti için her türlü zorluğa katlanabilmelidir. Devlet olağanüstü şekilde yüceltilip liderle özdeşleştirildiğinde sonuç olarak lider devletleştirilmektedir. Örnek olarak Mussolini İtalya’sı, Hitler Almanya’sı, Franco İspanya’sı verilebilmektedir. Bu durumun sonucunda lider eleştirilmeyen ve tartışılmayan bir kişiye büründürüldüğü için onun emir ve talimatları koşulsuz yapılmak zorundadır ve vatandaşlık görevidir.

Sosyalist partiler kol, komünist partiler hücre, faşist partiler ise askeri teknik ve disiplinlerle örgütlenmektedirler. Faşist partilerin üyelerine milis³ denir. Milisler özel olarak seçilmiş ve katı bir şekilde eğitilmiş kişilerdir, lidere körü körüne bağlıdırlar ve her türlü tehlikeye lider için girebilirler. Milislere Mussolini’nin kara gömleklileri, Hitlerin S.S ve Gestaposu örnek olarak verilebilir. Milislerden oluşan parti üyeleri bir çeşit ordu görevi görmektedirler. Sosyalist ve komünist partilerde merkezi komite veya organların aldığı kararlar tartışılmazdır ancak faşist partilerde böyle bir yapı olmadığı için bahsetmek güçtür. Bu yapının karşılığı tartışılmayan ve eleştirilemeyen liderdir (Yücekök, 1983; Öztekin, 2018, s. 112-114).

³ Milis, bir devletin askeri kuvvetlerinden ayrı olarak oluşturulmuş ve genel olarak silahlı sivilleri bünyesinde bulunduran paramiliter ve düzensiz askeri kuvvetlerdir.

Son olarak faşist parti üye yapısına bakıldığında herkes partinin üyesidir fakat üyelerin tümü milis örgütüne dahil değildir. Milis örgütüne katılanlar partinin seçilmiş ve aktif üyeleridir. Kalanlar sadece parti üyelerini oluşturur. Milise dahil olanlar aynı sokakta, blokta ve binada on beş yirmi kişilik gruplar halinde yaşamakta askerliğe benzer eğitim alarak farklı üniforma ile faaliyet göstermektedirler (Öztekin, 2018, s. 111-114).

2.4.6. İdeoloji partileri

İdeoloji partileri siyasal iktidarı elde etmekten ziyade, bir ideolojiyi temsil etmeyi amaçlayan, bu ideolojinin yayılmasını isteyen ve topluma egemen kılmayı hedefleyen partilerdir. Seçmenlerin yalnızca partilere oy vermelerini değil, ayrıca ideolojiyi tam olarak benimsemelerini isterler. Bu tip partiler teşkilatlanmaya ve kuvvetli bir hiyerarşiye sahiptirler (Yayla, 2021, s. 180).

İdeoloji partileri sınıfların, statü gruplarının ihtiyaçlarına hizmet etmek haricinde nesnel bir siyasetin icra etmesi ve soyut olan değerlerin korunabilmesi için de çalışabilmektedirler. İdeolojiyi iktidara ulaşmanın önemli bir aracı olarak kullanan liberal, İslamcı, muhafazakâr, sosyal demokrat, sosyalist ve komünist partiler bu başlık altında tasnif edilmektedirler. Partiye emek ve kaynak aktarımı yapan geniş halk kitleleri söz konusu olduğunda ideoloji partileri kitle partileri sınıfına dahil olabilmektedirler (Delice, 2021, s. 67-68).

2.4.7. Herkesi yakala partisi (Catch-all party)

Otto Kirchheimer'in (1966) Batı Avrupa Parti Sistemlerinin Dönüşümü adlı çalışmasında geliştirdiği herkesi yakala partileri ⁴ tipolojisi, seçimlerde toplum üyelerinin çok sayıda desteğini elde etmeyi amaçlayan siyasi partileri nitelemek için kullanılmıştır.

Siyasi partilerin kitleselleşme isteğiyle ideolojileri ve örgütsel yapılarında oluşan esneklik, bu tip partilerin oluşumunda büyük rol oynamıştır. Bu partilerin ideolojik açıdan müphem ve örgütsel olarak gevşek olmalarındaki sebep seçimlerde en yüksek oyu almak, yapılan seçimi kazanmak ve iktidarı elde etmektir (Demirel, 2012, s. 183; Özbudun E., 2010, s.80).

⁴ Toplumda yer alan tüm bireylerin oylarını almayı hedefleyen parti tipi olan "Catch All", Türkçe literatürde "Herkesi Yakala Partisi", "Herkesi Tut-Yakala Partisi" ya da "Herkesi Kucaklayan Parti" gibi birden çok kullanıma sahiptir (Kirchheimer, 1966; Bora, 2015).

Özellikle İkinci Dünya Savaşı sonrası sosyal refah devleti uygulamaları ile sınıf partilerinin siyasal sistemde azalan önemi ve değişmeye başlayan sınıfların yapısı siyasi partilerin toplumsal grupların tümüne uygun politikalar yapmasına neden olmuştur. Bu tip partiler en yüksek oyu kazanabilmek için her kesimden seçmen kitlesine ulaşmayı amaçlamışlardır (Heywood, 2014, s. 322). İdeolojik olarak kapsayıcı ve katı bir siyaset izlemeyen bu partiler birbirinden farklı dinsel, etnik ve toplumsal gruplara yönelik politikalar yapmaktan ziyade hepsiyle birlik olma amacını taşımaktadırlar. Fakat geniş toplumsal gruplarla buluşma amacı partinin zayıf özellikler göstermesine neden olmuştur (Aykutalp, 2018).

Belirli toplumsal bir gruba net bir ideoloji yaymaya çalışarak iktidar olmayı hedefleyen partilerle, esnek ideolojiye sahip olarak toplumda yer alan tüm bireylere seslenmeyi amaçlayan partilerde herkesi yakala partileri olarak değerlendirilmektedir. Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla sosyalizmin güç kaybetmesi, yaşanan gelişmelerle refah devletlerinin sürdürülemez olmaları gibi nedenlere ek olarak Batı dünyasında sağ-sol arasındaki farklılığın ortadan kalkması da bu partilerin oluşumuna yol açmıştır. Fakat bu ideoloji ağırlıklı partilerin önemini yitirdiği anlamına gelmez. Yabancı karşıtlığı üzerinden siyasetlerini devam ettiren aşırı sağ partiler günden güne güçlenmektedirler (Demirel, 2012, s. 183).

Yirminci yüzyılın sonlarından bu yana siyasi partiler belirli bir grubun ya da sınıfın sözcüsü olmak yerine bu gruplar ile devlet arasında aracı rolü üstlenmeye, derin toplumsal çatlakları yüzeysel ve şekilsiz bir sağ-sol karşıtlığı içerisinde temsil etmeye, ideolojik farklılıkların kaybolmasıyla tüm vatandaşlara hitap etmeye başlamışlardır. Yükümlülüklerden ziyade haklara vurgunun yapılması, üyeliğin kişiliğin önemli bir parçası olmaması, partinin kapılarının tüm farklı kesimlere açık olması bu partilerin temel özelliklerini oluşturmaktadır.

Tüm topluma hitap etmek bu partilerin amaçları olduğu için belirli bir grubun temsilcisi olmaktan ziyade, farklı kesimlerin çıkarları uzlaştırılmaya çalışılmaktadır. Bu tip partiler gevşek bir ideolojiye ve yukarıdan aşağıya örgütlenme yapısına sahip olmuşlardır. Çok güçlü bir lider kadro tarafından yönetilen partide üyelerin varlıklarının amacı seçkinlerin desteklenmesidir. Ayrıca bu partiler çok geniş bir bağışçı ağına sahiptirler (Delice, 2021, s. 68-69).

2.4.8. Kartel partiler (Cartel party)

Kartel partiler kavramı merkez-sağ/sol siyasi partilerin devlet organları ile ilişkilerindeki samimiyet, iktidara dönüşümlü olarak gelmeleri ve devlet tarafından finanse edilip başka grupların bu olanaklardan engellenmeleri anlamında “kartel” oluşumları anlatmak için kullanılmaktadır (Çağla, 2010, s. 106). Diğer parti tipolojilerine göre daha yakın bir zamanda Katz ve Mair (1995) tarafından kartel partiler kavramı ortaya çıkmıştır. Burada Duverger, Neumann ve Kirchheimer’in parti tipolojileri ile kartel partinin kavramsallaştırılması arasında öncelik-sonralık ilişkisinin bulunduğu görülmüştür (Süer, 2011, s. 74). Richard S. Katz ve Peter Mair’in (1995, s. 17) kartel partilerin tipolojisi esas itibarıyla siyasi partiler ve devlet arasındaki ilişkiye önem vermektedir. Katz ve Mair 1970’lerden itibaren Batı Avrupa partilerinde gözüken bu modeli kitle, kadro ve hepsini yakala partisi gibi parti tipolojilerinden farklı özelliklere sahip olduğu için örgütsel açıdan yenilik olarak görmektedirler.

İkinci Dünya Savaşı’nın yarattığı etkilerden dolayı siyasi partiler kendilerini yeni koşullara uygun hale getirmek istemişlerdir. “Herkesi Yakala” partisinin kavramsallaştığı dönem bu değişimlerin sonucudur. Atar (2008, s. 51-52) parti tipolojilerinin uzun bir dönem boyunca kitle, kadro ve herkesi yakala partileri ayrımına bağlı olduğunu, kartel partilerin siyasi partilerin tipolojilerini çeşitlendirdiğine değinmiştir. Bu değişimden önce partilerin sivil toplumla ilişkilerine odaklanılırken, bu yeni tip sayesinde partilerin devletle olan ilişkisi de önemli hale gelmiştir. Demokrasilerde partilerin doğrusal gelişme seyri izlemesinden ziyade, oluşan her yeni parti tipinin farklı biçimlerde ilerlemesine sebep olan bir süreç yaşanmaktadır. Bundan dolayı diğer parti tipleri, siyasi parti tiplerinin belli bir aşamasını oluşturmaktadırlar. Yaşanan süreç yalnızca partilerin sivil toplumla olan birlikteliğinden meydana gelmemekte, devlet ile partiler arasında olan ilişkinin sonucunda da oluşmaktadır. Bu yüzden devlet ve partilerin yakın bir bağ geliştirmesi, kartel partilerin ortaya çıkmasına neden olmuştur (Atar, 2008, s. 56-57).

Devlet ile kurduğu bağ kuvvetlendiren kartel partiler bir yönden yarı devlet temsilcisi olmakta ve bu bağ sayesinde, yeni çıkabilecek alternatif hareketlere karşı da direnebilmektedirler. Kamu yardımlarının önceki seçimde gösterilmiş olan başarıya dayanması veya meclisteki temsil oranı gibi koşulları içermesi, yeni kurulacak partilerin siyasi arenada bulunmasını engellemiştir. 1980 yılından bu yana siyasi partilere verilen kamu yardımlarındaki artış, değişimin göstergelerinden birini oluşturmaktadır. Kartel

partilerin toplumsal tabanda ilgisinin zayıflamasına rağmen, çoğunluğunun kamu yardımları sayesinde büyük finansman kaynaklarına sahip olmaları, siyasete yeni giren partileri engellemeleri ve devletin medya araçlarını kontrol edebilmeleri parti örgütü ve devlet içinde hiç olmadıkları kadar güce sahip olmalarına neden olmuştur. Bundan dolayı parti seçkinleri, kendi içlerinde kurulan bu düzenin sürdürülebilirliği için örtük bir iş birliği içine girmişlerdir (Atar, 2008, s. 73; Sarı, 2020, s. 60-62).

Bu tip partiler geniş kitlelere uygun politikalar oluşturan, parti üyelerinin bağımlılığının zayıf olduğu, seçimler için büyük miktarda kampanya harcamaları yapan, ayrıca örgütsel olarak zayıf olan partileri nitelemektedirler. Bu partiler, parti ile parti üyeleri arasındaki bunalımların sonucunda ortaya çıkmıştır. Parti ve parti üyeleri arasındaki güven bunalımları üyelerin yardımlarıyla devamlılık sağlayan partilerin devlet yardımlarına yönelmesine neden olmuştur (Aykutalp, 2018, s. 91). Partilerin devlet yardımları yoluyla faaliyetlerini devam ettirme arzuları, zamanla partilerin devlete bağımlı olmalarını sağlamıştır. Ayrıca bu partiler, parti üyeleriyle olan ilişkilerindeki zayıflamayla birlikte zamanla devlete bağımlı bir yapı oluşturarak sivil toplumla arasındaki tarihsel konumlarını devlet lehine doğru değiştirip farklı sonuçlara ulaşmışlardır (Aykutalp, 2018, s. 91).

Bir ülkede oyların tümünü alan birkaç kitle partisi varsa bunlar tekel parti olarak sınıflandırılabilir. Tekel partiler, kendi çıkarlarını muhafaza etmek için siyasi rekabeti kısıtlayan, sorunları çözmekten ziyade özerk kurumlara havale eden, kamu hizmetlerini özel şirketlere devrederek siyasetçiliği siyaset haline getiren örgütlerdir. Sanayileşmenin sonrasında, sınıfsal yapıların ve ideolojilerin çözüldüğü dönemin partileridir (Delice, 2021, s. 69; Katz ve Mair, 2018, s. 13-16).

Yasalar başta olmak üzere, her çeşit mevzuatın iktidardaki partilerce kaleme alınması, partileri kendilerine verilecek devletin yardımlarını tespit edebilme konusunda benzersiz bir konuma ulaştırır. Düzenlemelerin çoğu parti ve siyasetçinin çıkarlarını kamu yararından öne koyması, vatandaşlarla partilerin iki ayrı kutba yerleşmesine zemin hazırlar. Böylece partiler projelerini hayata geçirebilmek için seçim kazanmak yerine seçim kazanmak amacıyla proje üreten örgütlere dönüşmüşlerdir (Katz ve Mair, 2018, s. 11-117; Delice, 2021, s. 70; Downs, 1957, s. 26-28).

Katz ve Mair'in (2018, s. 134-136) düşüncelerine göre 1990 yılından itibaren siyasi partiler aynı iktisat yaşamındaki holdinglerin pazara hâkim olmak amacıyla birlikte

ilerlemelerine benzer şekilde birbirleriyle rekabet etme konusunda anlaşmaya varmışlardır. Zımnî antlaşma seçmenlerde seçimin hiçbir değişikliğe yol açmayacağı fikrini yaygınlaştırmış ve sonuç olarak düzen karşıtı partilerin yükselmesine sebep olmuştur. Demokrasilerin seçimler üzerine kurulu olması, siyasi partilerin de seçimlerde rekabet ederek iktidara gelmeye çalışan örgütler olarak tanımlanmasından dolayı siyasal arenada bu durumun yok olması, pazarın tümünün tahrip edilme tehlikesini meydana getirmiştir (Delice, 2021, s. 70-71).

2.5. Siyasal Parti Sistemleri

Siyasi partiler demokratik siyasetin temel aracıdır. Partiler ya da parti benzeri yapılanmalar olmadan demokratik siyasetten bahsedilemez. Siyasi partiler haricinde diğer organlar partilerin fonksiyonlarını yerine getiremezler. Siyasi partilerin uzun zamandır var olması, bir partiler sistemi yaratmıştır. Parti sistemlerinin ana belirleyicileri partilerin sayısıdır (Yayla, 2021, s. 182). Partilerin sayısının, çağdaş siyasal sistemler içinde önemli olduğu genellikle kabul edilmiştir. Eğer bir ülkede rejim, tek, iki ya da çok partili ise bu oluşumlar arasında önemli farklılıklar bulunduğu söylenilebilmektedir. Kışlalı (s. 275) farkın tek partili rejimlerle diğerleri arasında olduğunu düşünmektedir. Çünkü birden çok partinin varlığı, muhalefetin de var olduğunu ve siyasi parti olarak örgütlenebildiğini göstermektedir. Ancak tek partili rejimler muhalefete ve yasal örgütlenmelere olanak sağlanmayan rejimlerdir.

Parti sistemlerine bakıldığında iki temel farklılık bulunmaktadır; tek parti ve birden fazla parti. Bu iki parti türüne bakıldığında ise tek partiler kapalı ve tekelci özellikleriyle öne çıkarken, birden fazla parti var olan siyasi partilerin yarışmacı ve açık özellikleri ile ön plana çıkmaktadır. Tek parti sisteminde paylaşılmayan otoriterleşen bir iktidar, birden fazla partinin olduğu durumda ise daha demokratik bir iktidar söz konusudur (Kapani, 2014, s. 194-195).

Bazı araştırmacılar gerçekte tek partili sistemler ile birden çok partinin bulunmasına rağmen tek parti gibi işleyen sistemlerin birbirlerinden ayrı olduklarını düşünmektedirler. İkinci durumdaki sistemlerde belirli partilerin haricinde diğer partilerin bulunmasının iki sebebi vardır. Bu partiler göstermelik ya da uzun bir süre boyunca iktidar olma şansı elde edemeyeceklerinden dolayı var olmaktadır. Ancak yasal mücadelelerle iktidar olabilme hakkına sahip olan partilerin bulunduğu sistemler tek partili sistemler arasına dahil edilmemektedir. Örneğin Hindistan Kongre Partisi, zor olmasına rağmen iktidar

olabilme şansına sahiptir. Ancak Soğuk Savaş sürecinde Bulgaristan ve Polonya’da komünist partilerin dışındaki tüm partiler göstermelik olarak var olmuşlardır ve iktidar olabilme fırsatlarına sahip olamamışlardır (Kışlalı, 2000, s. 275-276).

2.5.1. Tek parti sistemi

Tek partili siyasal sistemler veya tek partili sistem, son elli yıldır kullanılan Siyaset Bilimi terimlerinden biridir. Tek partili siyasal sistemlerin en tipik örnekleri komünist ve faşist partilerdir. Ancak bu genel örneklerin yanında Türkiye’deki Cumhuriyet Halk Partisi’nin (CHP) 1923-1946 yılları arasındaki dönemi gibi istisnalar da görülmektedir (Öztekin, 2018, s. 115).

Tek partili sistemler geçmişte daha yaygın olmasına karşın komünist dünya boyunca birçok Arap ve Afrika devletinde görüldükçe, günümüzde var olan birkaç komünist devletle sınırlı kalmıştır. Bu ülkelere Çin, Laos, Kuzey Kore, Küba ve Vietnam örnek verilebilir. Tek partili sistemlerde, tekel olan partiler, seçmenlerin genel çıkarlarını yansıttıklarının ve tek parti içinde demokrasiyi sunduklarının iddiasındadırlar. Fakat gerçekte yönetimin kontrolünü sıkılaştırmaya ve seçmenler arasında amaç birliğini sağlamaya uğraşmaktadırlar (McCormick, 2020, s. 102). Genellikle seçmenlere politika üzerinde etki yapma fırsatı tanımaksızın demokrasi algısı vermeye uğraşmaktadır. Bu tip partilerde politikayı belirleme işi seçimleri kendi kararları için meşruiyet havası veren bir araç olarak kullanan parti liderliği tarafından yerine getirilmektedir. Şüphesiz tercih yapabilmek, demokratik sistemlerin merkezinde bulunmaktadır. Eğer tercih yapabilmek imkânı yoksa demokrasinin varlığından söz edilememektedir (McCormick, 2020, s. 102).

Tek partili sistemler, temelde tek parti ile birden fazla partinin ayırımına dayanmaktadır. Bundan dolayı kapalı, tekelci bir sistem ile yarışmacı ve açık bir sistem arasındaki farkı ortaya koymaktadır. Fakat bazı devletlerde tek bir parti olmasına rağmen, aslında partisiz bir sistemle karşı karşıya olduğumuz gibi, bazı devletlerde ise birden çok parti bulunmasına rağmen, uygulamada tek parti sisteminin olduğunu görmekteyiz. Eğer siyasi partiler bir sosyal grubun iktidarını gizleyen göstermelik bir kuruluş ise ve geleneksel statüden devlet bürokrasisinden ayrı bir siyasi devşirme yolu değilse, hakikaten bu partisiz bir sistem anlamına gelmektedir. Fakat tek partili sistem ile çok partili sistem arasındaki fark ülkede yalnızca tek bir partinin varlığı değildir. Diğer partiler iktidara alternatif olabilecek durumda değilse yine bir tek parti sistemi söz konusudur (Hazır, 2009, s. 123).

Tekelci partiler, iktidardan ayrılmalarına sebep olacak sıkıntılar olmadan -isyan, devrim- düzenli bir şekilde kalıcı bir hükümet gibi fonksiyonları göstermelerinden dolayı devletle değişmez ve sarsılmaz bir ilişki kurmuşlardır. Böylece bu tip partilerin sürekliliği devletlerle sınırlıdır ve dolayısıyla mekanizmaların devamlılığı için parti-devlet birlikteliği önemlidir (Heywood, 2014, s. 333-334).

Bu sistemin temel amacı, devletin ideolojisi ve politikaları doğrultusunda toplumun tüm kesimlerini kontrol etmek ve yönlendirmektir. Tek parti sistemleri, tarihsel olarak komünist ve faşist rejimlerde yaygın olarak uygulanmış olup, bazı durumlarda bağımsızlık sonrası kurulan genç devletlerde de benimsenmiştir. Tek parti sistemleri gerçek tek parti sistemleri ve karmaşık tek parti sistemleri olmak üzere ikiye ayrılmaktadır.

2.5.1.1. Gerçek tek parti sistemleri

Gerçek tek parti sistemleri, siyasi arenada sadece bir partinin var olduğu ve bu partinin devlet yönetimini tamamen kontrol ettiği sistemlerdir. Bu tür sistemlerde, muhalefet partilerinin kurulması ve faaliyet göstermesi yasalarla yasaklanmış veya ciddi şekilde kısıtlanmıştır. Gerçek tek parti sistemleri genellikle otoriter veya totaliter rejimlerin bir özelliği olarak ortaya çıkar ve devletin ideolojik, politik ve ekonomik kontrolünü merkezileştirmeyi amaçlar. Bu sistemlerde, siyasi iktidar tek bir partinin elinde toplandığından, liderlik genellikle karizmatik veya otokratik bir figür tarafından yürütülür. Bu sistemler, toplum üzerinde kapsamlı bir kontrol sağlamayı ve muhalefeti tamamen bastırmayı hedefler, bu nedenle siyasi çoğulculuk ve demokratik süreçler bu rejimlerde bulunmaz. Totaliter ve otoriter – pragmatik tek parti sistemleri olmak üzere iki türü bulunmaktadır.

2.5.1.1.1. Totaliter tek parti sistemi

Bu parti sistemi katı bir ideolojiye sahiptir, toplumun büyük bölümünü çevreleyen tek parti dışında diğer ideolojilerin yayılmasına ve gelişmesine izin vermemektedir. Totaliter tek parti sisteminde, toplumun siyasal, hukuksal, ekonomik ve sosyolojik yapısı önceden belirlenmiş olup bu ideolojiye göre yönlendirilmektedir (Öztekin, 2018, s. 115).

Totaliter tek parti sistemini diğer parti türlerinden ayıran özelliği ise, kapsayıcı ideolojiyle evreni tümüyle açıklama iddiasında bulunan bir dünya görüşüne yaslanmasında kendini göstermektedir. Parti, bu ana ideolojinin gereklerine uygun yeni toplum hayatını

bütünüyle kontrol altına alıp, her türlü sosyal, siyasal ve ekonomik faaliyete müdahale eder ve yön verir (Kapani, 2014, s. 195).

Totaliter tek parti sistemi, ideolojinin en yoğun olduğu tek parti sistemi olup bir dünya görüşünü yaymaya ve bunu yerleştirmeye çalışmaktadır. Toplum üzerindeki baskının şiddetli ve seferber edilme yeteneğinin çok fazla olduğu bu sistemde parti yeni bir toplum modeli yaratma amacını taşımaktadır. Bu açıdan baskı, sadece fiziki bir güç kullanma değil, ayrıca kitlelere yön verme ve onları rejimin amaçlarına uygun bir şekilde kullanabilme yeteneğine sahiptir. Mobilizasyon yeteneği fazla olan totaliter tek parti sistemleri prototiplerini faşist ve komünist partiler oluşturmaktadır. Sosyal, ekonomik, siyasi faaliyetlerin tamamını kontrol altında bulundurmakta ve bu faaliyetlere sahip olduğu ideoloji doğrultusunda yön vermektedir (Hazır, 2009, s. 124-125). Bu sistemin en tipik örneklerini tarihte komünist ve faşist partiler, günümüzde de Küba, Çin Halk Cumhuriyeti ve Kuzey Kore oluşturmaktadır (Öztekin, 2018, s. 116).

2.5.1.1.2. Otoriter-pragmatik tek parti sistemleri

Otoriter tek partiler katı ve kapsayıcı bir ideolojiye dayanmamaktadırlar. Bu partiler belirli hedefler doğrultusunda hareket etmektedirler. Hedefler ekonomik kalkınma ve siyasi modernleşmeyi sağlama, ulusal bütünleşmeyi gerçekleştirmektir ve genellikle ilerde ortaya çıkacak çoğulcu bir düzenin temelini oluşturmaktır. Bununla birlikte bu parti sistemleri sistematize edilmiş bir ideolojiye sahip değillerdir. Büyük ölçüde silah gücüne dayanan bir sistem üzerine kurulmaktadırlar. Partiler isminden de anlaşılacağı üzere kuvvete, korku ve baskı ekseninde ilerleyen zorlayıcı bir otoriteye sahip olmaktadır (Kapani, 2014, s. 195-196).

Bu sistemde lider parti dışında yer alacak ikinci bir partiye kesinlikle izin verilmemektedir. Bu sistemlere 1950 öncesi İtalya ve Almanya örnek oluşturmaktadır. Aynı şekilde Türkiye’de CHP’nin tek parti dönemi bu parti sistemine örnek olarak verilebilmektedir (Öztekin, 2018, s. 116).

Bu sistemlerin söz konusu olduğu bazı ülkelerde birden fazla parti bulunmasına rağmen o ülkedeki sistem yine de tek parti sistemi olarak nitelendirilebilir. Siyaset Bilimi literatüründe “karmaşık tek parti” olarak adlandırılan bu sistemde görünüşte çok partili sistem vardır ancak sistemde yer alan partilerden biri diğer partilerden üstün durumdadır. Bu üstünlüğün kendi içerisinde çeşitli dereceleri bulunmaktadır. Bu nedenle otoriter tek parti sistemleri iki kategoriye ayrılmaktadır.

2.5.1.2. Karmaşık tek parti sistemleri

Karmaşık tek parti sistemleri, görünürde birden fazla siyasi partinin faaliyet gösterebildiği ancak gerçekte tek bir partinin mutlak kontrolü elinde bulundurduğu sistemlerdir. Bu tür sistemlerde, iktidardaki parti dışındaki partilerin varlığına izin verilse de, bu partiler ciddi kısıtlamalar altında faaliyet gösterir ve iktidarı ele geçirme şansları yok denecek kadar azdır. Genellikle iktidardaki parti, devletin tüm organları üzerinde geniş bir denetime sahiptir ve muhalif partilerin gerçek anlamda etkili olmasını engeller. Karmaşık tek parti sistemleri, çoğunlukla otoriter rejimlerde görülür ve çoğulculuk yanılması yaratmak amacıyla kullanılır. Bu sistemlerde, seçimler yapılabilir ancak seçim süreçleri ve sonuçları büyük ölçüde manipüle edilir. Karmaşık tek parti sistemleri, görünürde siyasi çeşitliliği korurken, aslında tek bir partinin hakimiyetini sürdüren sistemlerdir. Üstün (hâkim) parti ve hegemonyacı parti sistemleri olmak üzere ikiye ayrılmaktadır.

2.5.1.2.1. Üstün (hâkim) parti

Hâkim parti sisteminde birden fazla parti mevcut olmasına rağmen bazıları serbest faaliyet göstermekte ve eşit şartlar altında yarışmaktadırlar. Mevcut partilerden ilki hem seçmen kitlesi tarafından topladığı oy hem de parlamentoda sahip olduğu koltuk açısından diğerlerine nazaran etkin ve güçlüdür (Kapani, 2014, s. 196-197). Üstün parti sisteminin oluşumu için gerekli olan bu partinin güçlülük ve üstünlük durumu üst üste yapılan seçimlerde sürekliliği sağladığı zaman ortaya çıkmaktadır (Kapani, 2014, s. 196-197).

Bir partinin hâkim parti sayılabilmesi için ne kadar süreyle iktidarda kalması gerektiğiyle alakalı kesin bir zaman sınırı çizmek zordur. Fakat tipik örneklerinde 30 yılı aşp, 40 yıla yaklaştığı görülmektedir. Bu kadar uzun süre aynı partinin iktidarda bulunması güç kaynağı olarak görülürken, diğer yandan yozlaşma ve durgunluğun kaynağı olacağı da ileri sürülmektedir. Uzun süren iktidar dönemi partiyi uyuşturur, ataletle iter. Bu durumlar muhalefet partilerinde de görülebilir. Sonuç olarak muhalefet partileri görevlerini yerine getiremez. Dahası böyle durumlarda partinin devlete derinlemesine nüfus etmesiyle bir ölçüde parti-devlet bütünleşmesi ortaya çıkabilir (Yayla, 2021, s. 184).

Bazı araştırmacılar, hâkim partinin var olduğu sistemlerde partilerin düzenli aralıklarla seçimlere katıldığı ve iktidar olabilmek amacıyla birbirleriyle yarıştıklarından dolayı, bu

tip partileri sisteme dahil etmemektedirler. Bu yönüyle hâkim parti sistemi çoğulcu bir sistemdir. Diğer partiler muhalefet fonksiyonunu sürdürebilir, hâkim parti ile iletişimde bulunabilirler. Ancak ülke siyasetine uzun süre ambargo koyan hâkim parti nedeniyle iktidar el değiştirememektedir (Heywood, 2014, s. 337-338; Kapani, 2014, s. 196-197).

Bu partilere, en azından yakın zamanlara kadar -1993 yılında iktidardan ayrılana kadar- 38 yıl iktidarda kalmış Japonya'daki Liberal Demokrat Parti, Hindistan'da 30 yıl iktidarda kalan Kongre Partisi ve Meksika'daki Kurumsal Devrimci Parti örnek olarak verilebilir. 1951-1993 yılları arasında İsveç Sosyal Demokrat Partisi ve Sosyal Demokrat İşçi Partisi ile İkinci Dünya Savaşı sonrasında hemen hemen her hükümette hâkim pozisyona sahip olan İtalyan Hristiyan Demokrat Parti hâkim parti tipine örnek teşkil etmektedir (Yayla, 2021, s. 183).

2.5.1.2.2. Hegemonyacı parti sistemleri

Hegemonyacı parti sistemi, siyasi gücü elinde toplamış olan partinin diğer partilerin varlığına izin vermediği bir sistemdir. Sistem içerisinde başka partilerin varlığına sadece ast ya da uydu parti olması şartıyla müsaade edilmektedir (Hamdemir ve Çelik, 2018). Bu sistemde tıpkı hâkim parti sistemlerinde olduğu gibi belli bir dönemde ülkede iktidar yarışına katılan birden çok parti mevcuttur. Ancak bu parti sisteminde eşit koşullar altında var olan bir iktidar yarışından söz edilmemektedir. Mutlak üstünlüğe sahip olup ülke üzerinde tam kontrolü sağlayan parti dışındaki diğer partilerin varlığına izin verilse de gerçek anlamda muhalefet partileri olarak değerlendirilemezler. Muhalefet partisinden daha ziyade “uydu partiler” olarak nitelendirilmektedirler. Hâkim parti sisteminde muhalefetin, iktidara talip olması mümkün olmasına rağmen, hegemonya parti sistemindeki uydu partilerin herhangi bir zamanda iktidarı ele geçirecekleri düşünülmemekte ve böyle bir olasılık söz konusu olmamaktadır. Örneğin sosyalist rejimlerde Polonya'da, Çin Halk Cumhuriyeti'nde ve Doğu Almanya'da iktidardaki komünist partinin dışında partinin bulunmasına izin verilmiş ancak hâkim parti de çoğulcu parti de siyasi parti fonksiyonlarını yerine getirememişlerdir (Kapani, 2014, s. 198).

2.5.2. İki parti sistemi

İki parti sistemi temel anlamıyla siyasal örgütlenme içerisinde iki ana parti ve birkaç küçük partilerden oluşmuştur. İki ana partinin siyasal sistemdeki etkisini azaltmak

amacıyla küçük partilere destek verilmektedir. Büyük iki parti tekelci güçler olmaya devam ederken, küçük partiler seçimlerde hiçbir güce, sahip olmamakta fakat siyasal bir etki unsuru olmaya devam etmektedirler. Öte yandan büyük partiler kendilerini zayıflatmak için gösterilen devamlı çabalara karşın durumlarını korumak istemektedirler (Kar, 1984, s. 191). Anlaşılacağı üzere iki parti sistemine sahip olan rejimlerde sadece iki parti bulunmamaktadır. Fransa’da Üçüncü Cumhuriyet⁵ Dönemi’nde de birçok partiye sahip olması gibi, günümüz ABD’de de iki büyük parti dışında birçok partiye rastlanılmaktadır. Örneğin geçen yüzyıl içerisinde iki partili sistemi kırabilmek amacıyla üçüncü parti oluşturulmuş bunun yanı sıra küçük partilere de destek olmaya çalışılmıştır (Kar, 1984, s. 191).

Bu sistemin temel özellikleri, büyük partinin parlamentoda çoğunluğu sağlayıp koalisyonla giderek iktidara sahip olma zorunluluğu olmaksızın tek başına hükümet kurabilmesinde kendini göstermektedir. Bu tip sistemlerde parlamentoda bulunan güçlü iki parti arasında sandalye farkı çok az olmaktadır. Fakat bu iki büyük partiden biri hükümeti kurmak için üçüncü bir partinin desteğine ihtiyaç duyarsa “saf” bir iki parti sisteminden uzaklaşmış olduğu anlamına gelmektedir. Böyle bir durumda destekli iki parti sistemi diyeceğimiz bir sistemden söz edildiğini söylemek daha doğru olmaktadır. Bu duruma örnek olarak, Federal Almanya’da Sosyal Demokratların (SPD) ya da alternatif olarak Hristiyan Demokratların, Hür Demokrat Parti (FDP) ile koalisyon kurmaları ve Avustralya’da tek başına iktidara gelebilecek güce sahip İşçi Partisi’nin karşısına ikinci büyük parti olan liberallerin ancak Çiftçi Partisi ile koalisyonla giderek iktidar sahibi olmaları verilebilmektedir (Kapani, 2014, s. 199).

Gerçek anlamıyla iki parti sistemi dünya genelinde yaygın değildir ancak Avustralya, Kanada ve Yeni Zelanda iki parti grubuna dahil edilebilmektedir. İki parti sisteminin en tipik özelliklerine sahip olan ülkeler İngiltere ve ABD’dir (Heywood, 2014, s. 335). Fakat bu iki ülkenin parti sistemlerinde bazı önemli farklar bulunmaktadır. İngiltere’de sosyal taban, doktrin ve program bakımından birbirlerinden tamamen farklı iki partinin ülkenin büyük partileri olan Muhafazakâr ve İşçi Partisi oluştururken, ABD’de sayılan yönlerden birbirine fazla benzeyen Cumhuriyetçi ve Demokrat Partiler iki büyük parti olarak ortaya çıkmaktadır. Ayrıca İngiliz Partileri türdeş ileri derece disiplinli olmasına karşın, ABD’de

⁵ Fransa’nın en istikrarlı demokrasisi olan Üçüncü Cumhuriyet, anarşi döneminden sonra ortaya çıkmıştır. Literatürde yapılan çalışmalarda Üçüncü Cumhuriyet, Ancien Regime’den (eski düzen) bu yana en uzun süren Fransa rejimi olarak değerlendirilmiştir (Roskin, 2021, s. 115-6).

bulunan iki büyük parti İngiltere'nin büyük partilerine göre daha disiplinsiz, gevşek ve genellikle amaçları seçimleri kazanmaktan ibaret olan kuruluşlardır (Kapani, 2014, s. 200).

İki partili sistemlerin diğer sistemlere nazaran katı ideolojik tutumlardan uzaklaştığı ve daha da ılımlı bir politikaya doğru yön değiştirdiği görülmektedir çünkü büyük partiler seçimleri kazanmak ve iktidarı elde edebilmek için kendilerine düzenli oy veren “sadık” seçmenlerinin dışında ortam ve duruma göre oy veren bağımsız seçmenlerin de oylarını almak istemektedirler. Bu nedenle bu tip partiler politik uçlardan merkeze yaklaşmak zorunda kalmışlardır. Örneğin, İngiltere'deki büyük partiler sağ ve sol çizgilerde karşıt öğreti ve farklı sınıfsal tabanlara dayanmalarına rağmen, günümüzde karşılıklı tavizler vererek, birbirlerine yaklaşmışlardır (Kapani, 2014, s. 201).

İki parti sistemi siyasal istikrarın sağlanabilmesinden dolayı önemlidir. Çünkü bu sistem mecliste mutlak çoğunluğa sahip partinin iktidara gelmesi gerçeğine bağlı olduğundan dolayı hükümet bunalımları meydana gelmemektedir. İktidar-muhalefet iletişimini benimseyen sistem içerisinde seçmenlere karşı sahip oldukları siyasi sorumluluklar kesin ve açık bir şekilde belirtilmiştir. İktidara tek başına sahip olan parti, tüm sorumlulukları üstlenmektedir. Bundan dolayı iktidar olduğu dönemde yaptığı tüm faaliyetlerin hesabını vermek zorundadır (Kapani, 2014, s. 201).

2.5.3. Çok partili sistemler

Çok partili sistem, ikiden fazla partinin siyasal hayatta yer aldığı, birbirlerini yakından izledikleri ve iktidarda yer alma gücüne sahip oldukları bir sistem olarak tanımlanabilmektedir. Bu tanımdan yola çıkarak ikiden çok partinin siyasal yaşamda etkili olması ama hiçbirinin iktidarı tek başına elde edebilecek güce sahip olmadığı sistemler çok partili sistemler olarak adlandırılmaktadır (Heywood, 2014, s. 338-340). Bir ülkede tek bir partinin iktidarı tek başına elde edememesinin nedenleri dinsel, ideolojik, sosyal ve ulusal özelliklere bağlı olduğu kadar genellikle nispi temsil odaklı seçim sisteminden kaynaklanmaktadır. Siyasal hayatta yer alan her siyasi partinin eşdeğer güçlere sahip olduğu, bulundukları faaliyetlerin ve görüşlerin birbirine benzer olması çoğu kez hükümet kurma krizini tetiklemektedir. İktidar koalisyon hükümetleri yoluyla kurulabilmekte ve bu durum genellikle istikrarsız ve zayıf bir siyasal yaşama yol açabilmektedir (Teziç, 2016, s. 337).

Çok partili siyasal sistemlerde siyasi partilerin siyasi hayata dahil olmasında herhangi bir sınıflandırılma getirilmediği için parlamentoda çok büyük orantısızlıklar söz konusu olmamaktadır. Bu anlamda çok partili siyasal sistemlerde ikiden fazla siyasi parti parlamentoda yakın sayılarda milletvekiliyle temsil edilmektedir (Öztekin, 2018, s. 116-117).

Çok partili sistem, ılımlı çok parti ve Aşırı çok parti sistemi olmak üzere ikiye ayrılmaktadır.

Ilımlı (İki Kutuplu) Çok Parti Sistemi'nde ülkenin siyasal hayatında yer alan siyasi partiler arasında ciddi ideolojik farklılıklar yoktur, rejime karşı olan yelpazenin sağ ve sol ucundaki partiler de güçlü değildir. Bu nedenle partiler mevcut rejimde ülkenin sorunları konusunda uzlaşabilmektedirler. Rejimin sorunlarının çözülmesinde de ortak fikir ve düşüncelere sahiptirler. Partiler arası ideolojik kutuplaşmanın ya da fikirsel ayrılıkların derin olmadığı bu sistemlerde sorunlara odaklanan ya da ilkeleri temel alan partiler olarak iki temel eğilimde gruplanmaktadır. İktidar da zaman zaman bu iki eğilim arasında yer değiştirmektedir. Bu yönüyle ikili parti sistemini andıran bu sistem iktidarı elde eden partileri zamanla zorunlu ve gerçekçi olmaya zorlamaktadır (Teziç, 2016, s. 338). İkili parti sisteminde olduğu gibi çok partili sistemlerin bir alt başlığı olan ılımlı çok partili sistemde de süreklilik ve istikrar sağlanabilmektedir. Bu istikrar ve sürekliliğin sağlanmasının altında yatan esas neden, rejimin temelinde yer alan konsensüs ve sisteme dahil olan aşırı sağ ve sol partilerin zayıf olmasıdır. Ilımlı çok parti sisteminin örnekleri İsveç ve Norveç'te görülmektedir. Bir yanda hükümet kurabilecek güçte sosyal demokrat partiler diğer yanda da onların karşısında yer alan ortanın sağındaki partiler istikrarlı ve sürekli çok parti sisteminin en belirgin örneklerini oluşturmaktadırlar (Turan, 2019, s. 230-231; Kapani, 2014, s. 202).

Aşırı Çok Parti Sistemlerini belirleyen temel özellikler partilerin sayısındaki çokluktan ziyade bu partilerin siyasal kutuplarının fazlalığı ve bunların arasındaki ideolojik uçurumlardır. Başka bir deyişle bu partiler arasında tam bir bölünme mevcuttur ve konsensüs ihtimali oldukça zayıftır. Dolayısıyla sürekliliği olmayan istikrarsız hükümetler meydana gelmektedir. Sürekliliği olmayan koalisyonlar yüzünden sık sık kabine bunalımları baş göstermekte ve hükümet kurma krizleri yaşanmaktadır. Hükümetler genellikle siyasi yelpazenin iki uç kanadında yer alan partiler ve merkez partilerin koalisyonundan oluşmaktadır. Kurulan bu koalisyonların karşısında yer alabilecek gerçek bir iktidar alternatifi mevcut değildir (Kapani, 2014, s. 203). Uçta yer

alan partilerin sisteme dahil olamamaları ve sürekli muhalefette kalmaları bu partileri zamanla sorumsuzluğa ve ülkenin sorunlarına karşı gerçekçi tepkiler verememesine yol açmaktadır (Kapani, 2014, s. 203).

Siyasi yelpazenin uç noktalarında yer alan partilerin kurulacak koalisyonlara dahil olmasının istenmemesinden dolayı koalisyonlar merkez partiler tarafından kurulur ve bu partiler tarafından dağıtılır. Bir süre sonra bu koalisyonlar yine aynı partiler tarafından seçim dönemi sonucunda kurulur ve siyasal sistem sonsuz bir döngünün içine girer (Teziç, 2016, s. 340).

Aşırı çok parti sisteminin tipik örneği İtalya'da görülmüştür. İtalya'da Komünist Parti'nin 1947'de iktidar ortaklığından ayrılışından sonra hükümetler genellikle en güçlü parti olan Hristiyan Demokrat Parti ile yelpazenin her iki ucunda yer alan partilerle koalisyona gitmişlerdir. Fakat kurulan bu koalisyonlar aşırı çok parti sisteminin tipik özelliği olarak istikrar ve sürekliliği sağlayamamıştır (Kapani, 2014, s. 203-204).

Verilen bilgiler doğrultusunda diğer sistemler gibi çok partili sistemin de avantajları ve dezavantajları bulunmaktadır. Çok partili sistemlerde toplumun her kesiminin siyasette ve parlamentoda temsil edilme imkânı artmaktadır. Her görüş siyaset sahnesinde kendini ifade edebilmektedir ve plüralizmin güçlenmesi sağlanmaktadır. Bu tip sistemler, hükümetlerin koalisyon kurma mecburiyetleriyle partiler arasındaki ilişkileri sağlamlaştırmaktadır (Yayla, 2021, s. 183-184). Hükümetlerin kurdukları koalisyonlar, partiler arasındaki uzlaşma kültürünün artmasına, pazarlık ve müzakere ilişkilerinin güçlenmesine yol açmaktadır. Fakat bu tip sistemlerde hükümet kurmak kolay olmamaktadır. Çok ortağa sahip koalisyon hükümetleri istikrarda ve cesur karar almakta zorlanmaktadır. Koalisyon hükümetlerinde başarının ve başarısızlığın sahiplerini bulmak zaman kaybına yol açmaktadır. Uzlaşma zorunluluğu partileri ilkelerini takip etmekten uzaklaştırır ve onları fikirsiz pragmatizme sarılmaya teşvik edebilmektedir (Yayla, 2021, s. 183-184).

2.6. Siyasi Partiler ve Demokrasi

Günümüzde toplumsal örgütlenmenin siyasal gücünü oluşturan devlettir. Devlet sahip olduğu yetkileri, kamu düzenini sağlamak, halkın özgürlüğünü ve haklarını korumak amacıyla kullanır. Meşru bir devlet, vatandaşların özgür iradesiyle yönetenleri seçebileceği bir demokratik düzene dayanmaktadır. Bu anlamda devleti ve devletin kurumlarını seçmenlerin verdikleri kararlar belirlemektedir (Bulutoğlu, 2006, s. 84-85).

Seçimlerin serbest açık ve adil bir şekilde gerçekleşmesi demokrasinin sürdürülebilir olması bakımından çok önemlidir. Fakat demokrasi sadece seçmenlerin oy vermelerine indirgenmemelidir. Oy vermenin amacı, serbest şekilde fikirlerin açıklanabilmesi, bilgiye kolayca ulaşılabilmesi, muhalefetin özgür bir şekilde var olabilmesidir (Sen, 2009, s. 326-327).

Demokrasi ile yönetilen ülkelerde siyasi partiler, özellikle ekonomik açıdan zayıf olan azınlık grupları da dahil olmak üzere toplumların geniş kesimlerinin isteklerinin, ülke gündemine taşınması ve sosyal hakların elde edilmesi için çözüm bulunmasının en önemli araçlarından biridir (Özbudun E., 1983, s. 19-20; Öztürk, 2006, s. 17).

Günümüzde ister iktidar ister muhalefet olsun siyasi partiler devlet yönetimi bakımından önemli işlevleri yerine getirmektedirler. Siyasi partiler yönetenler ve yönetilenler arasındaki boşluğu doldurup siyasal toplumsallaşmaya katkıda bulunurlar. Bir yandan da siyasal kararlarda etkide bulunmak amacıyla, kendi seçmenlerinin eğilimlerini ve sorunlarını saptarlar. Ayrıca alınan siyasal kararların önemini ve anlamını seçmenlere iletme için çaba sarf ederler (Kışlalı, 2000, s. 293).

Siyasi partilerin esas amacı toplumsal sorunlara ve çözümlerine ilişkin olarak kendi fikirlerini ön plana çıkarmak olsa da müzakere ederek ortak alanlar da ortaya koyabilmektedirler. Başka bir deyişle siyaset müzakere edebilme ve uzlaşabilmenin sanatıdır. Bu nedenle müzakereye açık olmak hem siyasi partiler hem de siyasi aktörler için çok önemlidir (Karakaş, 2015, s. 34).

Demokrasinin bir gerekliliğı olarak toplumda yer alan bireylerin beklentilerini siyasi erke aktarma görevini yerine getirmek amacıyla kurulan siyasi partiler, parti içinde de demokratik yapıyı sağlamak zorundadırlar. Partinin genel başkanının belirlenmesi ve seçimlerde aday gösterme usulünde tercih edilen uygulamaların seçimi, parti içi demokrasiye zarar verebilecek durumlar yaratabilir. Parti liderinin seçilmesinde partinin üyeleri yerine seçilen delegeler tarafından karar verilmesi demokratik sürece zarar veren uygulamalardan ilkidir. İkinci durum ise parti adaylarının belirlenmesi sürecinde yaşanmaktadır (Öztürk, 2006, s. 17-18). Parti üyelerinin ve seçmenlerinin oy vererek meclise taşıyacağı milletvekillerinin lider tarafından ve mali yönden partiye yarar sağlayacak kişilerden seçilmesi parti içi demokrasiye olan güveni azaltmaktadır. Bunun yerine parti üyelerinin ve belli oranda seçmenlerin belirlediğı adayların seçilmesi

amacıyla temayül yoklaması⁶ yapılması demokrasi için olumlu bir uygulama olacaktır (Öztürk, 2006, s. 17-18).

Parti içi demokrasi açısından lider ve aday belirleme sürecinde demokrasiyi olumsuz olarak etkileyecek etmenler olsa da seçimlerin gerçekleşmesinde oynadığı rol bakımından siyasi partiler önemli bir görevi yerine getirmektedirler. Yasama ve yürütme organlarında görevli olan kişilerin seçilip parlamentoda yer almasında da siyasi partiler önemli bir rol oynamaktadırlar (Kışlalı, 2000, s. 289-293).

Sonuç olarak siyasi partiler bireylerin taleplerini siyasi erke aktarmadan, parti içi görevleri gerçekleştirmeye kadar bir dizi demokratik faaliyette bulunmaktadır. Siyasi hayatta önemli işlevleri olan siyasi partiler demokrasinin sürdürülmesinde ve geliştirilmesinde de önemli bir rol üstlenmektedirler. Siyasi partiler ile demokrasi arasındaki ilişki ülkenin siyasi kültüründen siyasi geçmişine ve gelişmişlik düzeyine göre değişmektedir. Örneğin gelişmekte olan Türkiye, İran, Yunanistan gibi ülkelerde siyasi partilerin demokrasi ile ilişkisinde olumsuzluklar görülmesine rağmen İngiltere, Almanya ve Fransa gibi gelişmiş ülkelerde bu ilişkinin sorunsuz bir şekilde ilerlediği düşünülmektedir.

3. SİYASAL KATILIM VE SEÇİMLER

3.1. Siyasal Katılım

Modern devletleri geleneksel devletlerden farklı kılan en önemli özellik, bireylerin siyasi hayata daha fazla ilgi duyması, dolayısıyla katılım düzeylerinin yüksek olmasıdır (Özbudun E., 1975, s. 7). İkinci Dünya Savaşı'ndan bu yana, seçme ve seçilme hakkının tüm yurttaşlara tanınması ile katılımcı ve çoğulcu demokrasi işlerlik kazanmıştır. Böylece vatandaşlar siyaset sahnesine çıkmıştır. Bunun sonucunda toplumsal katmanlar ve geniş halk yığınları, politikayla doğrudan veya örgütlerinin aracılığıyla dolaylı bir şekilde ilgilenererek çeşitli düzey, ölçü ve yoğunlukta siyasete katılmaya başlamışlardır (Öztekin, 2018, s. 253). Halkın siyasi sahnelerde olması, halk egemenliği kavramının yaygınlaşması ve meşruluğun ölçütü olmasıyla gelişmiştir (Kışlalı, 2010, s. 220).

⁶ Temayül yoklaması, bir siyasi partinin aday belirleme sürecinde mecliste kendini ve toplumu temsil edecek milletvekilini parti içi demokrasinin tesis edilerek belirlenmesidir (Ersöz, 2018).

Kapani (2014, s. 144) “*Siyasal katılma, toplum üyesi kişilerin (vatandaşların) siyasal sistem karşısında durumlarını, tutumlarını ve davranışlarını belirleyen bir kavramdır.*” olarak tanımlarken, Öztekin (2018, s. 253) ise Kapani ’den farklı olarak siyasal katılmayı, “*Toplumu oluşturan bireylerin, bir siyasal davranış türü olarak alınan ya da alınacak her türlü siyasal, ekonomik ve toplumsal kararlar karşısında gösterdikleri tepkiler, eğilimler ve yaklaşımlardır.*” olarak yapmıştır.

Kışlalı (2010) siyasal katılım tanımını, “*Yurttaşların, devletlerin çeşitli düzeylerdeki karar ve uygulamalarını etkileme eylemleridir.*” olarak yaparken, Daver (1993, s. 203) “*Siyasal katılmanın, bireyin siyasal sistem karşısındaki durumunu, tutumunu ve davranışlarını gösteren bir kavram*” olduğunu ifade etmektedir. Özbudun (1975, s. 2) diğer düşünürlerden farklı bir bakış açısıyla siyasal katılmayı, “*Vatandaşların, merkezi veya yöresel devlet organlarının personelini yahut kararlarını etkilemek üzere kendilerince ya da başkalarınca tasarlanmış, hukuki veya hukuk dışı başarılı veya başarısız eylemlere girişmeleri*” şeklinde tanımlamaktadır.

Robert Dahl (1963, s. 57) siyasal katılmanın dört boyutu olduğunu düşünmektedir. Bunlar önemseme, ilgi, bilgi ve eylemdir. Önemseme siyasal olaylara önem vermeyi, ilgi siyasal durumları takip etmeyi, bilgi siyasal haberler ve sorunlar hakkında bilgi sahibi olmayı, son olarak eylem ise siyasete aktif bir şekilde katılmayı ifade etmektedir. Ayrıca boyutlar birbirinden kopuk değildir, yapılan araştırmalar aralarında yakın bağların olduğunu ortaya koymuştur.

Siyasal katılma kavramını yalnızca seçimlerde oy vermek olarak düşünmek eksik ve yanlış bir varsayım olmaktadır. Ayrıca siyasi parti, vakıf ve dernek gibi kuruluşlara üye olmak, halk oylamasına katılmak, seçilmişleri görevlerinden düşürebilmek, kent planlaması, çevrenin korunması ve halk dayanışması gibi birçok siyasal katılım yolu bulunmaktadır. Siyasal katılma görüldüğü üzere basit bir meraktan başlayarak, yoğun bir eyleme kadar uzanan geniş bir tutumu ve faaliyet alanını kapsamaktadır. Vatandaşlar her zaman siyasete karşı aynı ilgiye sahip olmamaktadırlar. Toplumda politikaya karşı ilgili bireyler olduğu kadar, politik sorunlara karşı tamamen ilgisiz ve kayıtsız bir kesim de bulunmaktadır (Kapani, 2014, s. 144). Ancak bu kesimi zor kullanarak sandık başına getirmek doğru değildir. Oy kullanmanın yasal bir zorunluluk olduğu bölgelerde, bazı bireyler siyasi olaylara karşı bilgi ve ilgisinin olmamasına rağmen, tamamen güdümlü bir

şekilde kullanılmaktadır. Yapılan bu hareket sağlıksızdır ve genellikle tutucu bir etki yaratacağı düşünülerek yapılmaktadır (Kışlalı, 2010, s. 222).

Siyasal katılımın tanımları incelendiğinde, araştırmacılar fikir birliğine sahip olsalar da, farklı noktaları da ele almışlardır. Sonuç olarak, siyasal katılma ve düzeyiyle ilgili ortak bir tanımlama ve sınıflandırmaya ulaşmanın kolay olmadığı söylenebilir (Turan, 2019, s. 176). Genel bir tanımlama yapılmamış olsa da vatandaşların hangi boyutlarda siyasete katılmaya istekli olduğunu saptayabilmek hem Siyaset Bilimi, hem de yöneticiler ve yönetme iddiasında bulunanlar açısından son derece önemli olmaktadır (Kışlalı, 2010, s. 222).

3.2. Siyasal Katılımın Boyutları ve Siyasal Katılımda Farklı Davranışlar

3.2.1. Siyasal katılımın boyutları

Siyasal katılımın baş aktörleri bireyler, katılmayı belirleyen önemli ölçütlerdir. Katılımın incelenmesi bireylerin fiziksel ve kişisel özelliklerinden başlayıp değer yargılarına kadar geniş bir yelpazeye yayılmaktadır (Çukurçayır, 2000, s. 74). Bu sebeple siyasal faaliyetlere katılma çeşitli biçimlerde ve farklı düzeylerde kendini gösterebilmektedir. Bunlar arasında yoğunluk açısından bir kademelenme ve hiyerarşiden söz etmek mümkündür. Bu kademelenmenin en altında gazete, radyo, dergi ve televizyon gibi medya organları aracılığıyla siyasal olayları takip etme, mitinglere katılma, siyasal konular üzerinden tartışmalarda bulunma gibi faaliyetler yer almaktadır. Bunlar, seyirci faaliyeti olarak nitelendirilmektedir. Bu kategoride olan insanlar “bir nevi siyasal haber tüketicisi, siyasal sahnenin seyircisidirler” (Kapani, 2014, s. 145). Günümüzde internetin ve sosyal medya araçlarının yaygınlaşması ile siyasete katılım da çeşitlenmiştir. Bireyler artık mobil cihazlar sayesinde anlık siyasi gelişmelere tweet atarak veya post paylaşarak katılabilmektedirler. Böylece seyirci faaliyeti yerini aktif katılıma bırakmıştır.

Özbudun (1975, s. 2) siyasal katılmayı yalnızca devlet hayatında yapılan eylemler olarak sınırlandırmaktadır. Ayrıca devlet hayatına katılma ile salt ulusal düzeyde katılmayı amaçlamamaktadır. Aynı zamanda yöresel siyasetle uğraşma eylemi de siyasi katılım türleri arasında saymaktadır. Siyasal davranışların harekete dönüşmesinin siyasal katılım olarak isimlendirileceğini belirtmektedir. Dahası Özbudun, katılma tanımını genişleterek hukuka uygun olmayan faaliyetleri ve başarısız etkileme girişimlerini de dahil etmektedir.

Siyasal katılmanın orta kademesinde ise siyasal olayların ve sorunların karşısında açıkça vaziyet alarak faaliyete geçebilme söz konusudur. Bunlara gazetelerde yazmak, radyo ve mitinglerde konuşma yapmak, siyasal liderlerle görüşüp etkilemeye çalışmak ve siyasi partiye ya da adaya finansal destekte bulunmak örnek gösterilmektedir (Kapani, 2014, s. 145).

Siyasal katılma hiyerarşisinin üst seviyesi, doğrudan doğruya siyasal olayların içinde olup aktif rolde bulunulan faaliyetleri kapsamaktadır. Bu faaliyetler içinde bir siyasi partiye üye olmak, siyasi partinin yöneticilik görevini üstlenmek, kamu görevlerinde bulunmak ya da bu görevlere adaylığını koymak ve seçim kampanyalarında fiilen çalışmak sayılabilmektedir (Kapani, 2014, s. 145).

Yukarıda verilen davranışların tümü normal demokratik katılım yollarıdır. Kurulu olan düzeni değiştirmek amacıyla her türlü şiddet eylemi, zora başvurma, silahlı ayaklanma, terörizm ve hükümet darbesi girişimleri siyasal bir sonuca ulaşmak hedefinde de olsalar normal bir siyasal katılma sürecinin dışında kalmaktadırlar (Kapani, 2014, s. 145-146). Yasadışı örgütlerle ilgilenmek, yasaklanmış afiş asmak ve bildiri dağıtmak, gizli toplantılara katılmaktan başlayarak silahlı mücadelelere kadar ilerleyen eylemlerde bulunmak, siyasal katılmanın yasal olmayan biçimleri olarak gösterilmektedir. Siyasal katılmanın yasadışı biçimleri, rejimin oluşumlarından ve baskılarından ortaya çıkabileceği gibi, belirli çıkar ve düşünce gruplarının toplum nezdinde destek bulamamasından ve yasal yollar aracılığıyla etkili olamamalarından kaynaklanabilmektedir (Kışlalı, 2010, s. 223).

3.2.2. Siyasal katılımda farklı davranışlar

Siyasal katılmanın gerçekleşmesi için, ilk olarak katılma etkinliğini olanaklı kılacak asgari şartların oluşması gerekmektedir. Yönetilenlerin can güvenliği ve eğitim olanakları, devletin bağımsızlığı, uygun tüzel çevrenin varlığı, yönetimden haberdar olmayı sağlayacak iletişim düzeninin bulunması bu ortam için gerekli olan belli başlı bileşenlerdir. Ayrıca bu bileşenlerin her biri, ne kadar gelişmiş olursa, siyasal katılımcılıkta aynı ölçüde gelişecektir (Eroğul, 2014, s. 232).

Toplum üyeleri politikaya karşı her zaman aynı derecede ilgili olmamaktadırlar. Kişilerin siyasal sistem karşısında farklı davranışlar göstermelerini sağlayan psikolojik, sosyo-ekonomik, çevresel ve kültürel çeşitli faktörler bulunmaktadır. Gelir düzeyi,

cinsiyet, eğitim, meslek, yerleşme biçimi ve kişilik yapısı gibi değişkenler bu konuda önemli roller oynamaktadırlar (Kapani, 2014, s. 146). Bu değişkenler çeşitli insan kümelerinin siyasal katılımıda eşit olmadıklarını göstermektedir (Eroğul, 2014, s. 232-233).

Siyasal katılmayı etkileyen faktörlerden birincisi cinsiyettir. Kadınlar genellikle erkeklerden daha az siyasete ilgi duymaktadırlar. Bunun başlıca sebebi ev işlerinin sorumluluğuna sahip olmaları ve çocuk bakımını üstlenmeleridir. Bu durum kadının siyaset dışına itilmesine ve katılımıda erkeğine bağlı olmasına neden olmuştur. Siyasete duyulan bu uzaklıktan dolayı erkeğin yaptığı tercihi genellikle sorgulamamaktadır (Kışlalı, 2010, s. 223-224).

Siyasal katılmayı etkileyen ikinci faktör gelir düzeyidir. Gözlemler göstermektedir ki, gelir düzeyi ile siyasal katılma davranışı doğru orantılı olmaktadır. Gelir düzeyi yükseldikçe siyasal olaylara duyulan ilgi artarken, en düşük gelir gruplarında ilgi tamamen yok olabilmektedir. Yoksul sınıfların temsiline yönelik siyasi partilerin bulunmadığı durumlarda, bütün partilerin yöneticileri, yasama ve yürütme organının üyeleri, üst ve orta gelir düzeyindekilerle sınırlı kalabilmektedir (Kışlalı, 2010, s. 223-224). Siyasal katılmayı doğrudan etkileyen bir diğer etken eğitim düzeyidir. Gelir düzeyinde olduğu gibi eğitim olanaklarına sahip olan bireyler siyasal olaylar hakkında bilgi edinmekte, bu olayları yorumlayabilmekte ve yerinde eleştiriler yapabilmektedirler. Ancak düşük gelirlerinden dolayı eğitim fırsatına sahip olmayan bireyler siyasi olayları takip edememekte, takip etseler bile doğru şekilde ele alamayıp gerekli değerlendirmeleri yapamamaktadırlar. Gelir düzeyi ve eğitim arasındaki bu doğru orantı yüksek gelire sahip bir grup insanın siyasal hayata etki etmesine neden olmaktadır. Siyasal katılmayı etkileyen bu iki faktör düzeyinin artması demokrasiye yönelik eleştirilerle etkisini daha da çoğaltmaktadır (Kışlalı, 2010, s. 224). Siyasal katılmayı etkileyen bir diğer faktör ailedir. Ailenin yapısı siyasal katılmayı önemli bir ölçüde etkilemektedir. Eşinin ve çocuklarının her kararında etkisi bulunan babanın olduğu ataerkil geniş aile yapısında desteklenecek olan siyasi partiye ya da ideolojiye genellikle baba karar vermektedir. Ancak ailenin her bireyinin genellikle özgür olduğu çekirdek aile yapısında görülen ataerkil karmaşa görülmemektedir. Ailenin her bir bireyi siyasal katılma konusunda kendi hür iradesiyle hareket etmektedir. Yukarıda bahsedilen gelir ve eğitim düzeyi bu iki faktöre bağlı olarak aile yapısını da şekillendirmektedir (Kışlalı, 2010, s. 224; Öztekin, 2018, s. 255).

Ayrıca etkinlik duygusu siyasal katılmayı etkileyen psikolojik faktörler arasında başta gelen unsurlardan biri olmaktadır. Kişinin kendi davranış ya da hareketleriyle olaylara ve çevrenin akışına etkide bulunabileceğini ifade eden kavram etkinlik duygusudur. Kimi vatandaşlar toplumsal ve siyasi sorunları çözebilme yetkisinin kendisinde bulunduğunu düşünürken, kimileri de sorunların ve olayların ağırlığı karşısında kendilerinin aciz ve güçsüz olduklarını düşünmektedirler. Bu farklı psikolojik tutumların politik davranışları büyük ölçüde yönlendirdiği görülmektedir. Siyasal etkinlik duygusunun güçlü ya da zayıf olmasına bağlı olarak, katılım artmakta ve azalmaktadır. Fakat bu gözlemlerden kesin davranış kalıplarını şekillendirmek ve normatif bir teori kurmak henüz mümkün değildir (Kapani, 2014, s. 146-147).

Son olarak siyasal katılmayı etkileyen faktör ise “azınlık gruplarıdır”. Bir ülkede azınlıkta olan bireyler ne kadar çoksa, katılım da o derece değişmektedir. Ülkede yaşayan vatandaşlar ile azınlık gruplarının birbirleriyle etkileşim ve dayanışma içinde olmadığı durumlarda, siyasal katılım düzeyi artmaktadır. Ancak etkileşimin ve dayanışmanın üst düzeyde gözlemlendiği İsviçre ve ABD örneklerinde görüldüğü üzere katılımın yoğunluğu artmamış aksine azalma göstermiştir (Kışlalı, 2010, s. 225; Öztekin, 2018, s. 255).

3.3. Siyasal Rejimlerde Siyasal Katılım

Siyasal rejimlerde vatandaşlar farklı şekillerde de olsa siyasal hayata katılım göstermektedirler. Çoğulcu ve katılımcı demokrasiye sahip ülkelerde tüm vatandaşlar özgür bir şekilde her türlü siyasal eylemlere katılma hakkına sahiptirler. Çünkü bu tip ülkelerde siyasete katılabilme belli kişilere, gruplara sınıflara ait değildir. Belli ideolojiler ve devlet zorlaması olmadığından dolayı vatandaşlar rahatlıkla siyasal katılımında bulunabilmektedirler. Fakat totaliter sistemlerde siyasal katılımın amacı halkı kullanarak devletin sahip olduğu resmî ideolojiyi yaymak, bu ideolojiyi kitlelere benimsetmek ve benimsettiği takdirde de yeni bir toplum düzeni oluşturmayı sağlamaktır.

3.3.1. Demokratik sistemlerde siyasal katılım

Demokratik devletlerde bireyler siyasal arenada eylemlere katılabilmekte, siyasal olayları etkileyebilmekte ve etkilenebilmektedir. Demokratik yönetimlerde çağdaşlaşmanın en belirgin göstergesi, vatandaşların siyasal karar alma süreçlerine katılabilesidir. Siyasal

katılım halkın devlet ile bütünleşmesini sağlayarak onun güçlenmesine de destek olur (Çukurçayır, 2000, s. 27-28).

Çoğulcu katılımcı çağdaş demokrasiler, özellikle Batı Avrupa ülkelerinde uygulanan demokrasi modelidir. Bu demokrasi modelinde her türlü siyasi düşünce ve ideoloji kısıtlama olmadan örgütlenebilmekte ve siyasi iktidar yarışına katılabilmektedir (Öztekin, 2018, s. 269). Modern demokratik sistemlerde bir düşüncenin söylenmesinin ve örgütlenmesinin suç olduğu düşünülemez (Tanilli, 1984, s. 43). Bundan dolayı her türlü siyasal düşünce ve ideoloji, serbest bir şekilde örgütlenip hem parlamentoda hem de kamuoyunda kendilerini ifade edebilmekte ve haklarını savunabilmektedir (Öztekin, 2018, s. 269).

Bu siyasal sistemlerde örgütlenme hakkı tüm toplumsal katmanlara dağılmış ve sınırlandırılmaksızın kullanıldığından dolayı, siyasal katılım da engellerle karşılaşmamıştır (Daver, 1993, s. 213). Kısacası, çoğulcu ve katılımcı demokrasilerde ülkenin her vatandaşı özgürlükleri sayesinde ve istedikleri ölçüde siyasete katılabilirler. Siyasal hakların kısıtlandığı totaliter sistemler veya diktatörlüklerde fikir özgürlüklerinin yasaklanmasına ek olarak, tek erkin kontrolünde yürütülen siyasi anlayış, eşitlik ve denge mekanizmasına zarar vermektedir.

Fakat demokratik sistemlerde siyasete katılabilme belli kişi, grup ve sınıfa ait değildir ve belirli ideolojilerin baskısı da bulunmamaktadır. Bu sistemlerde toplum üyeleri siyasete rahatlıkla katılabilmektedirler (Öztekin, 2018, s. 269).

Halkın seçimlerle yöneticilerini iş başına getirmesi ve memnun olmadığı zaman yine seçimle iktidardan uzaklaştırabilmesi fonksiyonel açıdan önemlidir. Bu temel mekanizma sayesinde yönetenler yönetilenlere karşı sorumlu olmaktadırlar. Halkın çoğunluğu sayesinde iktidarlığa kavuşan siyasi partinin, yeniden iktidara ulaşabilmek amacıyla ilkelerinden ve seçim bildirisinden uzaklaşmaması gerekmektedir. Böylece iktidar siyasi politikalarına halkın doğrudan doğruya etki etmesine izin vermese de belli aralıklarla sürece katılmasına imkân tanımaktadır. Yapılan kontroller otoriter ve totaliter sistemlerden, demokratik rejimi ayıran en önemli noktalardan biridir (Kapani, 2014, s. 153). Çağdaş çoğulcu demokrasilerde seçim siyasal katılmanın tek aracı değildir. Ayrıca vatandaşlar siyasi partilerin örgütleri ve başka siyasal kurumlar ve gruplar aracılığıyla da faaliyetlerde bulunabilirler. Faaliyetlerin amacı, genellikle belirli konularda iktidarın tutum ve kararlarını etkilemektir. Bunların ne derecede etkilediğini ölçmek mümkün

değildir fakat olayların gözlemi ve vatandaşların çabaları yöneticilerin politikalarında çoğunlukla olumlu etki yaratabilmektedir (Kapani, 2014, s. 153-154).

Siyasal katılımın önemli belirleyicilerinden biri demokrasinin yönetimdeki hakimiyetidir. Halkın siyasi süreçlere katılımı demokrasinin gelişebilmesi için önemliyken, demokrasi düzeyi siyasi katılımın boyutunu belirlemektedir. Bu süreç birbirinden etkilenen dinamik bir süreçtir. Siyasi katılımın var olmadığı yönetimler demokratik olamayacağı gibi, demokrasinin bulunmadığı yönetimlerde de siyasi katılıma ulaşmak oldukça güçtür (Eriş ve Akıncı, 2019, s. 43-44).

3.3.2. Totaliter sistemlerde siyasi katılım

Günümüzde demokratik rejimler gibi totaliter sistemlerde geniş bir ölçüde halka dayanma iddiasındadır. Halk, iki yönetim sisteminde de ana unsurdur. Bu açıdan halkın siyasi hayata katılımı totaliter sistemlerde de görülmektedir. Hatta totaliter sistemlerde, siyasi katılım yaygın ve yoğun bir şekilde kendini göstermektedir (Kapani, 2014, s. 155).

Demokratik yönetim şekilleriyle totaliter yönetim şekilleri arasında siyasi katılma açısından önemli farklar bulunmaktadır. Öncelikle iki yönetim şekli arasında yöntem ve nitelik farkı vardır. Demokratik yönetimlerde katılma kişisel düzeyde ya da farklı sosyal grupların siyasi denge içerisinde temsiliyetlerinde yer bulurken, totaliter yönetimlerde toplumsal ölçüde kitlelerin seferber edilme aracı olarak kendini göstermektedir. Yöneticiler kadrosunun aracılığıyla güdümlü bir şekilde düzenlenen bu kitle seferberliğinin hedefi ideolojiyi benimsetme ve destek sağlamaktır. Rejim resmî ideolojinin yurttaşlar tarafından kabul edilmesi ve desteklenmesi ölçüsünde yeni bir toplum düzeni yaratma hedefine ulaşır (Kapani, 2014, s. 155).

Çoğulcu demokrasilerde başlıca siyasi katılım yollarından olan seçimlerin, tek partinin hâkim olduğu totaliter sistemlerde önemli bir işlevi yerine getirdiğini söylemek mümkün değildir. Bu tip sistemlerde de yurttaşlar seçimlerde oy kullanırlar ve katılım %90'ın üzerinde olmaktadır. Ancak seçimlerin sonucunda yönetici kadrolar ve liderler hiçbir zaman iktidardan uzaklaşmazlar (Kapani, 2014, s. 156).

Ayrıca totaliter sistemlerde herhangi bir tercih özgürlüğünden bahsetme imkânı yoktur. Çünkü vatandaşlar bir tercih yapabilecek durumda değildirler ve kendilerine alternatif sunulmamaktadır (Kapani, 2014, s. 156). Bu tip sistemlerde başta seçimlerde oy kullanmak olmak üzere, propaganda yapmak, gösteri düzenlemek, siyasi partilere üye

olmak gibi siyasal katılım faaliyetleri her şeyden önce belirli şartlara bağılı olarak belli sınıflara aittir (Öztekin, 2018, s. 268).

Totaliter sistemlerde özellikle oy kullanmak, anayasa ve yasalarca kabul edilse de göstermelik olarak yapılmaktadır. Çünkü tercih hakları bulunmayan vatandaşlar istese de istemese de önceden belirlenmiş olan adaylara ve programlara oy vermek zorunda kalmaktadırlar (Öztekin, 2018, s. 268).

Komünist ve faşist rejimlerde siyasal katılmanın amacı ve işlevi ise farklıdır. Bu sistemlerde temsilden ziyade, resmî ideolojinin ve yöneticilerin onaylanmasıyla, kitleleri seferber etme söz konusudur. Rejimin zaferi ise bu fonksiyonların yerine getirilmesine bağılıdır (Kışlalı, 2010, s. 221).

Demokratik sistemlerde halkın siyasal karar alma sürecine katılmasının amacı yöneticilerin kararlarını etkilemektir. Totaliter sistemlerin başlıca fonksiyonu ise yöneticilerin aldığı kararları etkilemekten ziyade, parti politikasının yürütülmesinde vatandaşların aktif olmalarını sağlamaktır. Yani halk kararların alınmasına değil, kararların yürütülmesine katılır. Bu nedenle liderlerle kitleler arasında doğrudan temas kurulması önemlidir (Kapani, 2014, s. 156). Sonuç olarak, çoğulcu demokrasilerde vatandaşların siyasal kararları etkileme ve yöneticileri seçme yolu olarak kabul edilen siyasal katılma, totaliter rejimlerde toplumsal bütünleşme aracı ve oy birlikçi bir toplum modeli yaratma yöntemidir (Kapani, 2014, s. 157).

3.4. Siyasal Katılım Aracı: Seçimler

Siyasal katılımı sağlamanın en önemli yollarından biri vatandaşların seçimler aracılığıyla yöneticilerini belirlemesidir. Demokrasi bağlamında seçimin tanımı, yönetilenlerin kendi yöneticilerini belirleme işlemi ve eylemidir (Öztekin, 2018, s. 175).

Demokratik kuramda bir iktidarın meşru olması, kaynağını halkın onayından almasına bağılıdır. Halkın onayını alamayan iktidar, siyasi iktidarlığı hak etmemiş, hatta zorla ele geçiren ve kuvvete dayanan iktidar olmaktadır. Bu onay ya da halk iradesi özgür yapılan, eşit ve serbest seçimlerde ortaya çıkmaktadır. Vatandaşlar siyasal iktidara karşı onayını ve tavrını düzenli aralıklarla yapılan seçimlerde gösterir. Bundan dolayı seçimler halka siyasi iktidarı onaylama, verdiği onayı geri alma ya da reddetme hakkı verir (Öztekin, 2018, s. 175).

Seçmenleri oy vermeye iten sebepler ne olursa olsun, seçim mekanizmasının veya oy verme faaliyetinin siyasal ve toplumsal sonuçları bulunmaktadır. İlk olarak seçimler ülkeyi kimlerin yöneteceğini belirlemektedir. Seçimler sonucunda kamu yöneticileri ve siyasal iktidarı kullanabilecek olanlar görevlerinin başına geçmektedirler. Ayrıca seçimlerle beraber siyasal iktidara hesap sorabilme, onları sorumlu tutabilme ve iktidarın eylemlerini onaylayabilme veya reddedebilme hakkı vatandaşlara verilmektedir. Çünkü seçimler, siyasal iktidarı halkın denetimine tabii tutan bir araçtır. Böylece yönetenler, yönettikleri vatandaşlara karşı sürekli dikkatli olmaya zorlanmaktadır (ztekin, 2018, s. 176).

Seçimlerin vermiş olduğu siyasal iktidarı denetleyebilme, onaylayabilme ve reddedebilme hakkı demokrasiyle büyük bir ilişki içinde olduğunu göstermektedir. Çünkü demokratik ülkelerde seçimin anlamları vardır. Seçimler demokrasilerin temel yapı taşıdır ve seçim olmadan demokrasi olmaz. Seçimler, seçimle gelinen görevler için yarış niteliğindedir (Yayla, 2021, s. 194).

Seçimle gelinen makamların sayısı demokratikleşme sürecinde son derece önemlidir. Makamların sayısının fazla olması demokrasiyi olumlu etkilerken, az olması kan kaybetmesine sebep olmaktadır. Bunun yanı sıra seçimler elitlerin (liderde dahil) halkın ayağına gitmesine ve taleplerinin dinlenmesine de katkı sağlamaktadır.

Seçimler literatürde yapılan çalışmalarda demokrasinin şöleni olarak nitelendirilir. Çünkü seçimler toplumdaki birikmiş gerilimi çoğu zaman almakta ve siyasal meşruiyet hissini güçlendirmektedir. Ayrıca siyasilerin diktatrleşme eğilimini engellemektedir (Yayla, 2021, s. 195).

Sonuç olarak, demokratik rejimlerde meşruiyetin en önemli kaynağı seçimlerdir. Bu sebeple demokrasilerde özellikle parlamento seçimlerinin hedefi belli bir süre boyunca yönetimde söz sahibi olacak iktidarın ve onu denetleme görevi gören muhalefetin belirlenmesidir. Dolayısıyla seçimlere temel oluşturan değerler, yani kullanılacak oyların değerlendirilmesinin ortaya çıkan sonuçları, bir ülkenin uygulamakta olduğu seçim sistemleri ile alakalıdır. Siyasal sistemlerin temel problemi, bu sistemin ne şekilde anlaşılacağı, uygulanacak seçim sisteminin toplum için en verimli ve adil olacak biçimde nasıl yapılacağıdır (Turan, 2019, s. 235).

3.5. Seçim Sistemleri

Demokrasinin sürdürülebilirliği için seçimlerin özgür bir şekilde yapılması kadar, seçim sistemlerinin niteliği de önemlidir. Çoğulcu demokrasilerin göstergelerinden biri de toplumdaki her bir sınıfın mecliste temsilinin sağlanmış olmasıdır. Temsiliyeti sağlayan ise ülkede uygulanan seçim sistemidir. Bu anlamda seçim sistemleri oldukça çeşitlidir. Bazı seçim sistemlerinde ülkedeki belirli bir çoğunluk temsil edilirken, azınlıkta kalanların tercihlerinin meclise yansımamasından dolayı temsiliyetleri mümkün olmamaktadır. Bazı sistemlerde ise ülkede yer alan her katman ve sınıf meclise temsilcilerini gönderebilir, böylece taleplerini temsilcileri aracılığıyla iletebilirler (Öztekin, 2018, s. 193).

Seçim sistemi geniş anlamda seçimlerin yönetimi, denetimi, oy sayım usulleri, seçme ve seçilme yeterliliği, adaylık gibi doğrudan seçimlerle ilgili olan tüm konuları içermektedir. Dar anlamda seçim sistemi ise seçmen oylarının parlamentoya yansıma usulünü yani çoğunlukçu ya da nispi temsili nitelemektedir (Özbudun E., 1998, s. 230-244; Gözler, 2000, s. 215-236).

Seçim sistemleri genellikle ya çoğunluk ya da nispi sistemler olarak sınıflandırılmaktadır. Çoğunluk sistemlerinde büyük partiler, tipik olarak kazandıkları oylardan çok daha yüksek oranda mecliste sandalye elde etmektedirler. Dolayısıyla tek partili hükümetin kurulma olasılığı daha fazladır. Nispi sistemlerde ise kazanılan sandalye ve oy sayısında eşit, en azından daha eşit bir ilişki bulunmaktadır. Bunun sonucunda koalisyon hükümetlerinin kurulma olasılığı artmaktadır (Heywood, 2014, s. 315).

Çoğunlukçu sistemler çoğunlukla olası hükümetler içinde kazanan siyasi partilere siyasal talimatlar vermesi, belirli bir tercih sunması, istikrarlı ve güçlü iktidar yapısının oluşturulabilmesine destek olmasından dolayı savunulmaktadır. Fakat nispi sistemler, farklı partiler arasında konsensüs ve birlikteliği geliştirmesi, hükümete geniş bir seçim temeli sağlaması ve yürütme ve meclis arasında sağlıklı bir denge oluşturmasından dolayı desteklenmektedir (Heywood, 2014, s. 315).

3.5.1. Çoğunluk seçim sistemi

Çoğunluk seçim sistemlerinde, bir seçim çevresinde en çok oyu alan parti o seçim bölgesindeki milletvekili veya milletvekilliklerinin tümünü kazanır. Çoğunlukçu sistem demokratik seçimlerde uygulanma şekli bakımından pratik olmasından dolayı ilk

kullanılan seçim sistemi olmuştur. First past the post / en çok oyu alan herkesi geçer anlayışı basit olmasına karşın, azınlık durumunda kalanların taleplerini karşılamak konusunda yetersiz kalmaktadır (Rae, 1967, s. 26). Bu durum zamanla demokrasiye olan inanç ve güveni ortadan kaldırmaktadır. Sakıncalarına rağmen sistem günümüzde Fransa, Avustralya ve ABD gibi ülkelerde uygulanmaktadır. Bu ülkelerin çoğunluk seçim sistemini benimsemeleri temsilde adalet ya da yönetimde istikrar ilkelerinden birini seçtikleri anlayışından ziyade, o ülkenin siyasi gelenekleriyle bağlantılıdır (Erdoğan M., 2013, s. 23).

3.5.1.1. Tek turlu çoğunluk sistemi

3.5.1.1.1. Tek isimli tek turlu çoğunluk sistemi

Bu sistemde bir seçim çevresinden tek bir milletvekili seçilmesi öngörülmektedir. Bu sistem hem tek turlu hem de iki turlu şekilde yapılabilmektedir. Tek turlu sistemde söz konusu seçim çevresinde geçerli oyların basit çoğunluğunu kazanan aday, o seçim çevresinde seçilebilmek için gerekli çoğunluğu sağlamış sayılmaktadır. Bu sistemin en önemli özelliği bir partinin parlamentoda çoğunluğu elde ederek hükümet istikrarını sağlamasıdır. Bu durum bazen üçüncü bir partinin parlamentoda temsilini engellemektedir.

Yapılan seçimlerde seçmenler tercih ettikleri parti veya adayın seçilmesinin mümkün görülmediği durumlarda, fikirlerine en yakın olan adaylara/partilere oy vermektedirler (Erdoğan, 2004, s. 123). Dolayısıyla hükümet sürekliliğini sağlamakta başarılı olan sistem, seçmenlerin düşüncelerinin parlamento temsilinde sorun yaşamaktadır. Bu yöntemle yapılan seçimlerde parlamentoda güçlü bir iktidar bloğu ortaya çıkmaktadır. Sistem günümüzde Kanada, İngiltere ve Anglo-Sakson ülkelerinde uygulanmakta ve İngiliz sistemi olarak da bilinmektedir (Varlık ve Ören, 2001, s. 151).

3.5.1.1.2. Tek isimli iki turlu çoğunluk sistemi

Diğer seçim sisteminden farklı olarak bu sistemde salt çoğunluk esas alınmaktadır. Seçimlerde salt çoğunluğu sağlamak mümkün olmadığından dolayı ikinci bir tur eklenmiştir. İkinci turun düzenlenme süresi ve hangi adayların ikinci tura kalacağı ayrıca belirlenmiştir. Bu sistem gerçek anlamda mutlak bir çoğunluk sistemini akla getirmektedir. Sistemin amacı herhangi bir seçim çevresinde bir adayın azınlık oyuyla seçilmesine engel olmaktır. İki turlu seçimde yapılan ilk turun amacı ikinci tur

seçimlerine kimin katılacağını belirlemektir. Ancak ilk turda herhangi bir aday oyların salt çoğunluğunu alırsa ikinci seçime gerek kalmamaktadır (Teziç, 2007, s. 278). Sistemde yapılan ikinci turda oyların çoğunluğunu alan adaylar kazanmış sayılmaktadırlar. Ayrıca seçmenler ilk turda tercihlerine göre oy kullanmaktadırlar. Yapılan ikinci oylamada ise seçmen kendisine daha yakın bulduğu isme ya da kazanmasını istemediği adayı engelleyecek biçimde oy vermektedir. Bu sistem günümüzde Fransa’da uygulanmaktadır (Erdoğan, 2004, s. 124).

3.5.1.1.3. Liste usulü çoğunluk sistemi

Bu seçim sisteminde seçim çevreleri birden fazla temsilci çıkacak şekilde hazırlanmıştır. Seçim sisteminde, bir bölgede kazanmış olan parti o seçim çevresinde liste halinde kazanmış sayılmaktadır. Yani seçim bölgesinde çoğunluğu elde edemeyen parti seçim çevresinden hiç temsilci çıkaramamış olmaktadır (Yüce, 2017).

3.5.1.1.4. Çoğunluk seçim sistemlerinin avantaj ve dezavantajları

Çoğunluk seçim sistemi günümüzde demokrasinin yerleşik olduğu ABD, İngiltere ve Kanada gibi devletler tarafından tercih edilen bir sistemdir. Her sistemde olduğu gibi bu sistemde de avantajlar ve dezavantajlar bulunmaktadır. Çoğunlukçu sistemin avantajı basit, net olması ve uygulanmasının kolay olmasından kaynaklanmaktadır. Büyük partiler için avantajlı olduğundan dolayı, bu partiler tarafından koalisyon hükümetlerinin kurulmasını sağlamaktadır. Küçük partilere ise sistemde fazla şanslarının olmadığını göstererek, ana partiler içinde yer almalarına teşvik etmektedir (Yayla, 2021, s. 204).

Çoğunlukçu seçim sisteminin dezavantajı ise, büyük partilere avantaj sağlamasından dolayı siyasi çoğulluğu azaltmasıdır. Marjinal veya küçük gruplar siyasi temsil imkânı bulamayabilirler. Bu durum temsilde adalete zarar vermektedir. Çoğunlukçu sistemin istikrarlı hükümetleri kurabileceğinin garantisi bulunmamaktadır. Siyasetin çok parçalanmış olduğu yerlerde, tek parti hükümetlerinin ortaya çıkmasını sağlayamayabilir. Bazen oyların çoğunu alan partiyle, parlamentoda bulunan koltukların fazlasına sahip olan parti farklı olabilir. Ana partilerden biri oyların çoğunluğunu, diğeri ise koltukların çoğunluğunu alabilmektedir (Yayla, 2021, s. 204-205).

3.5.2. Nispi seçim sistemleri

Nispi seçim sistemi her partinin seçmenlerden aldıkları oy oranında milletvekili çıkarmasını hedefleyen bir sistemdir. Sistemin amacı ülke içinde bulunan her siyasal

görüşün gücü oranında temsil hakkı elde etmesidir. Bu anlayış parlamentonun, toplumun her kesiminin ideolojik, ekonomik farklılıklarının yansımaları savunan liberal düşünürlerde de ortaktır (Cotteret ve Emeri, 1975, s. 46). Sistemin temel amaçlarından bir diğeri ise çoğunluk sistemlerinin olumsuz özelliği olarak düşünülen siyasal temsile önem vermeyen yapının ortadan kaldırılması ve her örgütlenmiş topluluğa temsil hakkı vermesidir. Çoğunluk sistemlerine göre nispi seçim sistemi siyasal tercih ve eğilimleri yansıtmasından dolayı adalet, eşitlik ve demokrasi ilkelerine daha uyumludur. Sonuç olarak sistem, güçlü ve tek başına olan bir iktidarı tesis etmek yerine, oy veren bireylerin temsilde adaletine önem vermektedir (Yavaşgel, 2004, s. 105).

Nispi seçim sistemi İspanya, Lüksemburg, Norveç, Belçika, Danimarka, Yunanistan gibi pek çok Avrupa ülkesinde parlamento seçimlerinde uygulanmaktadır. Bu sistemin ilk kez uygulanması ise 1889 yılında Belçika Seçim Kanunu ile olmuştur (Bakır ve Pehlivan, 1981, s. 7-10; Sezen, 1994, s. 184).

3.5.2.1. Ulusal seçim kotası sistemi

Bu sistemde bütün ülke tek seçim çevresi olarak kabul edilmekte ve tüm adaylar yani milletvekilleri bu çevreden seçilmektedir. Her parti, meclisin üye tam sayısı kadar milletvekili adayı göstermektedir. Bu sistemde siyasi partilerin listeleri ulusal düzeyde karşı karşıya gelir. Bu durum seçim bölgesine özgü değildir ve ulusal seçim kotasından söz etmek olasıdır. Sonuçlar tüm ülkede kullanılan geçerli oyların parlamentoda bulunan tüm oyların temsilci sayısına bölünmesiyle belirlenmektedir (Yavaşgel, 2004, s. 105; Keser ve Kılıç, 2018, s. 14).

3.5.2.2. Ulusal artık sistemi

Bu sistemde ülke birden fazla milletvekili çıkaracak şekilde seçim bölgelerine bölünmektedir. Ulusal seçim kotası sisteminde olduğu gibi alınan oy oranlarınca partiler milletvekili çıkarmaktadırlar. Fakat bu sistemde diğerinden farklı olarak kalan oylara “artık oy” denmekte ve artık oyların değerlendirilmesi amacıyla birbirinden tamamen farklı yöntemlere sahip olan uygulamalar kullanılmaktadır (Keser ve Kılıç, 2018, s. 15). Bu sistemlerden ilki en yüksek artık sistemidir. Temsilciler oy sayısına göre parti listelerini dağıtmaktadırlar. Bu dağılımın hemen sonrasında, partilerin sahip olduğu artık oylar, yüksekten düşüğe doğru sıralanmaktadır. Sıralandıktan sonra açıkta kalan temsilciler bu sıraya dikkat edilerek belirlenmektedir. Sistem bu yapısı itibarıyla küçük partiler yararına işlemektedir. Bu sistemle girilen seçimlerde görece küçük partiler seçim

kotasının altında kaldıklarından dolayı az sayıda temsilci çıkarmakta fakat büyük partilere oranla yüksek artık oylarında sahibi olma fırsatını kazanmaktadırlar. Bu yapısı itibariyle demokrasiye katkı yapan bir seçim sistemi olarak görülmektedir (Yavaşgel, 2004, s. 124). Bu sisteminin uygulandığı ülkelere İtalya, Ukrayna, Güney Kore, Meksika örnek verilebilir.

İkincisi ise en yüksek (kuvvetli) ortalama sistemidir. Partilerin aldığı oyların oranlarının ilk dağılımı sonucunda elde ettikleri milletvekilleri sayılarına bir eklenmesi ve varılan sayıya bölünmesiyle elde edilmektedir. Sayılar bir önceki sistemde olduğu gibi sıralanır ve büyük partiler milletvekillerinin çoğunluğunu kazanır. Görüldüğü üzere bu sistem en yüksek artık sisteminin aksine büyük partilerin yararına işleyen bir sistem olarak bilinmektedir. Diğer sisteme göre daha az yaygın olan bu sistem zaman zaman Hollanda, İsviçre, Lüksemburg ve Danimarka'da uygulanmaktadır (Üste, 1999, s. 46; Keser ve Kılıç, 2018, s. 17-18; Yavaşgel, 2004, s. 125).

D'Hondt Seçim Sistemi, 1978'de Belçikalı Victor D'Hondt tarafından tasarlanmıştır (Türk ve Tuncer, 1995, s. 28). Bu sistemde her partinin almış olduğu geçerli oylar birden başlamak üzere çevrenin çıkaracağı temsil sayısına ulaşıncaya kadar bölünür. Bölme işlemi tamamlandıktan sonra diğer sistemlerde olduğu gibi büyükten küçüğe doğru dizilir ve bu sayılar partilerin listeleri ile karşılaştırılır. Sayılar hangi parti listesine karşılık geliyorsa bu partilerin çıkarmış oldukları temsilci sayısı belirlenmektedir. Bu sistemin avantajı artık oy ve açık temsilcilik sorunlarıyla karşılaşılmasıdır. Büyük siyasi partilerin şanslı olduğu D'Hondt usulü Türkiye, İzlanda, Avustralya ve Portekiz'de uygulanmaktadır (Turan, 2019, s. 240; Gözler, 2001, s. 141).

3.5.2.3. Nispi temsil sisteminin avantaj ve dezavantajları

Nispi temsil sisteminin ilk avantajı çoğunluk sistemine göre alınan oyların mecliste adaletli bir şekilde yansmasıdır. Toplumda yaşayan bireylerin, sınıfların, görüşlerin, eğilimlerin büyük çoğunluğu temsil edilmekte ve bu da çoğulcu demokrasi diye nitelendirilen çok sesliliğe katkıda bulunmaktadır. Bir diğer avantajı ise çoğunluk sistemine benzer olarak ikinci üçüncü turlara gerek kalmadığından partiler arası pazarlığı (koalisyonu) ortadan kaldırmasıdır. Nispi temsil sisteminin üçüncü ve son avantajı ise çoğunluğun görüşlerinin mecliste temsil hakkı bulmasıyla bireylerin seçimlere katılımını arttırmasıdır. Çoğunluk sisteminde görülen meclise sadece iki parti

girecek oy vermenin bir anlamı yok düşüncesi nispi seçim sisteminde görülmez (Öztekin, 2018, s. 202).

Nispi temsil sisteminin dezavantajları ise istikrarlı bir yönetimin sağlanamaması, iktidarı tek bir partinin kazanamaması nedeniyle koalisyon hükümetlerine sebep olması, her çıkar grubunun parti kurmasına kolaylıklar sağlamasıdır. Başlıca dezavantajlarının yanı sıra nispi temsil sisteminin sonuçlarının değerlendirilmesi, hesaplanması hem zaman alıcı hem de oldukça zor ve karmaşıktır. Ancak tüm bu olumsuzluklara rağmen diğer seçim sistemleriyle karşılaştırıldığında nispi seçim sistemi toplumsal bilinç düzeyi yüksek toplumlarda uygulanır ve çok daha demokratiktir (Teziç, 2007, s. 98; Öztekin, 2018, s. 202-203; Sezen, 1994, s. 207).

3.5.3. Karma seçim sistemleri

Nispi ve çoğunluk esasına dayalı seçim sistemlerinin olumlu yönlerini esas alarak yapılan karma seçim sistemleri, bu iki sistemin dezavantajlarını yok etmek amacıyla oluşturulmuştur. Bu sistemlerin sahip oldukları problemler yeni sistemlerin aranmasına neden olmuştur. Böylece iki ana sistemden birinin ağır bastığı ya da her ikisinin eşit derece kullanıldığı seçim sistemleri ortaya çıkmıştır (Yavaşgel, 2004, s. 105-106).

Seçim sistemleri ülkeden ülkeye değişmektedir. Kiminde nispi seçim sistemi kiminde ise çoğunluk seçim sistemi ağırlıktadır. Milletvekillerinin ne kadarının nispi seçim sistemiyle ne kadarının çoğunluk seçim sistemiyle belirleneceğine o ülke karar vermektedir (Özkan, 2007, s. 111).

Karma seçim sistemlerinden ilki Çoğunluk Yöntemi Ağırlıklı Seçim Sistemi'dir. Burada tek turlu çoğunluk sistemi söz konusudur. Ülke seçim çevrelerine bölünür. Japon seçim sistemi bu sistemin özelliklerini içeren en iyi örneklerden biridir. İkinci tur nispi temsil sistemine göre yapılır ağırlık ise çoğunluk seçim sistemindedir (Cotteret ve Emeri, 1975, ç: Tanju Gökçöl, s. 79-80; Keser ve Kılıç, 2018, s. 22).

İkincisi ise Nispi Temsil Sistemi Ağırlıklı Karma Sistemleri'dir. Bu sisteme göre parlamentoda milletvekili kazanabilmek için belli bir oy oranına sahip olunması gerekmektedir. Ülkeden ülkeye sistem farklılık göstermektedir. Kimi ülkede bu oran ülke nüfusuna göre belirlenirken, kimi ülkede yasa ile belirlenmektedir (Üste, 1999, s. 86).

Sonuncusu ise Nispi Sistem ile Çoğunluk Sisteminin eşit oranda yer aldığı Dengeli Karma Sistemi'dir. Ülke birden fazla seçim bölgesine bölünür ve her seçim bölgesinde en fazla

oyu alan aday kazanmaktadır. Kalan milletvekilleri de nispi temsil yöntemiyle paylaştırılır. Günümüzde fazla uygulama alanı bulamasa da geçmişte Federal Almanya’da bu sistem uygulanmıştır. Bu sistem kişiselleştirilmiş nispi seçim sistemi olarak da bilinir. Sistem temsilde adaletin sağlanması amacıyla partilerin etkisini ve aday özgürlüğünü kazanmayı hedeflemektedir (Cotteret ve Emeri, 1975, ç: Tanju Gökçöl s. 84-85).

Fransa çağdaş siyasal sistemlerde demokrasinin hâkim olduğu ve süreklilik arz eden seçim ve yönetim biçimine sahip olan devletlerden biridir. Bu çalışmada Türkiye ile karşılaştırması yapılacak devletin Fransa seçilmesinin birden fazla nedeni bulunmaktadır. Bunlardan ilki Fransa’nın hükümet sisteminin Türkiye’den farklı olmasıdır. Yarı başkanlık sisteminin hâkim olduğu bir ülke olan Fransa’da Cumhurbaşkanlığı önemli güçtür ancak yasama, yürütme ve yargının ayrılığı mevcuttur. Fakat Türkiye’nin uyguladığı siyasi sistemde bu ayrılık mevcudiyette var olmasına rağmen güçlü bir cumhurbaşkanlığı ile temsiliyeti altında yer alan siyasi parti bu ayrımın sınırlarını zorlamaktadır. İkinci neden ise seçim sisteminden kaynaklanmaktadır (Demirhan ve Kartal , 2017, s. 576-7). Fransa’da iki turlu çoğunluk sistemi hakimken, Türkiye’de nispi seçim sisteminin farklı biçimleri uygulanmaktadır. Bu çalışmayla birlikte yukarıda verilen nedenlerin siyasi partilerin finansman kaynaklarına etkileri ve iki ülkenin de sahip oldukları finansman kaynakları farklılıklarının incelenmesi hedeflenmektedir.

3.6. Türkiye ve Fransa’da Siyasal Katılım ve Seçimler

3.6.1. Türkiye ve Fransa’da siyasal katılım ve seçim sistemleri

Türkiye ve Fransa’nın seçim sistemine bakıldığında birbirinden farklı yöntemler benimsendiği görülmektedir. Fransa Cumhurbaşkanlığı seçimlerinde iki turlu çoğunluk sistemini uygulamasına rağmen, Meclis seçimlerinde Dördüncü Cumhuriyet⁷ döneminde nispi temsil sistemini benimsemiştir. Ancak nispi temsil sisteminin birden fazla partiyi

⁷ 1944’ten 1946’nın başlarına kadar süren bir dönemdir. De Gaulle bu cumhuriyete geçici olarak başkanlık yapmıştır. Bu dönemde solun egemen olduğu kurucu meclis, yasamaya büyük yetki tanıyan Dördüncü Cumhuriyet Anayasasını hazırlamıştır. Üçüncüye benzer olarak Dördüncü Cumhuriyet yürütmeyi kısıtlayıp, yasamaya önem vererek Beşinci Cumhuriyet’in kurulmasına yol açmıştır (Roskin, 2021, s. 118).

sisteme dahil etmesi ve istikrarsızlık yaratması nedeniyle Beşinci Cumhuriyet⁸ döneminde başkanlık seçiminde tercih edilen iki turlu çoğunluk sistemine geçiş yapılmıştır. Fakat buna rağmen Fransa siyasal sisteminde sorunlar yaşanmakta ve sağ popülist partilerin yabancı karşıtlığı söylemi dönemsel olarak siyasal katılımı arttırmakta ya da azaltmaktadır. Türkiye de ise süreç daha zorlu ilerlemiştir. Cumhuriyet sonrası dönemde anti-demokratik bir seçim sistemi yürütülmüş ve buna bağlı olarak kısıtlı bir siyasal katılım yaşanmıştır. Sonraki dönemlerde çoğunluk sistemi terk edilerek nispi temsil sistemine geçiş yapılmış ve farklı türleri uygulanmaya başlanmıştır. Ancak sürekliliğin olmaması ve demokrasinin sekteye uğraması nedeniyle başarı sağlanamamıştır.

3.6.1.1. Fransa’da siyasal katılım ve seçimler

Fransa’da seçim sistemi parti sistemlerini belirleyen en önemli faktörlerden biridir. Fransa çok partili bir sisteme sahiptir. Bu partilerin kendi aralarında oluşturdukları blok, oyların yüzde doksandan fazlasını kazanmaktadır. Belirli seçim dönemlerinde değişiklik göstermesine rağmen, Rally for the French Republic (RFR) ile Union for a Popular Movement ’un (UMP) sağ bloğu oluştururken, Fransız Komünist Partisi ve Fransız Sosyalist Partisi sol bloku oluşturmaktadır. Başkanlık ve yasama organı seçimleri beş yılda bir yapılmakta, ilk turda seçimi kazanacak çoğunluk sağlanamazsa ikinci tura birinci turda oyların çoğunluğunu kazanan iki aday girmektedir. Benzer durum meclis seçimleri içinde geçerli olmaktadır. İki turlu ve tek seçim bölgesi seçim sistemi İngiltere ve Amerika’dan farklı olarak basit çoğunluk değil, salt çoğunluk aranmaktadır. İlk turda kazanan olmazsa bir hafta sonra iki adayla veya ilgili seçim bölgesinde seçilme yeterliliğine sahip olan oyların en az %12,5’ini alan adaylarla seçime gidilmektedir (Yayla, 2014, s. 117-118).

Cumhurbaşkanlığı seçimlerinde büyük partilerin adayları ön seçimle belirlenmektedir. Geçmişte ön seçimler partilerin üyeleriyle sınırlandırılmıştır ancak son yıllarda bazı durumlarda tüm yurttaşların katılabileceği ön seçimler yapılabilmektedir. Genellikle iki tur şeklinde olan seçimlerde Fransız seçmeni ilk turda sempati besledikleri adaylara

⁸ Cezayir’de yaşanan problemler sonrasında emekli olan De Gaulle tekrar göreve gelmiş ve Beşinci Cumhuriyet’in Anayasası ulusal bir referandum ile kabul edilerek 1958’de yürürlüğe girmiştir. Beşinci Cumhuriyet yasama organının hakimiyetine son vererek yürütmeyi güçlendirmiştir. Diğer cumhuriyetlerin aksine dengeli bir siyasal sistem tesis edilmiştir (McCormick, 2020, s. 155).

yönelik tercihte bulunurken, ikinci turda rasyonel bir şekilde oy vermektedirler. Geçmişte ilk turu önde bitiren adaylar ikinci turda yüksek oy oranıyla seçimi tamamlarken, günümüzde adayların sayısının artmasıyla, yapılan seçimlerde ilk turun galipleri ancak oyların beşte birini elde etmektedirler. 1981-1995'te yapılan seçimlerde ilk turda seçimi önde tamamlayamayan aday ikinci turda seçimi galip tamamlamıştır. Bu durum ilk turdaki iyi performans ve oy oranının seçimi kazandıracığının garantisinin olmadığını göstermektedir. Son zamanlarda yapılan 2017 seçimleri de ilk turda açık bir kazananın olmadığını ve oyların dört aday tarafından paylaşıldığı bir seçim olmuştur (McCormick, 2020, s. 274).

Yasama seçimlerine bakıldığında ise Dördüncü Cumhuriyet döneminin büyük bir kısmında nispi temsil sistemi kullanılmıştır. Çok sayıda partinin mecliste sandalye kazanması ve istikrarsızlık yaratması nedeniyle Beşinci Cumhuriyet döneminde başkanlık sisteminde tercih edilen iki turlu çoğunluk sistemine yönelinmiştir. Bu sisteme göre her seçim bölgesi tek bir temsilciye sahiptir. İlk turda oyların %50'sinden fazlasını alamayan adaylar ikinci tura gitmektedirler. Kazananın oldukça nadir olduğu bu seçimlerde ilk turda oyların en az %12,5'ini alan adaylar bir hafta sonra yapılan seçimlerde yarışır ve en fazla oyu alan aday ister çoğunluğu sağlasın ister sağlamasın seçimi kazanmaktadır. %12,5 çıtasını geçen herkes ikinci turda yarışma hakkına sahip olmaktadır ancak ideolojik yakınlıkları olan büyük partiler birbirlerine karşı yarışmamak ve oylarını bölmek amacıyla önceden anlaşmaya varıp bu yolu aşmaktadırlar. Seçim sisteminin yarattığı en büyük olumsuzluk, ikinci turda bireylerin destekledikleri partilerin dışında bulunan partilere oy verme zorunluluğuna yol açmasıdır. Bu durum ise onları diğer seçenekler üzerinde daha fazla düşünmeye sevk etmektedir. Sonuç olarak tercih edilen iki turlu çoğunluk sistemi istikrarı sağlayamamıştır (McCormick, 2020, s. 274-275).

3.6.1.2. Türkiye'de siyasal katılım ve seçimler

3.6.1.2.1. Cumhuriyet Dönemi'nde uygulanmakta olan çoğunluk seçim sistemi

Cumhuriyet dönemi içerisinde 1945 yılına kadar yapılan seçimlerin tek özelliği tüm seçimlere tek parti olan CHP'nin katılması olmuştur. 1942 yılına kadar yapılan seçimler 1. Meşrutiyet Dönemi'nde yürürlüğe konulan İntihab-ı Mebusan Yasası'nın değiştirilmiş hükümleriyle yapılırken, 1942 yılında 4320 sayılı "Mebus Seçim Kanunu" çıkarılmıştır. Önceki seçimlerde uygulanan sınırlı oy verme hakkı genişletilerek

toplumun büyük kısmına seçme ve seçilme hakkı verilmiştir. 1934 yılında Kadınlara Seçme ve Seçilme Hakkı verilerek Avrupa ülkelerinin çoğunun önüne geçilmiştir. Ancak tüm bunlara rağmen 1946'ya kadar yapılan seçimler siyasi temsil ve seçimlerin yapılışı bakımından anti-demokratik seçimler olarak görülmüştür. Çünkü 1946'ya kadar ülkeyi kontrol eden siyasi iktidar seçimleri ve seçim sistemini çıkarlarına göre uygulamıştır. 1946'da yaşanan bu anti-demokratik dönem çok partili hayata geçilmesiyle ortadan kalkmıştır. Böylece seçimlere birden çok partinin katılması sağlanmıştır (Öztekin, 2018, s. 206-207). Çok partili dönem boyunca çoğunluk sistemi uygulamaları sırasıyla yapılan 1946, 1950, 1954 ve 1957 seçimlerinden önce seçim yasası yeniden ele alınmış ve bazı değişiklikler uygulanmıştır. Nedeni ise iktidar partisinin mecliste çoğunluğa sahip olması ve iktidarı kaybetme korkusundan dolayı seçim yasasını istediği gibi değiştirmesidir. Bu durum 1961 Anayasası ile farklılaşmaya başlamıştır. 1961 Anayasası ülkede çağdaş katılımcı ve çoğulcu bir sistem kurmak istemesi nedeniyle çoğunluk sistemi terkedilmiş, nispi temsil sistemi getirilmiştir (Öztekin, 2018, s. 206-207).

3.6.1.2.2. 1960- 1980 arasında uygulanmakta olan seçim sistemi

1947-1960 yılları arasındaki Türk siyasi hayatında yaşanan olaylar ve anti-demokratik uygulamalar 27 Mayıs 1960 askeri müdahalesine yol açmıştır. Müdahale sonrasında değişiklik yapılan yasalardan biri de Milletvekili Seçimi Yasası olmuştur. 1961 Anayasası Millet Meclisi ve Cumhuriyet Senatosu olmak üzere iki meclisli bir sistem öngörmüştür. Millet Meclisi seçimleri nispi temsilin çevre barajlı D'Hondt yöntemini kabul etmiş, fakat Cumhuriyet Senatosu seçimleri eski sisteme benzeyen listeli çoğunluk yöntemini benimsemiştir. Bu yönetime göre yapılan Millet Meclisi seçimlerinde geçmiş dönemlerde yaşanan orantısızlık ortadan kaldırılırken, Cumhuriyet Senatosu seçimlerinde çok yüksek düzeyde kalmıştır (Özbudun E., 2011, s. 93-94). Ancak 25 Mayıs 1961 ve 306 sayılı Milletvekili Seçim Yasası'nın 1. Maddesinde milletvekili seçiminin tek dereceli genel, eşit ve gizli oyla tüm yurttaki aynı günde ve nispi temsil sistemi ile yapılır ifadesine yer verilmiştir. Bu değişiklik ile çoğunluk seçim sistemi yerine nispi temsil sistemine geçildiği resmi olarak ilan edilmiştir. Seçim yasasında yapılan temel sistem değişikliğinden sonra 1983 seçimlerine kadar yapılan 1961, 1965, 1973, 1977 seçimleri nispi temsil seçim sisteminin değişik yöntemleriyle yapılmıştır. Bu yöntemlerden en önemlisi 1965 seçimlerinden önce Millet Meclisi ve Cumhuriyet Senatosu seçimlerinde kullanılmak üzere uygulamaya konulan "Milli Bakiye Usulü" dür.

Bu yöntem partilerin seçim çevrelerinde değerlendirilmeyen artık oylarının bir havuzda toplanması ile seçim çevrelerinde tahsis edilmeyen artık milletvekilliklerinin partilerin bu havuzdaki oy oranlarına dağıtılmasını öngörmüştür. Bu yöntemle orantısızlığın en düşük olduğu sistem 1965 seçimlerinde uygulanmıştır. Adalet Partisi (AP) milletvekili seçim kanununu 23.03.1968 ve 1036 sayılı kanun ile değiştirerek her iki meclis bakımından çevre barajlı D'Hondt sistemini benimsemiştir. AP'nin böyle bir değişiklik yapmasının temel sebebi geçmiş seçimde kaybettiği çoğunluğu gelecek seçimde elde etmek istemesidir. Ancak Anayasa Mahkemesi tartışma yaratan bir kararla bu kanunun çevre barajını içeren hükmünü iptal etmiştir (Tuncer, 2002, s. 344). Anayasa Mahkemesi gerekçesinde baraj hükümlerinin, seçim sonuçlarını “suni bir müdahaleyle” değiştirdiğini, uygulanan barajın seçmenlerin seçme hakkına ve adayların seçilme hakkına zarar verdiğini belirtmiştir. Baraj hükümleri dolaylı olarak, siyasi partilerin serbestçe faaliyette bulunma haklarını ihlal etmektedir. Bu iptal kararı sonucunda seçim sistemi 12 Eylül 1980 askeri müdahalesine kadar barajsız D'Hondt sistemi olarak kullanılmaya devam etmiştir (Özbudun E., 2011, s. 94-95).

Sonuç olarak, nispi temsil seçim sistemini uygulayan ülkeler çoğulcu ve katılımcı demokrasi konusunda oldukça büyük mesafeler almış olmalarına karşın Türkiye, 1960-1980 arasındaki uygulamaları ile çoğulcu demokrasi yolunda ilerleme sağlayamamıştır. Bunun nedeni 1960'tan sonra parlamentoda oluşan çok seslilik ve parlamento dışındaki mücadelenin siyasi kavgalara dönüşmesidir. Önce 1970 yılında sınırlı askeri müdahale yaşanmış ve demokrasi kısa süreli de olsa kesintiye uğramıştır. Daha sonra 12 Eylül Askeri Darbesi Türk siyasi hayatına zarar vermiştir (Öztekin, 2018, s. 207-211).

3.6.1.2.3. 1980 sonrası uygulanan seçim sistemi

1961 Anayasası ile ülkemize yerleştirilmeye çalışılan çoğulcu ve katılımcı demokrasi 12 Eylül 1980 darbesiyle tersine çevrilmiştir. 1982 Anayasası gereği 1983 yılında çıkarılan 2839 sayılı “Milletvekili Seçim Kanunu” nispi temsil sistemi ön görmesine karşın 30. maddesindeki genel baraj ile 34. maddesindeki bölgesel baraj şartları küçük partilerin elenerek parlamentoda temsil edilmesini engellemektedir. Çünkü 33. maddeye göre tüm ülke genelinde geçerli oyların %10'unun 34. maddeye göre de bir seçim çevresinde elde edilen geçerli oyların o seçim çevresinde çıkacak milletvekiline bölünmesi ile elde edilecek sayıda oy alamayan siyasi partilere milletvekilliği tahsis edilmemektedir (Özbudun E., 2011, s. 98-99). Ülkemizde 1983 yılından bu yana uygulanan bu seçim

yasası 1987 seçimleri için biraz da olsa yumuşatılmış olmakla birlikte, belirli ölçülerde baraj uygulaması devam etmektedir. Nitekim bu baraj sistemleriyle yapılan 1983 ve 1987 seçimleri parlamentoya ancak üç partinin girmesini sağlamış öteki partiler ya ulusal baraj denilen genel barajda ya da bölgesel barajlarda elenmişlerdir. Bu da çoğunluk sisteminin sakıncalarının sürmesine neden olmuştur. Adaletsizliği ve eşitsizliği azaltmak amacıyla Milletvekili Seçim Kanunu, 27.10.1995 tarihinde 4125 sayılı kanunla değiştirilmiştir. Bu kanun, seçim çevresi olarak esas itibarıyla illeri kabul etmekle birlikte çıkarılacak milletvekili sayısı 19'dan 35'e kadar olan illerin iki, 36 ve daha fazla olan illerin üç seçim çevresine bölüneceğini belirtmiştir. Çıkaracağı milletvekili sayısı 18'e kadar olan iller bir seçim çevresi sayılmıştır. Bu değişiklik sonucunda seçim sisteminin orantılılığı değişmiştir (Özbudun E., 2011, s. 98-99).

1950 yılından günümüze kadar Türkiye'de sorunlara çözüm olmayan seçim sistemleri uygulanmıştır. Bunlar şu şekildedir:

- 1950, 1954 ve 1957 seçimlerinde listeli çoğunluk sistemi,
- 1961 seçimlerinde çifte barajlı D'Hondt,
- 1965 seçimlerinde ulusal artık (milli bakiye) sistemi,
- 1969, 1973 ve 1977 seçimlerinde barajsız D'Hondt,
- 1987 ve 1991 çift ve kontenjan barajlı D'Hondt,
- 1995, 1999, 2002, 2007 ve 2011 seçimlerinde %10 barajlı D'Hondt sistemi (Göksel ve Çınar, 2011, s. 15).
- 2022 seçimlerinde %7 barajlı D'Hondt sistemi (Daily Sabah, 2024).

Sonuç olarak, Türkiye'de uygulanan barajlı nispi seçim sisteminde geçerli olan %10'luk baraj yüksektir. Bu oranın %5'e indirilmesi demokrasi açısından oldukça önemlidir (Öztekin, 2018, s. 211-227). Türkiye'de uygulanan seçim çevresi barajı özellikle genel (ulusal) barajın büyük partiler yararına, küçük partilerin ise zararına olduğu açık bir gerçektir. Hiçbir demokratik ülkede %5'ten daha yüksek bir genel baraja rastlanılmamaktadır (Özbudun E., 1995, s. 530).

4. SİYASAL PARTİLERİN FİNANSMANI

Siyasi partiler geçmişten günümüze demokratik siyasi hayat için vazgeçilmez ve temel bir konumda yer almışlardır. Siyasal sistem içerisinde bu kadar hayati konumda olmasının temel sebebi yürüttüğü ve üstlendiği işlevlerden kaynaklanmaktadır. Siyasal hayatta, siyasi partiler kadar partilerin finansmanı ve denetlenmesi de oldukça önemli bir yer teşkil etmektedir. Çünkü siyasi partilerin sorumlu oldukları işlevleri gerçekleştirebilmeleri için belli finansman kaynaklarına ihtiyaçları vardır.

Siyasi partilerin işlevlerini yerine getirebilmesi için, finansman kaynaklarının neler olduğu önemli bir yer arz etmektedir. Ülkenin yönetilmesi ve alınacak kararlara yönelik faaliyet yürüten siyasi partilerin varlığını devam ettirmeleri mali açıdan kaynak bulmalarına bağlıdır. Dünya üzerinde seçim süreci ve kampanyaları göz önüne alındığında siyasi partiler ve adaylar için finansman kaynaklarının önemi açıkça gözükmemektedir.

Ülkenin yönetiminde söz sahibi olabilmek için politik çaba içinde olan siyasi partiler, bireylerin desteğini elde etmek amacıyla faaliyetlerde bulunmak zorundadırlar. Bu faaliyetlerin maliyetlerini karşılayabilmek için partiler belli maddi kazanca ihtiyaç duymaktadırlar. Mali kaynağın nereden elde edildiği, nerelere harcandığı, nasıl denetlendiği ve bu alanda yapılmış olan yasal düzenlemeler önemli bir alandır.

Yaklaşık bir asır öncesinde mektup, gazete ile başlayıp radyo ve televizyon ile devam eden, günümüzde ise bilgisayar ve internet aracılığıyla çok boyutlu bir hale gelen seçim kampanyaları teknolojinin sürekli ve hızlı şekilde yenilenmesiyle artan maliyet haline gelmiştir. Modern seçim kampanyaları için önemli olan kamuoyu yoklamaları, basın ve iş dünyasıyla iletişimi yürüten danışmanlar, bütçenin yönetilmesi ve sosyal medya araçlarıyla seçmene ulaşabilme herhangi bir adayın kendisi veya yakın çevresiyle kaldıramayacağı kadar pahalı bir uğraş haline gelmiştir. Ayrıca siyaset maddi kaynaklar haricinde üyelere, gönüllülere, uzmanlara ve özgün düşüncelere de ihtiyaç duymaktadır. İletişim, personel, fikir gibi maddi olmayan kaynakların harekete geçirilmesinde de en etkin araç para olmaktadır (Delice, 2021, s. 87-88).

Siyasi partilerin para ile ilişkisi günümüzde güncelliğini koruyan bir konu haline gelmiştir. Bu ilişkide temel problem siyasetin finansmanıyla sağlıklı siyasi ilişkilerin meydana getirilme gerekliliğinden kaynaklanmaktadır. Yolsuzlukla ilgili farkındalığın

oluşması ve seçim süreçleri sırasında artan karışıklıklar nedeniyle, siyasetin finansmanı kamuoyunda tartışılan bir konu haline gelmiştir (Casas-Zamora, 2005, s. 1; Walecki, 2007, s. 75).

Finansman konusunda en demokratik usulün siyasi partilerin ihtiyaç duyduğu maddi kaynakların, küçük meblağlar şeklinde vatandaşlardan alınmasıdır. Bunun nedeni parti için yapılan düzenli ödemelerin bireyle parti arasındaki bağı güçlendirdiği düşüncesidir. Aidatlar ya da vekil ve bürokratların maaşlarından alınan parti vergileri de çoğu zaman bütçeyi denkleştirmekte yetersiz kalmaktadır. Parlamenterlere verilen ödeneklerin partiye aktarılması parlamenter bağımsızlığını zedelediğinden dolayı başka bir tartışma konusunu yaratmaktadır (Delice, 2021, s. 89).

Siyasette para gereği gibi kullanılmadığında, adil ve eşit rekabet ortamı, fırsat eşitliği ve parti ya da temsilci ile vatandaş arasında kurulması gereken siyasi bağ gibi konularda parayı verenden yana eşitlik bozularak paranın olumsuz etkisini ortaya çıkarabilmektedir.

Rekabetçi bir siyasal sistemin oluşabilmesi ve varlığını devam ettirebilmesinde birçok unsur önemlidir, fakat para temel bir nitelik taşımaktadır. Zamanla farklılaşan kampanya teknikleri ve profesyonelleşen parti örgütlenmeleri, partilerin finansman kaynaklarına duyduğu gereksinimleri arttırmıştır. Sadece seçim dönemi değil, iki seçim dönemi arasında da finansman kaynakları zorunlu hale gelmiştir (Tarhan, Gençkaya, Ergül, Özsemerci ve Özbaran, 2006, s. 70).

Siyasetin finansmanın kendine ilişkin bu sorunları (yolsuzluk, rüşvet) gelişmiş ya da gelişmekte olan ülkelerde tek bir model üzerinde anlaşılamamasına yol açmaktadır. Her ülkenin siyasal finansman konusunda uygulamaları farklılık arz etmekte, bu farklılık ülkenin siyasal tarihi ve kültüründen kaynaklanmaktadır (Ware ve Burnell, 1998, s. 243). Fakat araştırmacıların sahip oldukları ortak fikir siyasetin üzerinde bulunan paranın etkisi ve önemi azaltılmadığı sürece demokratik hayatın tehlike altında kalacağı düşüncesidir (Casas-Zamora, 2005, s. 1-2). Bundan dolayı siyasetin finansmanına yönelik seçim kampanyaları ve kaynaklar ile ilgili düzenlemeler yapılmakta, bu düzenlemeler sayesinde şeffaflık ve hesap verilebilirlik oluşturulmaya çalışılmaktadır (Casas-Zamora, 2005, s. 16-17).

4.1. Siyasal Partilerin Finansman Kaynakları

Siyasal partilerin finansman kaynakları, partilerin varlıklarını sürdürebilmeleri, seçim kampanyalarını yürütebilmeleri ve siyasi faaliyetlerini gerçekleştirebilmeleri için hayati öneme sahiptir. Bu kaynaklar, genellikle devlet yardımları, üyelik aidatları, bağışlar, özel fonlar, siyasi etkinliklerden elde edilen ve partiye ait mülklerden sağlanan gelirler gibi çeşitli kalemlerden oluşur. Devlet yardımları, birçok ülkede siyasal partilerin en önemli finansman kaynağıdır ve genellikle belirli kriterlere göre partilere dağıtılır. Üyelik aidatları, partinin tabanını oluşturan üyelerden düzenli olarak toplanan katkılardır. Bağışlar ise bireyler, şirketler veya diğer kuruluşlar tarafından yapılan mali yardımlardır ve bu bağışlar genellikle belirli yasal sınırlar ve denetim mekanizmaları altında kabul edilir. Özel fonlar, partilerin kendi girişimleriyle oluşturdukları mali rezervler olup, çeşitli faaliyetlerden elde edilen gelirler ile parti mülklerinin kira veya satış gelirleri de bu kapsama girer. Siyasal partilerin finansman kaynaklarının çeşitliliği ve bu kaynakların nasıl yönetildiği, demokratik süreçlerin şeffaflığı ve adil rekabetin sağlanması açısından kritik öneme sahiptir.

4.1.1. Üyelik aidatları

Parti üyeliği siyasete katılım ve parti içi demokrasi bakımından oldukça önemlidir. Üyeler parti içi çalışmalara etkin bir şekilde katıldığında, parti yönetimleri daha dengeli, toplanılan kurultaylar daha katılımcı ve etkili olmaktadır. Parti üyeliğinin etkili olmadığı partilerde merkezileşme fazla olmakta, yöneticiler profesyonelleşmekte ve lider egemenliği meydana gelmektedir. Ayrıca parti örgütlerinin fikirleri önemsenmemekte, kurultayları merkez kontrol etmekte ve milletvekili adaylarının belirlenmesinde üyelerin katkıları azalmaktadır (Kırbaş, 2012, s. 169).

Siyasi partilerin finansman kaynakları arasında en eskisi sayılan parti üyeliği aidatları, partiler için demokratik ve tartışılmaz finansman kaynağı olarak görülmektedir. Aidat dışında partiye giriş sırasında alınan ücretler de bu gruba dahil edilmiştir (Uzun, 2014, s. 15). Finansman kaynakları içinde en sorunsuz tür olarak görülmesindeki sebep, partinin vereceği kararlarda ya da partinin siyaseti üzerinde olumsuz bir etkisi olmamasından kaynaklanmaktadır. Geniş bir seçmen portföyüne sahip partiler, kendilerine bağış yapan iktisadi seçkinlerin önerilerinin baskısı altında olmak yerine, geniş parti kitlesini önemsemektedirler. Büyük miktarda bağış yapan fakat azınlık olan gruptan ziyade, geniş tabanın söylemleri dikkate alınmaktadır (Ackerman ve Ayres, 2002, s. 17).

Üye aidatları sahip olduğu iki özelliğinden dolayı aday ve partiler için önemli bir gelir kaynağıdır. Özelliklerden ilki aday ve partilerin ihtiyaç duydukları finansman kaynakları için sermaye çevrelerinin etkisine girmesini engellemesidir. Bundan dolayı düzenli gelire sahip olabilmektedirler. İkincisi ise, aday ve partiler ile seçmenler arasındaki iletişimin kurulmasını ve demokrasi kültürünün gelişmesini sağlamasıdır (Uzun, 2010, s. 31).

Genellikle üyelik için sabit miktarda bir ücret belirlenmektedir. Parti aidatı, çoğu parti tarafından düşük bir miktarda tutulmaktadır. Birçok ülkede ise yüksek miktarlarda aidatlar belirlenmesine izin verilmekte ama belirli bir kota konulmaktadır (Delice, 2021, s. 92-93). Örneğin, Türkiye’de üyelik aidatı partilerin tüzüklerinde belirtilmek zorunda ve alt-üst limitleri kanun yoluyla düzenlenmektedir. 1970’li yıllara kadar siyasi partiler gelirlerini üyelere toplanan aidatlar sayesinde sağlarken, sanayileşme ile birlikte üye sayısında yaşanan düşüş, seçim faaliyetlerine ve partiye olan güvenin azalmasına yol açmıştır. Bu nedenlerden dolayı siyasi partiler yeni finansman kaynakları arayışına girmişlerdir (Gauja, 210, s. 41,142).

Siyasi partilere yönelik kamusal desteklerin yaygınlaşması ve üye aidatlarındaki azalış karşılıklı olarak birbirini beslemiştir. Üye aidatları azaldıkça devlet yardımlarına yönelik hızlanmış ve zaman içerisinde bu yardımların benimsenmesi partilerin üye aidatlarına olan bağımlılığının yok olmasına neden olmuştur (Uzun, 2010, s. 32).

Sonuç olarak siyasi partilerin gelirlerinden olan üyelik aidatları en yararlı finansman kaynağı olarak değerlendirilmektedir. Çünkü üyelik aidatları iyi bir şekilde organize edilir, sahip olduğu tüm üyelere doğru bir şekilde alınırsa partiler hem devletçe yapılacak yardımlara ihtiyaç duymazlar hem de bağışların yozlaştırıcı etkisinden kurtulmuş olurlar. Ayrıca partiler üyelik aidatları ile günlük faaliyetlerini karşılayacak duruma gelirlerse bağışçıların baskısından kurtulup parti üyelerinin taleplerine uygun argüman geliştireceklerdir. Böylece birer kamu kurumu olmaktan kurtulup özel kamu kişiliği olarak faaliyet gösterecek ve kamu yararı için bağımsız karar alacaklardır (Has, 2017, s. 38).

4.1.2. Devlet yardımları

Dünya genelinde siyasi partiler yapılan yerel ve genel seçimlerde, yürütülecek kampanyalarının devam edebilmesi, etkinlikler için gayrimenkul satın alınması ve politikaların halka duyurulması amacıyla devletten veya gerçek kişilerden finansman kaynağı almak zorundadırlar. Bu faaliyetleri gerçekleştirmek için ihtiyaç duyduğu

finansman kaynaklarına sahip olmadığı durumda siyaset yozlaşmayla ve yolsuzlukla karşı karşıya kalmaktadır (Öztürk, 2006, s. 73).

Devlet yardımları diğer bir adıyla hazine yardımları parti ve adayların en önemli gelir kaynaklarından biri olup ve görece eski bir gelir olmamakla beraber, kısa süre içerisinde birçok ülkede uygulama alanı bulmuştur. Devlet yardımları ilk olarak bir Latin Amerika ülkesi olan Uruguay'da 1928 yılında başlamıştır. 1959 yılında ise Batı Almanya'da uygulanmaya konulmuştur (Karakaş, 2015, s. 54). Diğer ülkelerde sırasıyla İsveç 1965 yılında, Finlandiya 1967, İsrail 1969, Norveç 1970, İtalya 1974, Avusturya 1975, İspanya 1977'de yasal düzenlemeler aracılığıyla yardımlar, siyasi partilerin gelir kaynaklarından biri olmuştur (Yıldız, 1996, s. 8).

Devlet yardımı, azalan aidat gelirleri ve özellikle demokratik siyasi hayatı bağışların yozlaştırıcı etkisinden kurtarmak amacıyla başvurulmuş en önemli siyasi finansman kaynaklarından biridir. Devlet yardımına yönelik kurumsallaşmayı sağlayan ilk ülke, 50 milyon Mark'ı üç büyük partiye dağıtan Fransa olmuştur (Heard, 1968, s. 239). Devlet yardımına yönelik düzenlemelerin yapılmasının temel sebepleri demokrasinin sürdürülebilirliğini sağlamak ve kamu yararı için çalışan siyasi partileri bağışçıların etkisinden kurtarmaktır. Siyasi partiler tıpkı devletlerin bürokratik yapısındaki kurum ve kuruluşlar gibi mali imkanlara sahip olmak zorundadırlar (Delice, 2021, s. 119). Bu imkanlara sahip olmadıkları takdirde siyasi partiler faaliyetlerine devam edemez ve varlıklarını sürdüremezler. Partilerin finansman kaynaklarının çeşitliliği siyasetin özerkliği üzerinde büyük bir öneme sahip olduğu için kamu finansmanı demokratik siyasi hayat için elzem bir önem taşımaktadır. Siyasetin meşrutiyetini sağlayacak finansman modelinin demokrasi açısından önemli olduğu "Partilerin finanse edilmesi, demokrasinin finanse edilmesi" sözüyle açıkça belirtilmiştir (Power, 2020, s. 206; Katz ve Mair, 2018, s. 115).

Devlet yardımının sağlanması ile devleti ilgilendiren siyasi kararların alındığı parlamentoların kimseye ait olmaması ve servet sahiplerinin siyaset üzerindeki etkisinin önüne geçilmek istenmektedir. Bu durum sağlanamadığı sürece bağış karşılığında kanun sipariş edilip, halkın gerçek problemlerinin göz ardı edilme tehlikesi ile karşı karşıya kalılabilmektedir (Katz ve Mair, 2018, s. 14-15). Devlet yardımının siyasi partileri seçmenden uzaklaştırdığı görüşüne sahip Katz ve Mair'in iddialarının aksine, büyük bağışçılara bağlı olmayan partilerin, baskılara maruz kalmaması nedeniyle geniş halk kitlelerinin görüşleri daha dikkate alınmaktadır (Delice, 2021, s. 122).

Powers'a göre (2020, s. 106), hazine yardımı alan Danimarka partileri katılaşma, donma ya da halktan uzaklaşma belirtileri göstermemektedir. Sonuç olarak tüm bu görüşler, demokrasinin devamlılığının sorunsuz bir şekilde sağlanması, belli kişi ve kurumların etkisinden uzak siyasi faaliyetlerini yürütebilmesi için devlet yardımlarının siyasi partilerin en önemli finansman kaynağını oluşturduğu düşünülmektedir. Kırbaş (2012, s. 180-181) ise diğer yazarlardan farklı olarak devlet yardımlarının oluşturacağı olumsuz etkilerden söz etmiştir. Devlet yardımları partileri devletin müdahalesine açık hale getirmekte, siyasi partileri mali bakımdan rahatlatarak diğer kalemleri önemsememelerine yol açmaktadır. Ayrıca siyasi alanda yeni partilerin erişimine engel olarak katılımı daraltıp ve liderin parti içinde etkinliğinin artmasına zemin hazırlamakta, parti içi demokrasiyi zedelemektedir.

Devlet yardımına getirilen bir diğer eleştiri ise partilerin özel kimliklerini kaybederek birer kamu kurumuna dönüşme ihtimalinedir. Bu eleştiri zamanla partilerin meşruiyetlerini yitirmelerine ve toplumla bağlarının zayıflamasına sebep olabilmektedir. Örneğin, İtalya'da 1994 yılında yapılan bir çalışmaya göre, devlet yardımlarının partileri yozlaştırdığı ve asıl amacından uzaklaştırdığı sonucu ortaya çıkmıştır. Nitekim 2017 yılında yapılan çalışma doğrultusunda İtalya'da adaylara ve partilere yönelik hazine yardımları kaldırılmıştır (Delice, 2021, s. 124-125).

Avrupa'da İrlanda ve İngiltere haricinde çoğu ülkede partilere devlet yardımı verilmektedir. Batı demokrasilerinde kamusal destekler incelendiğinde birkaç farklı model bulunmaktadır; bunlardan ilki partilerin hem düzenli yıllık yardım alırken hem de seçim kampanyası dönemlerinde faydalandıkları Çifte Finansman Modeli (Double Funding) olmaktadır. Bu model Türkiye, Avusturya, Almanya, Fransa ve İspanya gibi bazı ülkelerde uygulanmaktadır. İskandinav Modeli olarak adlandırılan ikinci modelde ise partilerin yararlandığı düzenli olarak verilen doğrudan yardımlar yer almakta, fakat özel olarak seçim kaynaklarının finansmanına yönelik yardımlar yapılmamaktadır. Bu model İsveç, Finlandiya, Danimarka ve Belçika'da uygulanmaktadır. Hollanda İstisnası olarak bilinen modelde ise partilere herhangi bir doğrudan destek sağlanmaz ancak parti yan kuruluşlarına ciddi devlet yardımları yapılmaktadır. Kanada ve Avusturalya gibi doğrudan kamusal yardımların yalnızca kampanya giderlerine yönelik olarak verildiği ülkelerde, ayrıca medya destekleri ve vergilerle kendine özgü bir model oluşturulmaya çalışılmaktadır. İrlanda Yeni Zelanda, İngiltere ve Japonya'nın dahil olduğu Özel

Finansman Modeli'nde ise kamusal yardımlar ya hiç yoktur ya da son derece dolaylı ve sınırlıdır (Uzun, 2014, s. 12).

Devletler tarafından farklı yollarla verilen düzenli yıllık yardımlar batı demokrasilerinde etkinliklerini sürdürebilmeleri için son derece önemli hale gelmiştir. İspanya, Türkiye ve İsrail'de gelirlerin %90'ına ulaşan düzenli devlet yardımlarının, İtalya, Fransa, Danimarka ve Finlandiya'da %50, Avusturya ve Almanya'da %25 civarında olduğu görülmektedir. Devlet yardımının yarattığı sakıncaları önlemek amacıyla diğer kaynaklardan elde edilen gelirleri aşamayacağı düzenlemeler yapılmaktadır (Uzun, 2010, s. 48).

Siyasi partilere yapılan kamusal desteklerin hangi kriterlere göre dağıtıldığı, ülkeden ülkeye farklılık gösterse de genellikle iki ana unsur çerçevesinde belirlenmektedir. Bunlar, partilerin seçimde aldığı oy oranı ve parlamentoda sahip oldukları milletvekili sayısıdır. Örneğin Belçika, İsveç, İtalya ve Avusturya genel bütçeden ayrılan belirli bir parayı, parlamentoya giren tüm partiler arasında eşit bir şekilde dağıtmaktadır. Bunun haricinde ülkelerin büyük bir kısmı seçimlerde alınan oy oranını kıstas almakla birlikte, kamusal destekten yararlanmak amacıyla belli sayıda oy almak gibi sınırlayıcı hükümlerde getirmişlerdir (Gençkaya, 2002).

Doğrudan kamusal desteğe alternatif olarak kampanya aktiviteleri için kullanılacak olan alanların ücretsiz olması, kitle iletişim araçlarından faydalanılması, vergi muafiyeti veya indirim gibi yollardan da siyasi partiler dolaylı olarak finanse edilmektedir. Tüm bu durumlarda nakdi ve ayni olmak üzere yardımlar hem siyasi partilere hem de adaylara fırsat eşitliği sunmaktadır. Avantaj yarattığı düşünülse de eşitlik sağlandığı kesin değildir. Devletin doğrudan desteğinde olduğu gibi dolaylı devlet desteğinde de orantısız dağıtımı belirleyen sistem nesnel, akla uygun ve adil olmamaktadır. Örneğin Türkiye'de son yapılan yerel seçimlerde Uluslararası Şeffaflık Derneği'nin yayımladığı rapor bu durumu açık bir şekilde ortaya koymaktadır. Tüm seçim süreci boyunca iktidar partisinin aldığı kamusal desteklere ek olarak, Cumhurbaşkanı'nın ekonomik gücünden yararlandığı ve devlet televizyon kanalı olan Türkiye Radyo Televizyon Kurumu'nun (TRT) iktidar lehine yayınlar yaptığı belirtilmektedir (ODIHR, 2024; Uluslararası Şeffaflık Derneği, 2024).

4.1.3. Özel bağış ve yardımlar

1970’li yıllarda toplumda yer alan bireylerin siyasi partilere karşı duyduğu güven duygusunu ve aidiyetini kaybetmesiyle birlikte aidat gelirlerindeki azalma bağışların önemini arttırmıştır. Bağışlar toplumun büyük bir kısmıyla kurulan sağlam ilişkileri yansıtır. Bu ilişki seçim başarılarıyla doğru orantılıdır. Çünkü bireyler kişisel çıkarlarını yansıtabilecek grubu olan partilere daha fazla yardım yapma eğilimindedirler (Power, 2020, s. 169). İktidardaki partilerin ve genel seçimlerde iktidara gelme potansiyeli olan partilerin yüksek oranda olması yozlaşma tehlikesine yol açmaktadır. Bu nedenle partiye bağış yapan bireylerin yüksek meblağlı bağışlarının önüne kanunla ya da düzenlemeler ile geçilmek istenmektedir. Bunun temel sebebi partilerin tek bir bireyin bağışına bağlı olmasını engellemektir. Yasal düzenlemeler yalnızca seçimlerdeki rekabette oluşacak eşitsizliği azaltmaz ayrıca bağışların yozlaştırıcı etkisini de en aza indirmektedir. Bağışın siyasetin finansmanında etkili ve meşru bir kaynak olabilmesi için şeffaf ve kamuya açık yapılması konusunda ortak bir düşünce söz konusudur (Maisel,2007, s.141; La Raja,2011, s.8).

Siyasi partiler sadece devlet tarafından finanse edilmemelidir. Fakat zengin bağışçılar, şirketler ya da çıkar grupları aracılığıyla da finanse edilmeleri doğru olmamaktadır. Yalnızca bağışlarla veya devlet yardımlarıyla finanse edilen seçimlere, demokratik ülkelerde pek rastlanılmamaktadır. Birçok ülke bu ikisi arasında yer alan düzenlemeler yapmaktadır (Delice, 2021, s. 89).

Bağışların yol açacağı tehlikeler düşünüldüğünde alınması gereken çeşitli önlemler ön plana çıkmaktadır. Alınabilecek en önemli önlem bağış miktarının kanun ya da düzenleme ile sınırlandırılmasıdır. Böylece büyük bağışçıların, partilerin kararlarını etkileyerek partinin sahibi konumuna gelmesi engellenmiş olacaktır. Büyük miktarda yapılan bağışların amacı safi parti aidiyeti değil kişilerin çıkarlarıdır. Yapılacak düzenlemeler ile birlikte seçimlere yönelik önyargıları ortadan kaldırmak, şeffaflığı temin etmek, çıkar çatışmalarını engellemek temel amaç olmalıdır (Persily, 2006, s. 214).

Bağışların yapılmasında konulan harcama limitleri mali güçlerine bakılmaksızın tüm siyasi partilerin seçimlerde rekabet etme konusunda nispeten eşit şartlara sahip olmalarını sağlamaktadır. Bağışlara yönelik sınırlamaların bulunmaması güçlü olan partilerin rakiplerine üstünlük sağlamalarına neden olmaktadır. Seçimlerde adil rekabetin sağlanamaması sebebiyle yeterince temsil edilemeyen topluluklar için siyasete katılma

isteğinin azalması, politika oluşturma yetkisine müdahale ve demokratik sürece olan güvenin zarara uğraması da dahil olmak üzere çeşitli zorluklar ortaya çıkmaktadır (Vrushı ve Büchner, 2023, s. 13).

4.2. Türkiye’de Siyasal Partilerin Finansmanı

Demokrasinin sürdürülebilirliği açısından etkin rol oynayan seçimlerin gerçekleştirilmesinde siyasi partiler önemli işlevlere sahiptirler ve bu nedenle demokrasinin vazgeçilmez temel unsuru olarak nitelendirilmektedirler. Demokrasinin zarar görmemesi için partiler kadar faaliyetlerini yürütürken kullandıkları finansman kaynakları da önemlidir. Bu doğrultuda Türkiye’de de siyasi partilerin finansman kaynaklarının tarihi süreç içerisindeki değişimi ve gelişimi üzerinde durulması gereken bir konu olmuştur. Böylece siyasi partilerin finansmanının Türk Anayasalarında nasıl yer aldığı ve kaynaklarının neler olduğu incelenmesi gereken bir alan haline gelmiştir.

4.2.1. Türkiye’de Siyasal Partilerin Finansmanının Tarihçesi

Türkiye Cumhuriyeti’nin kurulmasından sonra 1921-1924 Anayasalarında siyasi partilerin finansmanını kapsayan herhangi bir düzenleme yer almamıştır. Siyasi partilerin finansmanına yönelik 28.06.1938 tarihi ve 3512 sayılı Cemiyetler Kanunu’nda bazı düzenlemeler yapıldığı görülmüştür. Cemiyetler Kanunu’nda üyelik aidatlarının 120 lirayı geçmeyeceği ve aidat miktarının ne kadar olacağının parti tüzüğünde belirtileceği vurgulanmıştır (T.C. Resmî Gazete, 14 Temmuz 1938, Sayı: 3659). Bu kanun siyasi partilerin finansman konusunda sahip olduğu sınırsız özgürlüğü kısıtlamak için ilk örnek olmuş ve eşitlik ilkesine aykırı bir şekilde üyelere aidat toplanmasının önüne geçilmiştir. Buna ek olarak kanun partilerin giderlerinin kayıt altına alınmasını zorunlu hale getirmiş ve gereksiz taşınmaz elde edilmemesine değinmiştir. Aksi takdirde, tanınan süre zarfında bunun paraya çevrilmesine karar vermiştir. Bu kanun 1946 yılında değişikliğe uğramış ancak siyasi partilerin finansmanına yer vermemiştir (Erdem, 2017, s. 3109).

1951 tarih ve 5830 sayılı Resmi Daire ve Müesseselerin Siyasi Partilere Bedelsiz Mal Devredemeyeceklerine Dair Kanun ile 1953 tarih ve 6195 sayılı CHP’nin Haksız Mal İktisaplarının İadesi Hakkında Kanun, partilerin finansmanı hakkında düzenlemeler içermiştir (Uzun, 2009, s. 89). 1961 Anayasası’na kadar siyasi partilerin gelirleri; bağışlar, konser, balo, kamusal destekler ve üye aidatlarından oluşmaktadır. Giderleri

konusunda ise herhangi bir düzenleme bulunmamaktadır. Bağışlar konusunda ise 3512 sayılı Cemiyetler Kanunu'nda herhangi bir kısıtlama bulunmamış, herkesin istediği miktarda bağış yapabilme hakkına sahip olduğu belirtilmiştir. Kanunun bireylere verdiği bu özgürlük maddi yönden güçlü olan kişilerin yüksek meblağlı bağışlarda bulunarak talep ettikleri işleri yaptırmasına ve böylece demokratik açık oluşmasına neden olmuştur (Uzun, 2009, s. 101).

Kamusal destekler ifadesiyle doğrudan destekler yerine dolaylı destekler belirtilmek istenmiştir. Örneğin, devletin elinde bulunan kitle iletişim araçlarından yararlanma (radyo) imkânı sağlanmıştır. Bu duruma ek olarak sınırlı da olsa vergi muafiyeti söz konusu olmuştur (Erdem, 2017, s. 3110).

Ülkemizde siyasi partilerin finansmanına yönelik kapsamlı düzenleme 1961 Anayasası ile gelmiştir. Anayasanın ilk halinde yer almayan konu, 13 Temmuz 1965 tarih 648 sayılı kanun Almanya'nın SPK'dan etkilenecek yapılmıştır. Kanuna ek olarak 65-82. maddelerde ve geçici 4. maddelerinde konu ile ilgili düzenlemeye gidilmiştir. 648 sayılı kanun ile partilerin gelir kaynakları olan devlet yardımı ve bağışlar konusunda kanuni bir düzenleme ortaya konulmuştur (Erdem, 2017, s. 3110; Uzun, 2014, s.22). 1961 Anayasası sadece finansman açısından düzenlemelere değil, ayrıca siyasi partilerin kurulmasına dair düzenlemelere de sahiptir. Anayasanın 56. maddesinde siyasi partilerin demokratik siyasi yaşamın vazgeçilmez unsurları olduğu ve izin alınmaksızın kurulup faaliyette bulunabilecekleri hükme bağlanmıştır (Erdem, 2017, s. 3110).

648 sayılı SPK'ya göre siyasi partilerin gelirleri şunlardır:

- “Parti üyelerinden alınan giriş aidatı ve aylık veya yıllık aidat,
- Partiye mensup TBMM üyelerinden alınacak aidat,
- Adaylık için başvuranlardan önseçime veya yoklamaya girmeden önce alınan özel aidat,
- Parti yayınlarının satış bedelleri,
- Parti bayrağı, flaması, rozeti vb. rumuzlarının satışından sağlanan gelirler,
- Parti makbuz, defter ve kağıtlarının sağlanması karşılığında alınan paralar,
- Parti lokallerinin işletmesinden elde edilen gelirler,
- Partice tertiplenen balo, eğlence, müsamere, konser, spor müsabakası ve konferans gibi faaliyetlerden sağlanan gelirler,

- Partinin tertiplelediği piyango gelirleri,
- Partinin mamelekinden elde edilen gelirler,
- Bağışlar,
- Krediler,
- Devletçe sağlanan yardımlar” (T.C. Resmî Gazete,16 Temmuz 1965, sayı:12050).

1961 Anayasası’nda gelirlerin çerçevesinin açık bir şekilde çizilmesiyle birlikte, siyasi partilerin finansmanına yönelik kapsamlı bir düzenleme yapılmış, ayrıca özgürlüklerine ve kısıtlamalarına açıkça yer verilmiştir.

1982 Anayasası’nın siyasi partilerin finansmanına ve özellikle partilere yapılacak devlet yardımı ile ilgili herhangi bir hüküm yer almamıştır. 12 Eylül döneminden sonra çıkarılan 22.04.1983 tarih ve 2820 sayılı kanunu ile partilerin finansmanına yönelik düzenleme getirilmiştir. SPK’nın partiler ile ilgili mali hükümlerin yer aldığı 3. kısımda bulunan 61. maddesinde gelirlerinin ne olacağı belirtilmiştir (Erdem, 2017, s. 3112). Kanuna göre gelirler:

- “Parti üyelerinden alınacak giriş aidatı ile üyelik aidatı,
- Parti milletvekillerinden alınacak milletvekilliği aidatı,
- Milletvekili, belediye başkanlığı, belediye meclis üyeliği ve il genel Meclis üyeliği aday adaylarından alınacak özel aidat,
- Parti bayrağı, flaması, rozeti ve benzeri rumuzların satışından sağlanacak gelirler, Parti yayınlarının satış bedelleri,
- Üye kimlik kartlarının ve parti defter, makbuz ve kağıtlarının sağlanması karşılığında alınacak paralar,
- Partice tertiplenen balo, eğlence ve konser faaliyetlerinden sağlanacak gelirler,
- Parti mal varlığından elde edilecek gelirler,
- Bağışlar,
- Devletçe yapılan yardımlardır” (T.C. Resmî Gazete,24 Nisan 1983, Sayı:18027).

1961 Anayasası’nda yer alan 648 sayılı kanun ile, 1982 Anayasası’nda yer alan 2820 sayılı kanun verilen bilgiler doğrultusunda karşılaştırıldığında bazı farklılıkların mevcut olduğu görülmektedir.

Örneğin, 648 sayılı kanunda aidatların üst kotasının kanunda belirlenmesi gerektiğinin ifade edilmesine karşın, 2820 sayılı kanunda aidatların üst sınırının yer alacağı yerin kanunlar yerine parti tüzüklerinin olduğuna karar verilmiştir. Ek olarak 648 sayılı kanunda gösterilen, 2820 sayılı SPK’da gelir olarak nitelendirilmeyen hükümler bulunmaktadır. Bunlar partiler tarafından düzenlenen spor müsabakaları, parti lokallerinin işletilmesinden elde edilen ve partilerin düzenlediği piyango gelirleridir (Alataş, 2010, s. 43). Spor müsabakalarından gelir elde edilmesinin önüne geçilmesinin temel nedeni sporun siyasallaşmasını engellemektir. 1982 Anayasası’nın özellikle bu kararı siyasi partilerin ticarete bulaşmasına ve spora siyasetin girmesine engel olması nedeniyle yerinde bir karar olarak değerlendirilmiştir (Uzun, 2009, s. 104).

4.2.2. Türkiye’de Siyasal Partilerin Finansman Kaynakları

Türkiye’de siyasal partilerin finansman kaynakları, partilerin siyasi faaliyetlerini sürdürebilmeleri ve seçim kampanyalarını yürütebilmeleri için son derece önemlidir. Türk siyasi partileri, genellikle devlet yardımları, üyelik aidatları, bağışlar, milletvekilliği aidatları, parti mal varlığından elde edilen gelirler ve özel fonlar gibi çeşitli finansman kaynaklarına dayanır. Devlet yardımları, Türkiye’de siyasal partiler için en önemli finansman kaynağı olup, genellikle seçimlerde belirli bir oy oranını aşan partilere sağlanır. Üyelik aidatları, partinin tabanını oluşturan üyelerden düzenli olarak toplanan katkılar olup, partinin mali yapısını güçlendirmede önemli bir rol oynar. Bağışlar ise bireyler, şirketler veya diğer kuruluşlar tarafından yapılan mali yardımlardır ve yasal düzenlemeler çerçevesinde kabul edilir. Milletvekilliği aidatları, milletvekillerinin partiye düzenli olarak yaptığı katkılardır. Ayrıca, partilere ait gayrimenkullerden elde edilen kira gelirleri ve partinin düzenlediği etkinliklerden sağlanan gelirler de önemli finansman kaynakları arasında yer alır. Türkiye’de siyasal partilerin finansman kaynaklarının çeşitliliği ve bu kaynakların şeffaf ve hesap verebilir bir şekilde yönetilmesi, demokratik süreçlerin adil ve şeffaf bir şekilde işlemesi açısından büyük önem taşır.

4.2.2.1. Giriş ve üye aidatları

Giriş ve üye aidatı birbirinden farklı anlamlar taşıyan siyasi parti gelirleridir. Giriş aidatı üyelerin partiye üye olduklarında tek seferliğine ödedikleri aidattır. Üyelik aidatı ise üyelik devam ettiği süre içerisinde ödenmesi gereken aylık veya yıllık aidattır. Her vatandaş partiye üye olduğu sırada ödeme yapacağını kabul eder ancak aidat için yapılan

tebliğe rağmen aidatını ödemeyen üyeye geçici ya da kesin olarak çıkarılma cezası verilmez. Ödememe durumunda üyeye ilişkin işlemler partilerin tüzüğünde yer almaktadır (Akyol, 2009, s. 46). Buna rağmen siyasi partilerin gelirleri arasında tahsilatında başarısız oldukları finansman türü üyelik aidatlarıdır. Üye sayısını arttırmak adına partilerin üye kaydı yapması bunun başlıca sebeplerinden biridir.

SPK'nın 62. maddesinde partiye üye olan bireylerden alınacak giriş aidatlarının miktarı ile üyelik aidatı sınırının parti tüzüğünde yer alacağı belirtilmiştir. Ancak tüzükte belirtilen azami miktardan fazla ödeme yapılması durumunda nasıl bir yol izleneceği düzenlenmemiştir. Üst sınır fazlası toplanan ödemeler bağış olarak kabul edilerek kanunun üstesinden gelinmiştir (Alataş, 2010, s. 50).

SPK'da aidatlarını ödemeyen üyelere yönelik 62/3'te *“Partiye borçlu olduğu yıla ait aidatın tamamını veya bir kısmını ödemeyen parti üyesi hakkında partiden geçici veya kesin olarak çıkarmaya dair disiplin cezaları uygulanmaz. Aidatın ödenmesi için yapılan yazılı tebligata rağmen belirtilen süre içerisinde ödemedede bulunmayan üye hakkında yapılacak işlem ve uygulanacak yasaklamalar parti tüzüğünde gösterilir.”* şeklinde düzenlenmiştir. Türkiye’de siyasi partilerin tüzüklerine bakıldığında üyelere sembolik bir miktar talep ettiği ve bu miktarların ise düzenli olarak toplanmadığı görülmektedir. Üye aidatları konusunda Almanya’da Sosyal Demokrat Partisi tüzüğüne bakıldığında aidatların kazanca bakılarak saptandığı görülmektedir. Örneğin, aylık geliri 5000 Euro üzerinde olanlar ayda 120 Euro aidat verirken, 3000-4000 arası Euro gelirleri olanlar 60 Euro, işsiz ve işsizlik maaşından yararlanan vatandaşlar ayda 3 Euro gibi cüzi bir miktar ödemektedirler. Ayrıca Almanya’da üye aidatları Türkiye’nin aksine düzenli olarak alınmakta, hatta aidatlarını ödemeyen üyelere tepki gösterilmektedir (Özcan ve Yanık, 2007, s. 19).

Avrupa ülkelerindeki üyelerin parti gelirlerine katkıları ülkeden ülkeye farklılık göstermesine rağmen oran %40 civarındadır. Türkiye’de ise bu oran %1-2 oranına denk gelmektedir. Türkiye’de seçmenlerin yaklaşık %25’i siyasi parti üyesi olmasına rağmen, üyelere elde edilen aidatlar önemli bir gelir kaynağı olarak kullanılmamaktadır. Bu durumun temel sebeplerinden ilki, partilerin aidatsız üyelik modelini benimsemeleridir. İkinci sebep ise, hazine yardımının yüksek meblağlarda olmasından kaynaklanmaktadır. Partiler için önemli olan aidat değil, üye sayısının fazlalığıdır (Akyol, 2009, s. 47).

4.2.2.2. Milletvekilliği aidatı

SPK'nın 63. maddesine göre milletvekillerinin ne kadar miktar aidat ödeyeceği siyasi partilerin meclis grubunun aldığı karar ile belli olmaktadır. Ancak, bu miktarın yıllık tutarı milletvekili ödeneğinin net bir aylık tutarını geçemez. Mecliste grubu olmayan milletvekillerinin aidat ücreti, yukarıda belirtilen miktarın yarısını geçmemek şartıyla merkez yönetim ve karar kurulunca tespit edilir. Fakat partiler gerekli olmadıkça ve diğer finansman kaynakları sayesinde giderlerini karşıladıkları sürece partinin vekillerinden aidat almama yolunu tercih etmektedirler (Alataş, 2010, s. 53).

Siyasi partiler TBMM'de grup kurmak için gerekli olan yirmi milletvekiline ulaşması halinde verilecek aidatı belirleme yetkisi partinin merkez yönetim ve karar kuruluna bırakılmıştır. Belirlenecek olan bu aidat tutarı milletvekili ödeneğinin net tutarının yarısından fazlasını aşamaz. Grup kurma şartını sağlayamayan siyasi partilerde ise milletvekili aidatı doğrudan partinin genel merkezine aktarılır (Mehter, 2008, s. 48).

4.2.2.3. Milletvekilliği, belediye meclis üyeliği, belediye başkanı ve il genel meclis üyeliği aday adaylığından alınacak özel aidat

SPK'nın 64. Maddesi belediye başkanlığı ile milletvekili aday adayları, il genel meclis üyeliği ve belediye meclis üyeliği aday adaylarından özel aidat alınacağını belirtmiştir. Milletvekili aday adaylığı için aday olan kişi, o tarihteki milletvekili maaşının aylık tutarını aşmaması şartıyla özel aidatı partisine öder. Belirlenen bu özel aidat parti içi yönetmeliğinde gösterilmesi gerekir. Bu aidatın miktarı partinin yetkili organlarınca belirlenir. Belediye meclis üyeliği, belediye başkanlığı ve il genel meclis üyeliğinde de aynı prosedür uygulanmaktadır (Akyol, 2009, s. 48).

Belirlenen aidatlar aday adayının seçilmemesi durumunda partinin gelir kalemine yazılmaktadır. Aday adayının seçilmesi durumunda ise makbuzun partinin yetkili organlarına ibraz edilmesi şartıyla özel aidatı geri alabilmeleri mümkündür. Bu nedenle özel aidatlar emanet olarak bırakılmış para görevi görmektedirler. Aday adaylarından alınan paraların seçilmeyen adaylara geri verilmesi hususunda yasada bir açıklama bulunmamakla birlikte, bu durum ilgili parti içi yönetmelikte düzenlenebilmektedir (Akyol, 2009, s. 49).

4.2.2.4. Parti mal varlığından elde edilen gelirler

Tüzel kişiler olan siyasi partilerin de mal varlığı olması, bunları çeşitli şekillerde değerlendirerek tasarrufta bulunmaları ve sonucunda gelir elde etmeleri mümkündür. Ancak bu gelirlerin elde edilmesi sırasında SPK'nın 68. maddesinde yer alan şartlara dikkat edilmelidir. Bu maddeye göre siyasi partiler ikametleri ile faaliyetleri için gerekli olanlardan başka taşınmaz mal edinemezler. Partiler, amaçları için olmak şartıyla sahip oldukları taşınmaz mallardan gelir sağlayabilirler. Madde 69'a göre ise bir parti bütün gelirlerini o partinin tüzel kişiliği adına elde etmektedir. Siyasi partilerin genel merkezlerinin ve teşkilat kademelerinin elde ettikleri gelirler parti merkez karar ve yönetim kurulunca bastırılan makbuzlar karşılığında alınır. Makbuzların asıl kısımlarıyla dip koçanlarında aynı sıra numarası bulunur. Makbuz dip koçanlarını saklama süresi Anayasa Mahkemesi'nin ilk inceleme kararının ilgili partiye bildirilmesinden itibaren 5 yıldır (T.C. Resmî Gazete, 24 Nisan 1983, Sayı:18027).

4.2.2.5. Bağışlar

Türkiye'de özellikle partilerin finansmanına yönelik istismar edilmeye elverişli ve demokratik siyasi hayatta sorun oluşturabilecek tek gelir kaynağının bağışlar olduğu düşünülmektedir. 1938 tarih 3512 Cemiyetler Kanunu'nda bağış yapacak bireylere ve bağış miktarlarına yönelik sınırlama getirilmemesi bu konuda istismara yol açabilme tehlikesi doğurmuştur. Anayasa Hukukçusu Kemal Gözler *“Siyasi partilere bağış yapacak kişi ve kurumlara bağımlı hale getirmeyecek bir düzenleme yapılması, yapılacak bağış sınırının kısıtlanması ve denetiminin yapılmasının önemli olduğunu belirtmiştir”* (2010, s. 162- 3). SPK'nın 66. maddesinde siyasi partilere bağışta bulunamayacaklar şunlardır:

- “Merkezi bütçe kapsamındaki daireler, mahalli idareler ve muhtarlıklar,
- Kamu iktisadi teşebbüsleri,
- Özel kanunla veya özel kanunla verilmiş yetkiye dayanılarak kurulmuş bankalar ve diğer kuruluşlar,
- Kamu iktisadi teşebbüsü sayılmamakla beraber, ödenmiş sermayesinin bir kısmı Devlete veya yukarıda adı geçen kurum, idare, teşebbüs, banka veya kuruluşlara ait müesseseler” (T.C. Resmî Gazete, 24 Mart 1983, Sayı:18027).

Yukarıda belirtilen kurumların herhangi bir bağışta bulunmaları yasaktır. Fakat kanun bazı kurumların partilere bağış yapabileceğini istisnai olarak belirtmiştir.

Bunlar:

- “Kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşları,
- İşçi ve işveren sendikaları ile bunların üst kuruluşları,
- Dernekler,
- Vakıflar,
- Kooperatifler özel kanunlarındaki hükümlere uymak koşuluyla siyasi partilere maddi yardım ve bağışta bulunabilirler” (T.C. Resmî Gazete, 14 Temmuz 1938, Sayı: 3659).

Kanun yukarıda sayılan bağışta bulunamayacak gerçek ve tüzel kişilerin dışında kalanları partiye aynı dönem içerisinde 2 milyardan fazla bağışta bulunmasını yasaklamıştır. Son olarak siyasi partiler yabancı devletlerden, uluslararası kuruluşlardan ve Türk olmayan tüzel ve gerçek kişilerden bağış alamazlar. Aldıkları takdirde kapanma durumuyla karşı karşıya kalabilmektedirler (Özcan ve Yanık, 2007, s. 103).

Şu anda yürürlükte olan 2820 sayılı SPK kapsamında ise bağışlar partilerin gelirleri kısmında (İ) bendinde düzenlenmiştir. Yasanın ilk hali 1961’de olduğu gibi dernekler, vakıflar, kamu kuruluşları ile kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşları ve kooperatiflerin siyasi partilere bağış yapması yasaklanmıştır. Ancak bu kanundan sonra SPK’da 4445 sayılı yasa ile yapılan değişiklik sonucunda vakıf, kurum, sendika ve derneklerin bağış yapmasına izin verilmiştir. Siyasi partilere taşınır, taşınmaz mal veya nakit bağışlayamayacak kurum ve kuruluşlar 66. maddenin 1. fıkrasında şu şekilde belirtilmiştir:

- Genel ve katma bütçeli dairelerle, muhtarlıklar ve kamu iktisadi teşebbüsleri,
- Özel kanunla veya özel kanunla verilen yetkiye dayanılarak kurulmuş bankalar ve diğer kuruluşlar,
- Kamu iktisadi teşebbüsü sayılmamakla beraber ödenmiş sermayesinin bir kısmı devlete ya da bu fıkra da adı geçen kurum, idare, teşebbüs, banka veya kuruluşlara ait müesseseler (T.C. Resmî Gazete, 24 Mart 1983, Sayı: 18027).

Siyasi partilere bağış yapması yasalarla yasaklanmamış olan tüzel veya gerçek kişilerin aynı dönem içerisinde bir partiye yapacağı bağış miktarının tavanı ise 2 milyar olarak belirlenmiştir. Fakat ek 6. maddeye göre SPK’da yer alan ceza veya bağışlarla ilgili parasal değerler her takvim yılı başında geçerli olmak üzere yeniden değerlendirilmelidir. Bu yolla enflasyonda yaşanacak değişikliklerin sonucunda önemini yitiren tavan miktarının bir anlam ifade etmesi sağlanacaktır. Partilere yapılan bağışın kim tarafından yapıldığı partice düzenlenen makbuzda belirtilmesi gerekmektedir. Bu şartların sağlanamaması durumunda yapılacak bağışlar kabul edilememektedir (Çarkoğlu, 2000, s. 183).

Siyasetin finansmanı tüm bu düzenlemelere rağmen çok problemli bir konudur. Vatandaşlar olarak bugün Türkiye’de partilerin hangi şirketten, hangi dernekten ne kadar bağış aldığı hususunda şeffaflık sağlanamamıştır. Bu bilgiler irdelendiğinde devlet sırrı gibi toplumdaki saklanmaktadır. Türkiye’de imar rantı veya ayrıcalık yaratılarak yapılan projelerde bazı şirketlerin tercih edilmesi ve bu şirketlerle çalışılması ihaleyi alan şirketlerin buradan elde ettikleri kârların bir kısmını bağışlarla seçimlerde kazanma şansı olan ya da halihazırda iktidarda olan partiye vermesi lobicilik fikrini doğrulamaktadır.

Daron Acemoğlu ve James A. Robinson’un “Ulusların Düşüşü” kitabında bahsettiği İmar-İhale-Kredi sisteminin örneği Türkiye’de görülmektedir. Türkiye’de bazı şirketler banka-kredi sisteminden aktarılan bol kredi imkanlarıyla beslenmektedirler. Özellikle inşaat sektöründe faaliyet gösteren şirketler ürettikleri ofis, ticaret merkezi ve konutları elde ettikleri ayrıcalıklarla sürdürmektedirler. Bu ayrıcalıklardan elde ettikleri karları çeşitli şekilde siyasi iktidara aktarmaktadırlar. Bağışlar yoluyla da aktarılan miktarların ne ölçüde olduğu bilinmemekte ve yukarıda bağışlar bölümünde tartışıldığı üzere alt-üst taban belirsizliğinden bir yaptırımda bulunmamaktadır. Bu nedenle her seçim döneminin tartışma konusu olmaktadır (Acemoğlu ve Robinson, 2013).

4.2.2.6. Devlet yardımı

Türkiye’de siyasi partilere yapılacak devlet yardımı 1921, 1924 Anayasası’nda ve 1961 Anayasası’nın ilk halinde yer almamıştır. Devlet tarafından yardım yapılması ilk defa 1965 tarihinde 648 sayılı SPK’nın 14. maddesi ile “*Parti ihtiyaçları ve parti çalışmalarında kullanılmak*” üzere düzenlenmiştir (Çoban, 2008, s. 603). 1970 tarih ve 1219 sayılı kanun ile siyasi partilere yardım konusu tekrar düzenlenmiş ve bu kanuna

göre yardıma sahip olabilmek için son milletvekili genel seçimlerinde partinin %5 oy oranı alması gerektiğine karar verilmiştir. Ayrıca yardımın siyasi partilerin oy oranına göre paylaşılması gerektiği öngörülmüştür (Aydın M., 2005, s. 248). 1219 sayılı kanunun Anayasa Mahkemesi tarafından iptal edilmesinden sonra 1971 tarihli ve 1421 sayılı kanunla Anayasanın 56. maddesine ekleme yapılmış ve devlet yardımı anayasallaşmıştır. Kanuna göre geçerli oyların en az %5'ini alan veya Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde (TBMM) grup kuracak sayıda milletvekilliği kazanan siyasi partilere yardım yapılmasına karar verilmiştir (Aydın M., 2005, s. 249). 1974 yılında 648 sayılı kanun, 1802 sayılı kanunla yeniden düzenlenmiştir.

1982 Anayasası'na gelindiğinde siyasi partilere yardım yapılacağı hususunda herhangi bir hüküm yer almamıştır. Kanunda böyle bir düzenlemenin yer almamasının nedeni ise siyasi partilerin birer kamu kuruluşu olmadıkları ve Anayasada devlet yardımına yönelik ibarenin konulamayacağına ifade edilmemesinden kaynaklanmıştır (Aydın M., 2005, s. 250). Fakat daha sonra 1984 yılında çıkarılan 3032 sayılı kanun ile siyasi partilere yardım yapılması hükmü eklenmiştir. Daha sonra 1987 tarihinde 3349 sayılı 1989 tarihinde 3470 sayılı 1990 tarihinde 3673 sayılı, 1992 tarihinde 3789 sayılı kanunlar ile düzenlemeler yapılmıştır. Son olarak 1995 tarihli 4121 sayılı kanun ile 1982 Anayasası'nda değişikliğe gidilmiş ve 68. maddenin son fıkrasına “*Siyasi Partilere devlet yeterli düzeyde ve hakça yardım yapar. Partilere yapılacak yardımın, alacakları üye aidatının ve bağışların tabi olduğu esaslar kanunla düzenlenir.*” ibaresi eklenmiştir (Gürbüz, 2006, s. 185).

Günümüzde 2820 sayılı SPK'da 2014 yılında yapılan değişiklikle giren ek 1. maddeye göre devlet yardımından yararlanacak partiler iki kategoriye ayrılmıştır. Bunlardan ilki milletvekili genel seçimlerinde barajı⁹ aşmış olan partilere bütçe gelirlerinin 5 binde 2'si oranında yapılan yardımdır. İkinci ise genel seçimlerde barajın altında kalan ancak %3'ten fazla oy alan partilere, en düşük yardımı alan siyasi oy oranıyla orantılı olarak yardım gerçekleştirilmektedir (Uzun, 2014, s. 24).

Siyasetin finansmanı konusunda Türkiye'de bir diğer tartışma Cumhurbaşkanlığı hükümet sistemi etrafında şekillenmektedir. Bu sistemin yarattığı Partili

⁹ 2022 yılında Milletvekili Seçim Kanunun 33. maddesinin birinci fıkrasında yer alan “oyların %10” ibaresi “oyların % 7”si şeklinde değiştirilmiştir. Böylece Türkiye'de seçim barajı %7 seviyesine indirilmiştir. Ancak buna rağmen dünyadaki en yüksek seçim barajına sahip ülkelerden biri de Türkiye'dir (Kahvecioğlu, 2024).

Cumhurbaşkanlığı iktidar partisinin elde ettiği devlet yardımı ve bağışların yanı sıra Cumhurbaşkanının gücünden de yararlanabilmektedir. Adayların kampanyalarının yürütme tarafından finanse edilmesi ve mitinglere adaylarla birlikte katılması eleştiri yapılmasına neden olmaktadır. Son yapılan seçimlere yönelik olarak Uluslararası Şeffaflık Derneği'nin hazırlamış olduğu raporda da bu konu üzerinde durulmuştur. Seçim çalışmalarında Cumhurbaşkanı'nın finansal gücünün kullanılmasının seçim eşitliğine zarar verdiği belirtilmiştir. Ayrıca dolaylı devlet yardımlarında olan ulusal kanalın kullanılmasında eşitsizlik olduğu kamuoyu tarafından tartışılmaktadır. İktidar partisi temsilcileri yerel ve genel seçimlerde ulusal kanal TRT'de ve havuz medyası olarak nitelendirilen kanallarda daha fazla yer bulurken, muhalefet partileri daha az şans elde etmektedirler (Uluslararası Şeffaflık Derneği, 2024).

4.2.2.7. Satış bedelleri

SPK'nın 61. maddesinin d,e,f bentlerinde belirtilen satış bedelleri merkez karar ve yönetim kurulu kararı ile saptanır. Siyasi partilerin rozet, flama, parti bayrağı ve benzeri rumuzları gibi tanıtım malzemelerinden, parti yayınlarının satışından ayrıca üye kimlik kartları, parti defter, makbuz ve kâğıtlarının tedarik edilmesi karşılığında elde edilen gelirler, toplam parti gelirleri arasında çok mütevazı tutarlarda kalmaktadırlar (Kırbaş, 2012, s. 172).

4.2.3. Türkiye'de Siyasal Partilerin Finansman Kaynaklarının Denetimi

Türkiye'de siyasi partilerin finansman kaynakları kadar mali saydamlık ve hesap verebilirlikte önemlidir. Bu doğrultuda Türkiye'de partilerin mali saydamlıklarının ve hesap verebilirliklerinin denetimini Anayasa Mahkemesi üstlenmiştir (Uzun, 2009, s. 219).

1961 Anayasası döneminde yürürlükte olan 648 sayılı yasa ve 1982 Anayasası döneminde yürürlüğe giren 2820 sayılı yasaya göre siyasi partilerin mali denetimi 6216 sayılı Anayasa Mahkemesi'nin Kuruluş ve Yargılama Usulleri Hakkındaki Kanun, 2820 sayılı SPK ve Anayasa Mahkemesi'nin İçtüzüğü'nün ilgili hükümlerine göre yapılmaktadır (Karakaş, 2015, s. 105). Siyasi partilerin denetimi, hukuki uygunluk denetimi olarak ifade edilmektedir. Bu ifadeyle partilerin idari, siyasi vb. faaliyetlerine yönelik değil, mali boyutlarıyla ilgili denetim yapılacağı kastedilmektedir. 6216 sayılı Anayasa Mahkemesi'nin Kuruluş ve Yargılama Usulleri Hakkındaki Kanuna ek olarak

“...Sayıştay’dan yardım sağlar” ibaresi eklenmiş, siyasi partilerin mali denetiminin Sayıştay tarafından hukuka uygunluk denetimi usullerine göre gerçekleştirilip, hazırlanan raporların Anayasa Mahkemesi’ne gönderileceği ve nihai kararın Anayasa Mahkemesi tarafından verileceği kararlaştırılmıştır (Karakaş, 2015, s. 106). Mali denetim konusunda yetkili merci Anayasa Mahkemesi’dir. Gerçek ya da tüzel kişilerin partilere yapacakları bağışların sınırını seçim sürecinde belirleyen yetkili organ Yüksek Seçim Kurulu (YSK)’dır (Dağdelen, 2013, s. 301).

Siyasetin yozlaşmasına yol açan finansman kaynaklarından biri olan bağışlarla ilgili Türkiye’de ne Anayasada ne de SPK’da şirketlerin partilere bağış yapmasını yasaklayan bir hüküm bulunmamaktadır. Avrupa’daki gelişmiş statüsündeki Belçika ve Fransa gibi ülkelerde şirket bağışları açıkça Anayasada ya da SPK’da yasaklanmıştır. Bu hususta Anayasada açık bırakan Türkiye, yabancılar tarafından partilere bağış yapılması konusunda yasaklama getirmiş ve kapatma gerekçesi saymıştır. Yabancı bağışları bizzat devletler yapabilecekleri gibi Araştırma Enstitüleri, şahıslar ve istihbarat servisleri de yapabilmektedirler (Çelik, 2012, s. 1325-1331).

“Parti merkezi ve bağlı ilçeleri de kapsamak üzere iller teşkilatı her bütçe yılını izleyen Nisan ayı sonuna kadar, bir evvelki yıla ait uygulama sonuçlarını gösteren kesin hesaplarını hazırlar. İller teşkilatından gönderilenler ve parti merkezine ait olan kesin hesaplar, merkez karar ve yönetim kurulunca incelenerek karara bağlanır ve birleştirilir.” Aynı kanunun 74. maddesinin bu konudaki hükmü ise ‘*’Siyasi partilerin genel başkanları, karara bağlanarak birleştirilmiş bulunan kesin hesap ile parti merkez ve bağlı ilçeleri de kapsayan iller teşkilatının kesin hesaplarının onaylı birer örneğini haziran ayı sonuna kadar Anayasa Mahkemesi’ne ve bilgi için Yargıtay Cumhuriyet Başsavcılığına vermek zorundadırlar. Bu belgelere, ilgili siyasi partinin aynı hesap döneminde edindiği taşınmaz ve değeri 1500 lirayı aşan taşınır malların, menkul kıymetlerin ve her türlü hakların değerleri ile edinim tarihlerini ve şekillerini de belirten listelere eklenir.’* (T.C. Resmî Gazete, 22 Nisan 1983, Sayı:2820).

Anayasanın verdiği yetki ve görevleri Anayasa Mahkemesi’nin sağlıklı bir biçimde yapabilmesi için gerekli görünen evrak 22.04.1983 tarihli ve 2820 sayılı SPK’nın 73. maddesindeki hükümlere göre bildirim yapılmalıdır. Siyasi partilerin yaptıkları harcamaları gösteren giderlere ait belgeleri saklama süresi, kesin hesabın Anayasa

Mahkemesi'nin ilk inceleme kararının ilgili partiye bildirilme tarihinden itibaren 5 yıl olarak belirlenmiştir (Çavuş, 2024).

Sonuç olarak, Türkiye'de kampanya finansmanı ile ilgili kanunda yer alan sınırlandırmaların aşılması durumunda yaptırım uygulanıp uygulanmadığına dair belli bir kanıt bulunmamaktadır. GRECO'ya¹⁰ göre Türkiye'de adayların ve siyasi partilerin seçim kampanyalarının yapılmış olan finansman ihlallerine ilişkin bir düzenleme yer almamaktadır. Yapılan ihlallere karşı etkili, orantılı ve caydırıcı yaptırımlar yoktur. Raporda finansman kurallarının ihlaline yönelik şikayetlerin mali usulsüzlük soruşturmalarına veya yaptırımlara yol açıp açmadığına ilişkin herhangi bir bilgi verilmediği görülmektedir (GRECO, 2021).

4.3. Fransa'da Siyasal Partilerin Finansmanı

Fransa'da siyasi partilerin finansmanı, partilerin faaliyetlerini sürdürebilmeleri ve seçim kampanyalarını yürütebilmeleri için çeşitli kaynaklardan sağlanmaktadır. Fransız siyasi sistemi, partilere devlet yardımları, üyelik aidatları, bağışlar ve çeşitli fonlar aracılığıyla finansman sağlamaktadır. Devlet yardımları, Fransa'da siyasi partiler için en önemli finansman kaynağı olup, genellikle seçimlerde belirli bir oy oranını aşan partilere belirli kriterlere göre dağıtılır. Üyelik aidatları, parti üyelerinden düzenli olarak toplanan katkılar olup, partilerin mali sürdürülebilirliği açısından önemli bir rol oynar. Bağışlar ise bireyler, şirketler veya diğer kuruluşlar tarafından yapılan mali yardımlardır ve sıkı yasal düzenlemeler altında kabul edilir. Ayrıca, Fransa'da siyasi partilerin finansmanı, kampanya hesapları ve siyasi finansman ulusal komisyonu (CNCCFP) gibi bağımsız denetim organları tarafından sıkı bir şekilde denetlenir. Bu denetim mekanizmaları, partilerin mali işlemlerinin şeffaf ve hesap verebilir olmasını sağlamayı amaçlar. Bu bölümde Fransa'da siyasi partilerin finansmanının tarihçesi açıklanacak ardından siyasi partilerin finansman kaynaklarının detayları ve bu kaynakların nasıl sağlandığı üzerinde durulacak, ayrıca denetim süreçleri incelenecektir.

¹⁰ Yolsuzluğa karşı devletler grubu. Avrupa Konseyi'nin yolsuzlukla mücadele izleme organıdır. 1999 yılında Avrupa üyesi devletlerin katılımıyla oluşturulmuştur. 2020 itibarıyla GRECO'nun 50 üyesi bulunmaktadır (Adalet Bakanlığı, 2024).

4.3.1. Fransa’da Siyasal Partilerin Finansmanının Tarihçesi

Fransa’da savaş sonrası dönem içerisinde yaşanan normalleşme sürecinde siyasi partilerin faaliyetlerini karşılayabilmeleri ve düzenli gelirlere sahip olabilmeleri amacıyla yasal tedbirler düşünülmeye başlanmıştır. Bu yönde ilk adım 11 Mart 1988 tarihli ve 88-227 sayılı kanun ile gündeme gelmiştir. 15 Ocak 1990 tarihli 90-55 sayılı yasa ile boşluklar doldurulmuştur. Bunun neticesinde verilen oyların %5’ini alan adaylara yazılı kağıtların ve resmi posterlerin karşılanması, ücretsiz posta sağlanması ve toplantı salonlarının tahsis edilmesi gibi kolaylıklar getirilmiştir (Paris, 1993; Yıldız, 1996, s. 25).

Siyasi alanda genişleme yaşanması ile kanunda olan boşluklar yeni bir düzenleme yapılmasını gerekli kılmıştır. Bir önceki 11 Mart 1988 tarihli ve 227-88 sayılı kanun ile önemli ve kapsamlı adımlar atılmıştır. Bu kanunla siyasi partiler ve grupların finansmanına ahlaki bir çerçeve ile seçim harcamalarına üst sınır konulmuştur. Fakat çıkarılan bu kanunun ihtiyaçları karşılamakta yetersiz kalmasından dolayı sorunları çözmek amacıyla ikinci bir kanun çıkarılmıştır. Seçim yasasında yer alan 15 Ocak 1990 tarihli 90-55 sayılı Avrupa Parlamentosu ve yerel seçimlerin, seçim harcamalarına sınır konularak yaptırımları ağırlaştırılmıştır. Ayrıca seçim harcamalarından ne anlaşılması gerektiğine de açıklık getirilmiştir. Buna göre giderler, seçimlerin yapılacağı ayın ilk gününden önceki 12 ayda yapılan harcamalar olarak kabul edilmiş ve fazla harcamayı teşvik eden bazı kampanya şekillerine kısıtlama getirilmiştir. İkinci çıkarılan kanun ise belli sınırlar ve şartlar içerisinde kişilerin partilere açıktan şeffaf bir şekilde bağış yapmasına imkân sağlanması olmuştur. Bu madde ile bağışlar konusu Fransa’da ilk defa düzenlenmiştir (Yıldız, 1996, s. 25; Bobin, 1992; Öztürk, 2006, s. 152).

Bu dönemde siyasi partilerin finansmanının düzenlenmesi kadar önemli bir diğer karar ise harcamaların azaltılması olmuştur. Atılan ilk adım televizyonda siyasi içerikli yayınlara izin veren yasa teklifinin 1986 yılında reddedilmesi ile meydana gelmiştir. Ancak mevcut yasa ile bu önlemden daha ileri adımlar atılmış, harcamalara bir tavan oluşturmanın yanı sıra propaganda amaçlı yayınların pahalı biçimlerine sınırlama getirilmiştir (Öztürk, 2006, s. 155-156).

Siyasi partiler ve gruplar 1989 yılında 11 Mart 1988 tarihli kanunla öngörülen haklardan yararlanmışlardır. Bu yardım siyasi partilerin finansmanında ilerleme sağlamış ancak yetersiz kalmıştır. Çünkü bu finansman parlamentoda yer alan parti ve gruplara verilmiş,

yeterli sayıda milletvekili sahibi olmayan partiler bu imkândan yararlanamamışlardır. Bu durumu aşmak için siyasi partiler hülle gruplar oluşturarak yardımı hak etme yoluna gitmişlerdir (Öztürk, 2006, s. 156).

4.3.2. Fransa’da Siyasal Partilerin Finansman Kaynakları

4.3.2.1. Devlet yardımı

Yasal olmayan yollardan bağışların yapılması ülkeden ülkeye farklılaşan rüşvet ve yolsuzlukları arttırması sebebiyle dünya genelinde siyasi partilere devlet tarafından yardım yapılması zorunlu hale gelmiştir. Bu doğrultuda Fransa’da devlet yardımları seçim harcamaları için hem siyasi partilere hem de adaylara yapılmaktadır. Seçim giderlerinde şeffaflık ve kontrolün sağlanması amacıyla siyasi partilere, adaylara ve gruplara belli dönemlerde bu amaç için kurulmuş bir mali müşavir ve finansman şirketi ile çalışma zorunluluğu getirilmiştir (Çoban, 2008, s. 610).

Fransa’da devlet yardımı 1988 yılına kadar sadece seçime katılan adayın seçim kampanyası için yapılmaktaydı. O dönemde devlet yardımlarının aday ile sınırlı tutulmasının nedeni dernek olarak bile kurulamaması ve statülerinin belli olmamasından kaynaklanmıştır. Fakat 1988 tarihli yasa partiye de yardım yapılmasını öngörmüştür. Partilere devlet yardımını düzenlemek üzere 1988 ile 1994 yıllarında çıkarılan yasalar aracılığıyla seçim kampanyaları ve partilerin finansman kanunları düzenlenmiştir. Sonrasında ise siyasetin önündeki tehlikelerden biri olan yozlaşmayla mücadele etmek amacıyla 1995 yılında siyasi partilerin tüzel kişilerden yardım alması yasaklanarak, partilere devletin yardım etmesi ilkesi benimsenmiştir. Devlet yardımından seçime katılan adaylar da yararlanabilmektedir. Fransa’da her yıl siyasi partilere verilecek devlet yardımının miktarı Bütçe Kanunu’nda yer almaktadır. Örneğin; 2007 yılı bütçe kanununda partilere dağıtılmak üzere 73,283,613 Euro ayrılmıştır. Bu para kırktan fazla siyasi parti ve grup arasında paylaşılmıştır. Bu paranın yarısı partilere son milletvekili genel seçiminde aldıkları oy oranına göre dağıtılmıştır (Öztürk, 2006, s. 169).

Adaylara ve siyasi partilere yardım yapma konusunda ayırım yapılmamasına rağmen bu durum harcamaların sınırlandırılmasında görülmemektedir. Adayların harcamaları kanunlar ile sınırlandırılırken, siyasi partilerin gelir ve giderleri konusunda bir kısıtlama bulunmamaktadır. Siyasi partiler sadece seçim bölgesinde desteklemiş oldukları adayların harcama sınırlamalarından sorumludur. Bir diğer ayırım ise komisyona rapor

tesliminde yaşanmaktadır. Siyasi partilerin komisyona seçimler ile alakalı bir rapor sunması gerekmemektedir ancak adaylar partiler tarafından yapılmış olan bağışları bildirmek zorundadırlar (Çelik, 2011, s. 155-156).

4.3.2.1.1. Adaylara yapılan devlet yardımı

Fransa’da devlet yardımları hem siyasi partilere hem de adaylara yapılmaktadır. Seçim yasasının 52-11. maddesinin 1. fıkrası adayların seçimlerde yaptıkları harcamaların devlet tarafından hazine yardımı yapılarak karşılanması öngörülmüştür. Devlet seçime giren her adayın yardım alabilmesi için bazı şartlar koymuş, bunlar için belirli bir harcama tavanı belirlemiştir. Her yıla ait yardımlar Bütçe Kanunu tasarısında gösterilmektedir. Seçim yasasında adaylara yardım yapılması için birinci tur oylamada %5’in altında oy almamalarıdır. Ayrıca 52-11. maddesinin hükümlerine dikkat etmeyen, kampanya hesabı geri çevrilen ve beyan verme şartı olmasına rağmen mal varlığıyla ilgili beyanlarını vermeyen adaylara devlet yardımı verilmemektedir (Çoban, 2008, s. 611-612).

Söz konusu miktarlar Siyasi Finansman ve Kampanya Hesapları Milli Komisyonu (CNCCFP) incelemesi sonrası, komisyonun hesap hakkında karar vermesi adayların hesaplarını detaylı olarak gösteren bir bilançoyu valiliğe göndermesiyle belirlenmektedir. Yasaya aykırılık durumunda kampanya hesabı hakkında seçim yargıcının kararı adaylara bildirmesiyle gerekli yaptırımlar uygulanmaktadır. Komisyon seçim yasasının 55-15. maddesinin ikinci fıkrasında belirtildiği üzere, hesabın tesliminden itibaren kendisine verilen altı aylık sürede karar vermemişse hesap onanmış sayılmaktadır (Öztürk, 2006, s. 209-214).

Yerel seçimlerde veya yasama seçimlerinde adaylara yapılan söz konusu yardım bedelinin ödenmesi valilik aracılığıyla olmaktadır. Bu ödeme seçim yasasının afiş, basım ve kâğıt ile ilgili 167, 216, 242, 355, 377 maddeleriyle öngörülen propaganda harcamalarının karşılanması yardımı dışındadır.

4.3.2.1.2. Siyasal partilere yapılan devlet yardımı

Siyasi partilere devlet tarafından yapılan hazine yardımı 11 Mart 1988 tarihinde 88-227 sayılı kanunun 8 ila 10. maddeleriyle belirlenmektedir ve söz konusu bu yardımlar iki eşit parçada ödenmektedir.

Yardımanın birinci kısmından bir siyasi partinin pay alabilmesi için en az 50 seçim bölgesinde aday göstermesi ve son milletvekili genel seçimlerinde geçerli oyların en az %1'ini almış olması gerekmektedir¹¹ (Çoban, 2008, s. 610-611). Bütçeden ayrılan paranın diğer yarısı ise her yılın kasım ayında mecliste yer alan büro birimine bildirdikleri parti gruplarına kayıtlı milletvekili ve senatörlerin sayısına orantılı olarak verilmektedir. Ancak seçilen her parlamenter, sadece kayıtlı olduğu ve katıldığı parti veya grubun adını bildirebilir. Burada da paylaşım katılmak için önceki yardımdan yararlanmış yani en az 50 aday gösterme ve %1 oy alma şartlarını gerçekleştirmiş olmak gerekmektedir. Bu şartın konulmasındaki amaç ise devlet yardımından yararlanabilmek için parlamentoda yeni partilerin kurulmasının önüne geçmektir (Çoban, 2008, s. 610-611).

Ayrıca Fransa'da Ulusal Meclis'te ya da Senato'da grupları olması koşuluyla siyasi partilere devlet radyo ve televizyonlarında ücretsiz yayın hakkı tanınması parti gelirlerinin vergi dışı bırakılması gibi dolaylı yardımlar da söz konusudur.

4.3.2.2. Bağışlar

Fransa'da bağışlar, devlet yardımlarında olduğu gibi adaylara, siyasi partilere veya gruplara olmak üzere üçe ayrılmaktadır. Gerçek kişilerce yapılan bu bağış ve yardımların miktarlarında farklılık olmasına karşın, şekil bakımından benzerlikler bulunmaktadır. Dolayısıyla bu konudaki hükümler farklı bölümler ve maddelerde toplanmaktadır.

4.3.2.2.1. Adaylara yapılan bağışlar

Fransa'da yapılan seçimlerde gerçek kişilerin aynı genel seçimler içerisinde desteklenen adayların sayısı kaç olursa olsun 4600 Avro'dan fazla bağış yapmaları yasaklanmıştır. Seçim kampanyasını finanse etmek amacıyla bir adaya yapılan 150 Avro'nun üstündeki bağışlar çek yoluyla yapılmak zorundadır. Bu zorunluluk yerine getirildiği takdirde bağış yapanın vergi indiriminden yararlanması mümkün olmaktadır. Ancak 150 Avro'nun üzerindeki bir bağışın çeksiz kabul edildiği tespit edilirse kampanya hesabı reddedilmektedir (Öztürk, 2006, s. 167).

¹¹Burada belirtilen %1 oy şartı 2003 yılında getirilmiştir. Bu durum küçük partilerin sistemi suistimal emesinden kaynaklanmıştır. Devlet yardımlarından faydalanmak isteyen bu partiler aday göstermeye başlamış ve aday sayısında artış yaşanmıştır. 1988 yılında birinci turdaki aday sayısı 2888 iken bu sayı 2002 yılı seçimlerinde 8444'e çıkmıştır. Bu artışı önlemek amacıyla devlet asgari tutarda bir kısıtlama getirmiştir (Çoban, 2008, s. 611).

Yasanın 52-1 maddesinin birinci bendine aykırı olarak listede yer alan adaylar mevcudiyette bulunan madde ile izin verilen bağışları toplamak amacıyla basın yoluyla ilan verebilmektedirler. Ancak oluşturulacak olan bu ilan bağışın ödenmesi amacından başka bir amaca yönelik olamaz (Öztürk, 2006, s. 168).

Son olarak bağışların toplanmasında tavan belirlendiği gibi bu bağışların harcanması hususunda da seçim bölgesinin büyüklüğüne göre harcama sınırı bulunmaktadır. Bu hükümle seçimlerde bir adayın topladığı bağışın miktarı ile diğer adaydan daha fazla harcama yapmasının önüne geçilmek istenmektedir (Öztürk, 2006, s. 168).

4.3.2.2.2. Siyasal partilere veya gruplara yapılan bağışlar

Siyasi partilerin ya da grupların gerçek kişilerden mali vekilleri aracılığıyla bağış toplamalarına da bazı sınırlamalar getirilmiştir. Bu sınırlamalara göre bir gerçek kişi aynı siyasi partinin, ona bağlı teşkilatları veya organlarına (mali müşavir veya finansman şirketi) sadece 7500 Avro'yu aşmayan bir bağışta bulunabilir. Partilere veya gruplara yapılan 150 Avro'nun üzerindeki bağışlar tıpkı adaylara yapılan bağışlardaki gibi çekle yapılmalıdır. Bu yolla Fransız yasa koyucuları yüklü miktarda yapılan bağışların belgelendirilmesini istemektedirler (Öztürk, 2006, s. 168-169).

Fransa'da hem siyasi partiler hem de adaylar, bağış toplama süreçlerinde finansman şirketi veya bir mali müşavir ile anlaşabilirler ve yardım toplama hususunda el ilanı hazırlayabilirler. Fakat yardım için kullanılacak el ilanlarının içeriğinde yasa da belirtilen konular yer almalıdır. Aksi takdirde görevlendirilen finansman şirketinin veya mali müşavirin yöneticilerine 750 Avro ceza kesilebilir. Bu el ilanlarında dikkat edilecek bir diğer husus ise adayların veya siyasi partilerin bağışlarının söz konusu mali müşavir ya da şirket aracılığıyla toplandığının belirtilmesidir. Ayrıca finansman şirketi veya mali müşavir, bağışçıya Danıştay'ın belirlediği şartlara göre bir makbuz hazırlamaktadır (Akyol, 2009, s. 56).

Ülke içinde yapılan bağışlara getirilen sınırlamaların yanı sıra yabancı ülkelere ve onların hükmü şahsiyetlerinden seçimlere katılan adaylara ve siyasi partilere bağış veya hizmet yardımı yapmaları yasaklanmıştır. Anayasanın ilgili maddesinde hiçbir siyasi parti, finansman şirketi ve mali müşaviri dolaylı ya da dolaysız yoldan yabancı şahsiyetin ya da yabancı bir devletin malzeme veya parasal katkısını kabul edemez ibaresi yer almaktadır (Öztürk, 2006, s. 179).

4.3.2.3. Üye aidatları

Fransa’da gruba veya partiye verilen üyelik aidatları bağış olarak adlandırılmaktadır. Üyelik aidatları Fransa Anayasası’nın 4. maddesinde düzenlenmiştir. Bu maddede üyelik aidatı hususunda belirtilen üyelik miktarının aşılmaması gerektiği belirtilmiştir. Siyasi partiler Anayasada belirtilen üyelik aidatı tavan ücretinin üstünde bir miktarı üyelerinden tahsil edememektedirler. Ancak dünya genelinde olduğu gibi Fransa’da da partilerin gelirlerinin küçük bir kısmını oluşturan üye aidatları etkisini kaybetmiştir. Partiler üye aidatlarının yanı sıra partinin düşüncesini benimsemiş olsun olmasın gerçek kişilerin yüksek miktarda bağışını beklemekte ve mümkün olduğu kadar fazla bir şekilde devlet yardımından yararlanmak istemektedirler. Fransa üye aidatlarının parti gelirleri içerisinde son derece ihmal edilebilir düzeyde olduğu ülkedir. Fransa’da Komünist Parti dışında üye aidatlarından ciddi gelir elde edebilen parti bulunmamaktadır (Öztürk, 2006, s. 179).

4.3.3. Fransa’da Siyasal Partilerin Finansman Kaynaklarının Denetimi

4.3.3.1. Kampanya hesapları ve siyasi finansman ulusal komisyonu

Fransa’da seçim harcamalarının denetlenmesiyle ilgili 11 Mart 1988 tarihli ve 227-88 sayılı “Siyasi Hayatın Finansmanın Şeffaflığı” altındaki kanunla bu konuda ilk ve en önemli adım atılmıştır. Fransa’da siyasi partilerin mali denetimi hükümetten bağımsız bir otorite olan “Kampanya Hesapları ve Siyasi Finansman Ulusal Komisyonu”nun (CNCCFP)¹² yetkisi altındadır. Dokuz üyeli bu komisyonun üç üyesi Danıştay’dan, üç üyesi Sayıştay’dan, üç üyesi de Yargıtay tarafından seçilen üyelerden oluşmaktadır. Komisyonun kararlarına karşın yargı yolu açıktır. İlgili siyasi partiler duruma göre Genel İdare Mahkemeleri’ne, Anayasa Mahkemesi’ne ve Danıştay’a başvurabilmektedirler (CNCCFP, 2024).

Komisyonun temel iki işlevi bulunmaktadır. İlki seçim kampanyası dönemlerinde adayların kampanya hesaplarını izlemek, ikincisi ise siyasi partilerin finansmanını düzenleyen mevzuata uygun hareket edip etmediklerini kontrol etmektir.

CNCCFP’nin temel görevlerinden ilki olan kampanya dönemlerinde adaylar tarafından oluşturulması gereken kampanya hesabı Fransa Seçim Kanunu’nun L. 52-12. maddesinin

¹² Commission nationale des comptes de campagne et des financements politiques.

birinci fıkrasında düzenlenmiştir. Bu maddeye göre adayların seçim kampanyası ile ilgili gelir ve giderlerini gösteren bir kampanya hesabı oluşturmaları zorunludur. Seçim sonuçlarının kesinleşmesinden hemen sonra %1'den daha fazla oy almış olan her aday kampanya sürecinde elde ettiği gelirlerini, miktarını ve niteliklerini gösteren belgeyi CNCCFP'ye sunmak zorundadır. Ek olarak bu belgede gelirlerin yanı sıra giderlerinde belirtilmesi gerekmektedir. Kampanya hesabı oluşturma ile ilgili bu hükümlülük Senato seçimleri dışında tüm genel ve yerel seçimlerde geçerlidir. Adaylar seçim sonuçlarının kesinleşmesinden iki ay veya sonuçların kesinleşmesini takip eden dokuzuncu cuma gününe kadar Komisyon'a sunmalıdırlar (Gorges, 2008).

Komisyon'a sunulan gelir belgesinde bağışlar, siyasi partilerin adaylara yaptıkları katkıların yanı sıra para yardımı dışındaki aynı nitelikteki yardımlar da dahil her türlü finansal destek gelir olarak nitelendirilmiştir. Siyasetin finansmanının en tartışmalı gelir kaynağı olan bağışlar konusunda Fransa Seçim Kanunu belirli sınırlamalar getirmiştir. Sınırlamalar gerçek kişilere yönelik sınırlamalar ve tüzel kişilere yönelik sınırlamalar olmak üzere ikiye ayrılır. Gerçek kişiler açısından Fransa Seçim Kanunu'nu L.52-8. maddesinin ilk fıkrası miktar yönünden adaylara sınırlama koymuştur. Maddenin bu fıkrasına göre adayların gerçek kişilerden alacakları bağış miktarı 4600 Euro'yu aşamayacağı ve aynı maddenin fıkrasında 150 Euro'yu aşan her bağışın çek, virman ya da banka yoluyla yapılma zorunluluğu getirilmiştir (Öztürk, 2006, s. 209-214).

Tüzel kişiler açısından ise Seçim Kanunu'nun L.52-8. maddesinin ikinci fıkrasında net bir yasak getirildiği görülmektedir. Bu maddeye göre tüzel kişiler hiçbir şekilde adayların seçim kampanyalarına bağış olarak maddi destek sağlayamazlar. Tüzel kişiler için getirilen bu yasağın tek istisnası siyasi partiler olmuştur. Siyasi partiler aday gösterdikleri vekillere destek verebilmektedirler. Ticari şirketlere ve tüzel kişiliklere bağış şeklinde maddi destek vermelerinin sakıncaları 2008 yılında Fransız Anayasa Konseyi'nin verdiği kararla vurgulanmıştır. Kampanya hesabı kapsamında adayların göstermekle yükümlü oldukları bir diğer husus giderlerdir. Genel itibariyle bilgilerin seçim gideri olarak nitelendirilmesi için üç durum öne çıkmaktadır. Bunlardan birincisi harcamaların gerçekleştiği dönemdir. Burada seçimin yapılacağı aydan bir yıl öncesinden başlamak kaydı ile seçim sonuçlarının kesinleştiği ana kadar geçen sürede yapılan harcamalar seçim gideri olarak kabul edilmektedir. İkinci durumda harcamaları yapan kişilerin kimler olduğunun belirlenmesi gerekmektedir. Adayı destekleyen ve onun adına seçim

kampanyası yürüten gerçek kişiler giderler kısmında açıkça belirtilmelidir. Üçüncü ve son olarak dikkate alınan konu ise harcamaların amacıdır. Harcamaların adayın seçilme şansını yükseltmesi için yapılmış olması gerekmektedir. Ancak literatürde son koşulun içerdiği anlam konusunda belirsizlikler mevcuttur (Odyakmaz, Çınarlı ve Özcan, 2012, s. 12).

Seçim kampanyası için yapılan harcamaların adaylara geri ödenmesi Fransız Seçim Kanunu'nda geniş bir biçimde düzenlenmiştir. Düzenlemeye göre aday tarafından seçim harcamalarının en fazla %50'si seçim sonucunda adaylara geri ödenmektedir. Geri ödeme konusunda bir diğer kıstas ise başarı yönündedir. Bu maddeye göre seçimin ilk turunda %5'ten daha az oy alan adaylar geri ödemededen yararlanamazlar. Son şart ise kampanya hesabının usulüne göre yapılması hususundadır (Odyakmaz, Çınarlı ve Özcan, 2012, s. 13).

CNCCFP'nin bir diğer temel görevi siyasi partilerin siyasetin finansmanını düzenleyen mevzuata uygun hareket edip etmediklerini kontrol etmektir. Bu konuda Fransa'da iki ayırım bulunmaktadır; kamusal finansman, özel finansman. Bunlardan birincisi olan siyasi partilerin kamusal finansmanı konusundaki düzenleme 88-227 sayılı kanunun 8-10. maddelerinde bulunmaktadır. Bu doğrultuda milletvekili seçimlerinde en az 50 seçim bölgesinde aday gösteren ve %1 üzeri oy alan partiler, devlet yardımıyla yararlanmaktadırlar. Bu kamu yardımı partilerin almış oldukları oy oranları doğrultusunda paylaştırılmaktadır. Kampanya Hesapları ve Siyasi Finansman Ulusal Komisyonu ise kamusal finansmanının uygun olarak kullanılıp kullanılmadıklarını denetlemektedir (Odyakmaz, Çınarlı ve Özcan, 2012, s. 15). İkinci ayırım ise siyasi partilerin özel finansmanıdır. Bu finansman türü 1988 yılından beri yürürlükte bulunan 88-227 sayılı kanunun 11-8. maddeleri arasında düzenlenmiştir. Burada da adaylarda olduğu gibi bağışlar konusunda da önemli kısıtlamalar bulunmaktadır. 88-227 sayılı kanunun 11-4. maddesi bir siyasi partinin yılda bir gerçek kişiden 7500 Euro'dan daha fazla bağış alamayacağını ve dördüncü fıkrasına göre 150 Euro'yu aşan her bağışın aday kampanyasında olduğu gibi çek, virman ya da banka kartı aracılığıyla yapılması zorunluluğu getirilmiştir. Seçim Hesapları ve Siyasi Finansmanlar Milli Komisyonu üyelerin ödedikleri aidatların yukarıda bahsedilen limitin aşılması durumunda bağış olarak nitelendirilmeyeceği belirtilmiştir. Kanunun 11-4. maddesinin ikinci fıkrasına göre siyasi partiler dışında kalan hiçbir tüzel kişiden bağış kabul edilemez. Bağışın yapılması

durumunda CNCCFP'nin kısıtlamasına tabii olunmaktadır. Fransa hukukunda partilerin finansmanı ile ilgili çok detaylı hukuki düzenlemelerin yürürlüğe konulduğu görülmektedir. Bunlara uyulmadığı durumda idari ve cezai yaptırımlar olmak üzere iki grupta düzenlemeler yapılmıştır. Buna göre 11-6 ile 11-7 maddelerinde belirtilen hususlara dikkat etmeyen partiler kamu yardımından mahrum bırakılabilirler. 11-5 maddesine göre, kanuna aykırı bir şekilde bağış toplayan veya bağışta bulunan kurumlara ve kişilere 45 Euro ile 2500 Euro arasında para cezası ya da bir yıl hapis cezası verilebilmektedir (Odyakmaz, Çınarlı ve Özcan, 2012, s. 15-17).

Sonuç olarak Fransa'da yargı mahkemeleri dışında oluşturulan CNCCFP, partilere ve adaylara yönelik denetim faaliyetlerini etkin ve kararlı bir şekilde yürütmektedir. CNCCFP iki türden bir denetim yapılmaktadır; adaylara ve siyasi partilere. Seçimlerde mevzuata ve kanunlara aykırı hareket eden adaylara ve partilere idari ve cezai yaptırımlar uygulanmaktadır.

4.3.3.2. Mal varlığı bildirimleri ve inceleme komisyonu

Mal Varlığı Bildirimleri ve İnceleme Komisyonu Fransa'da mal varlıklarının bildirimi ve denetlenmesi için oluşturulmuştur. Fransa'da siyasetin şeffaflığının bir parçası olarak kabul edilen bu kurum, mal varlıklarının denetimi görevini üstlenmektedir. Bu komisyon her seviyede görevi bulunan yetkililer için mal varlığı bildirme yükümlülüğünü zorunlu tutmaktadır. Senatörler hariç her kişi mal varlığı bildirimini komisyona vermek ile yükümlüdür. Bildirim görevlerin başlangıç, bitiş tarihleri, varsa önceki görevleri, seçilmişler için seçildiği yerler ayrıca sahip olunan bütün menkul ya da gayrimenkuller ve gelir getiren akarlar kaydedilmektedir (Öztürk, 2006, s. 221-222).

Kampanya hesaplarının ve siyasi parti gruplarının kontrolünü yapan bir komisyon da Mal Varlığı Bildirimlerini incelemek amacıyla kurulmuştur. Bu komisyonun üyeleri Danıştay, Yargıtay ve Sayıştay'dan seçilen dört yılda bir yenilenmek üzere oluşturulmaktadır. Komisyon mevcut 1. ve 2. maddelerinde mal varlığı bildirimini yapmakla yükümlü kişilerin beyanlarını vermediklerini veya eksik verdiklerini tespit ettiğinde, kişileri bağlı bulundukları kurumlara bildirip yükümlülüklerini hatırlatmaktadır. Komisyon kararını verdikten sonra mal varlığındaki değişimlerin hatalı veya eksik olması durumunda yetkili kişiye değil, dosyayı savcılığa sevk etmektedir (Öztürk, 2006, s. 227).

Yeni göreve başlayan milletvekilleri iki ay içerisinde mal varlığı bildirimlerini Siyasi Hayatın Şeffaflığı Komisyonu'na vermek ile yükümlüdürler. Ayrıca milletvekilleri mal varlığı durumlarındaki zamanla meydana gelecek değişiklikleri de gerekli görüldüğü takdirde söz konusu komisyona bildirmek zorundadırlar. Milletvekilliği sürecinin sona ermesi veya meclisin feshedilmesi halinde görev bitiminden itibaren en erken iki ay önce ve en geç bir ay sonra mal varlığında meydana gelen değişiklikleri liste halinde gösteren bir belgenin komisyona teslimi gerekmektedir. Altı aydan kısa süreli görevlerde yeni bir bildirim verme zorunluluğu yoktur (Öztürk, 2006, s. 223).

5. SİYASAL PARTİLERİN FİNANSMAN KAYNAKLARININ KARŞILAŞTIRILMASI: TÜRKİYE- FRANSA

Türkiye ve Fransa'nın finansman kaynaklarının karşılaştırılması önemli bir konudur. Bunun nedeni, Türkiye'de idari sistemlerde dahil olmak üzere birçok kurum ve kavramların Fransa'dan alınmış olmasıdır. Siyasi partilerin ve demokrasilerin toplum hayatına girmesinde Fransa önemli bir rol model olmuştur. Özellikle siyasi yozlaşmanın başlıca etkenleri ve partilerin iktidarı ile doğrudan bağlantılı olan seçim harcamalarına getirdiği birçok kısıtlamayla da dikkatleri çekmiştir. Bu amaçla çalışmada iki ülkenin siyasetin finansmanı konusundaki uygulamaları ve bu uygulamalar arasındaki farklılıkları incelenecektir.

İlk olarak hazine yardımlarına bakıldığında Türkiye'de siyasi partilere seçim döneminde ek hazine yardımları verilmekte ve bu yardım genel harcamaların içerisinde yer almaktadır. Siyasi partiler, bu yardımları seçim dönemi dışında da kullanma özgürlüğüne sahiptir. Fransa'da ise seçim harcamaları sadece seçim döneminde kullanılmak üzere verilmekte ve ayrı şekilde değerlendirilmemektedir. Ayrıca Türkiye'de sadece siyasi partilere devlet yardımı yapılırken, Fransa'da hem adaylara hem de partilere ayrı ayrı yardım yapılmaktadır (Öztürk, 2006, s. 264).

Türkiye'de siyasi partilerin harcamaları konusunda herhangi bir sınırlama bulunmamaktadır bundan dolayı partilerin harcamaları sınırsızdır. Fransa'da ise gerek aday gerekse parti tarafından yapılan seçim harcamalarına, seçime katıldıkları bölgenin nüfusuna ve hayat pahalılığına göre her üç yılda revize edilen üst sınırlar konulmuştur (Öztürk, 2006, s. 265).

Siyasi partilerin finansmanı konusunda en tartışmalı gelirlerden biri olan bağışlar ile ilgili olarak yapılan incelemelere göre Türkiye'de, SPK'nın 61-1. maddesi dışında kalan gerçek ve tüzel kişiler, partiye makbuz karşılığı 2 milyar TL'ye kadar yardım yapabilmektedirler. Fransa'da ise bir adaya en fazla 3000 Avro, bütün adaylara 4600 Avro ve desteklenen bütün partilere en fazla 7500 Avro bağış yapılabilir ve bu bağışlar 150 Avro'yu geçtikleri takdirde makbuz alınması zorunlu kılınmıştır (Öztürk, 2006, s. 264).

Türkiye’de yasada yapılan son değişiklikle %3’ün üzerinde oy alan siyasi partilere bir defaya mahsus hazine yardımı yapılmaktadır. Fransa’da ise hazine yardımları hem adaylara ve hem de siyasi partilere yapılmaktadır. Adaylar seçimlerin ilk turunda %5’in üzerinde oy aldıkları durumlarda yardımdan yararlanırken, partilere devlet yardımı iki bölümde verilmektedir. İlk kısmı en son seçimlerde 50 seçim bölgesinde aday gösteren parti ve grupları seçimlerin ilk turundaki oy oranlarına göre tahsis edilmekte, ikinci kısım ise her yıl Kasım ayında ilk kısmından yararlanan parti ve grupların milletvekili ve senatör sayılarına orantılı olarak verilmektedir. Bu hususta bir diğer farklılık ise siyasi yardımların verilmesindeki oy oranında yaşanmaktadır. Fransa’da bir siyasi partinin devlet yardımı alabilmesi için 50 seçim bölgesinde aday göstermesi ve milletvekili genel seçimlerinde geçerli oyların en az yüzde 1’ini almış olması gerekmektedir. Türkiye’de yapılan son değişiklikle bu oran %7’den %3’e indirilmiş ve bu şekilde yeterli olmasa da daha demokratik bir uygulama gerçekleştirilmiştir (Çoban, 2008, s. 610-611). Bu durum Fransa’da siyasi partilerin devlet desteği alabilmek amacıyla daha fazla yerden aday göstermesine zemin hazırlamıştır. Ancak ikinci bölümde getirilen %1 oy alma şartı küçük partilerin bu girişimini engellemiştir.

Siyasi partilere ve adaylara yabancı devletlerden yapılacak olan yardımlar konusunda Türkiye ve Fransa arasında bir farklılık bulunmamaktadır. Dünya genelinde çoğu ülke yabancı bağışları kabul etmemektedir. Türkiye’de seçim zamanında bağışlar ve hazine yardımları doğrudan partilerin merkez teşkilatına verilmekte ve herhangi bir denetimden uzak kalmaktadır. Fransa’da ise durum tamamen farklıdır. Seçim kampanyasının finansmanı ile ilgili yardım ve bağışlar mali müşavir veya finansman şirketi tarafından gelir ve giderlerin bilançosu tutularak yapılmaktadır. Böylece, siyasetin finansmanı konusunda şeffaflık sağlanabilmektedir. Fransa siyasal sistemi, şeffaflığa verdiği önem ile demokrasinin gerekliliğini yerine getirmektedir (Öztürk, 2006, s. 266).

Siyasi partilerin denetimini ise Türkiye’de Sayıştay’dan ve partilerden yardım almak suretiyle Anayasa Mahkemesi yapmaktadır. Seçimle ilgili itirazları ise Yüksek Seçim Kurulu incelemektedir. Anayasa Mahkemesi ve ona yardımcı olmakla görevlendirilen Sayıştay dışında Türkiye’de siyasi partilerin finansmanını denetleyecek belli bir kurum bulunmamaktadır. Fransa’da ise bu durum oldukça kapsamlı bir şekilde düzenlenmiştir. Danıştay, Yargıtay ve Sayıştay’dan seçilen üyelerin oluşturduğu 9 kişilik CNCCFP tarafından hem mali denetim yapılmakta hem de Anayasa Konseyi aracılığıyla seçimlerin

iptali sağlanmaktadır. Türkiye’de Anayasa Mahkemesi tarafından yapılan seçim harcamaları da dahil partilerin tüm harcamalarını içeren mali denetim oldukça uzun sürmekte sonraki seçim dönemine kadar uzayabilmektedir. Ancak Fransa’da bu durum detaylı bir şekilde ele alınmıştır. CNCCFP 6 ay içerisinde itiraz olduğu durumlarda ise hesapların kendisine verilmesini takiben iki ay içerisinde adayların kampanya hesabını ve sonuçlarını Resmî Gazete aracılığıyla ilan etmektedir. Bu sürenin geçmesi durumunda ise hesap otomatik olarak kabul edilmektedir. Partilerin hesapları seçim olsun veya olmasın kapatılmakta ve 6 ay inceleme süresince tekrar açılmamaktadır. Siyasal finansmanın denetiminde Fransa katı kurallar koyarak şeffaflığı sağlamaya çalışmıştır. Siyasal finansman yolsuzluğuyla da bu şekilde mücadele etmiştir. Fakat Türkiye bu konuda oldukça pasif durumda kalmış, siyasi partilerin finansman konusu siyasallaşmadıkça ya da kamuoyu tarafından tartışılmadıkça incelenememiş veya incelenmemiştir (Öztürk, 2006, s. 266).

Milletvekili adaylarının denetimi hususunda iki ülke arasında da belli farklılıklar bulunmaktadır. Türkiye’de milletvekili adaylarının seçim hileleri dışında yeterli çoğunlukta oy almaları durumunda seçilmelerinin önünde engel bulunmamaktadır. Fakat Fransa’da durum oldukça sıkı bir şekilde düzenlenmiştir. Mal varlığı beyanını bir yıl içerisinde komisyona vermeyen veya inceleme sonucunda reddedilen ve harcama tavanını aşan kişilerin milletvekili olabilmek için, yeterli oy alarak seçilmiş olsalar bile milletvekillikleri iptal edilmektedir (Öztürk, 2006, s. 266).

Türkiye’de kanuna aykırı bir biçimde bağışta bulunan kimse ve bağışı kabul eden parti sorumlusu 6 aydan 1 yıla kadar hapis cezası ile cezalandırılır. Fransa’da ise durum daha kapsamlıdır. Adaylar ve partilerin sorumluları hem bağışlar için hem de seçim harcamaları tavanını aşmadan 3750 Avro’ya kadar para cezası ve bir yıla kadar hapis cezası ile cezalandırılmaktadırlar. Partiler ise bu fiilleri işlemesi halinde 45 Avro’dan 2250 Avro’ya kadar para cezası ve bir aydan 1 yıla kadar hapis cezası ile cezalandırılmaktadırlar. Ayrıca daha sert bir uygulama olan bir sonraki yıl devlet yardımı alma hakkından da mahrum bırakılabilmektedirler. Siyasi partiler usulüne uygun bağış yapmayan gerçek ve tüzel kişiler ise ceza mahkemelerinin vereceği karara göre beş yılı geçmemek üzere devletin bütün kurum ve birimlerinin ülke genelinde vereceği kamu ihalelerine katılamamaktadırlar (Öztürk, 2006, s. 267).

Bağış tavanının aşılmasında belirli yaptırımları uygulayan iki ülke uluslararası kuruluşlardan, yabancı devletlerden, Türk uyrukluğunda olmayan tüzel ve gerçek kişilerden bağış veya yardım kabul eden parti sorumlusu, aday veya aday adayına yaptırımlar uygulamaktadırlar. Türkiye bu konuda sert önlemler alan ülkelerden biridir. Bu doğrultuda gerçek veya tüzel kişilere 1 yıldan 3 yıla kadar hapis cezası yaptırımı uygulamaktadır. Yabancı devletlerden bağışları veya yardımları kabul eden siyasi partilerin Anayasanın 69-9 ve SPK'nın 101-c maddesine göre temelli kapatılmasına sebep olmaktadır (Öztürk, 2006, s. 267).

Mal varlığı bildiriminde de her iki ülkede farklı uygulamalar bulunmaktadır. Türkiye'de bütün kamu görevlileri gibi milletvekilleri göreve başlarken mal varlığı bildirimini meclis başkanına sunmaktadırlar. Fransa'da ise şeffaflığın diğer ayağını oluşturan mal varlığı bildirimini bütün kamu görevlilerine ve özellikle milletvekilleri göreve başlarken, değişiklik olduğunda ve görevin bitmesine müteakip iki ay içerisinde sadece bu konuyu denetlemek üzere Danıştay, Yargıtay ve Sayıştay'dan üyelerin oluşturduğu Siyasi Hayatın Şeffaflığı Komisyonu'na vermektedirler (Öztürk, 2006, s. 268).

İki ülke arasında siyasal finansman açısından yaşanan bir diğer farklılık afiş, broşür, bayrak basımında da ortaya çıkmaktadır. Fransa'da adaylar seçim bölgelerinde kayıtlı olan seçmen sayısının iki mislinden fazla afiş bastıramaz ve seçmen başına yapılacak harcamalar belirlenen yasal sınırları aşamaz. Bu yasağa uymayan adaylar seçilseler dahi bu hakları iptal edilmektedir. Türkiye'ye bakıldığında ise afiş, broşür ya da bayrak basımında herhangi bir sınırlandırılmaya gidilmemiştir. Her seçim döneminde kayıtlı seçmen sayısını fazlasıyla aşan siyasi partiler ya da adaylar herhangi bir yaptırıma maruz kalmamaktadırlar. Bu durumda göstermektedir ki siyasi propagandanın finansmanı konusunun devlet tarafından denetimini sağlayan uygulamalar Fransa'da daha fazla gelişmiştir. Bununla birlikte seçim afişlerinin asılmasının sınırlandırılması ve bazı masrafların devlet tarafından karşılanacak olması seçim masraflarının azaldığını göstermektedir (Yücekök A. N., 1972, s. 73).

Fransa'da ayrıca seçim gününden önceki üç ay içerisinde basın aracılığıyla ve görsel-işitsel araçlar kullanılarak ücretli ticari reklamların yayınlanması yasaklanmıştır. Ancak siyasi yayınlar ücretsiz yayınlanabilmektedir. Resmi kampanya içerisinde radyo ve televizyon kanallarında adaylar için eşit süre ayrılmaktadır (Gençkaya, Gündüz ve Tetik, 2016, s. 42). Türkiye'de ise durum Fransa'dan tamamen farklıdır. Yasanın 49/11

maddesine göre propaganda süresi on gündür. Seçim gününden önceki onuncu sabah başlar ve seçim gününden önceki günün saat 18.00’da biter. Yasaklar bu şekildeyken televizyon ve radyo kanallarında partilere verilen süre konusu oldukça tartışmalıdır. Her seçim döneminde siyasi partiler, iktidar partisi lehine yayın yapıldığını belirtmektedirler (Sav, 2024, s. 332).

Dolaylı yardımlar konusunda da iki ülke arasında belirli farklılıklar mevcuttur. Türkiye’de vergi muafiyeti, devlet destekli medya erişimi, kamu bina salonlarının ücretsiz kullanımı, seçim malzemelerinin basım ve dağıtımı gibi dolaylı devlet yardımı bulunmaktadır. Fransa’da bu dolaylı devlet yardımları hem adaylara hem de siyasi partilere sağlanırken, Türkiye’de sadece siyasi partiler bu yardımdan yararlanmaktadırlar.

Bu karşılaştırmalı analiz, Türkiye ve Fransa’nın siyasi partilerinin finansman süreçlerindeki benzerlikler ve farklılıkları ayrıntılı bir şekilde ortaya koymaktadır. Bu iki ülkenin finansman uygulamalarını inceleyerek, hangi yöntemlerin daha şeffaf ve hesap verebilir bir sistem oluşturduğunu belirlemek mümkündür. Türkiye ve Fransa’daki finansman kaynaklarının yapısı, harcama sınırlamaları, bağış kabul etme kuralları ve denetim mekanizmaları karşılaştırılarak, her iki sistemin güçlü ve zayıf yönleri değerlendirilmiştir. Bu değerlendirme, demokrasinin sürdürülebilirliği açısından kritik olan şeffaflık, hesap verebilirlik ve adil rekabet ilkelerinin nasıl sağlanabileceğine dair önemli çıkarımlar sağlamaktadır. Böylece siyasi partilerin finansman süreçlerinin iyileştirilmesi ve demokratik süreçlerin güçlendirilmesi için politika önerileri geliştirmek mümkün olacaktır.

6. SONUÇ

Toplumlar, içinde oldukları dönemin gereksinimlerine göre çeşitli toplumsal talepler ve görüşler ortaya koymaktadır. Modernite öncesi bu talepler farklı metotlarla karşılanırken, modern toplum yaşamına geçilmesiyle birlikte bu talep ve görüşler siyasi partiler tarafından karşılanmaya başlanmıştır. Siyasi partiler, siyasal yarışa katılarak bu talepleri devlete taşıma görevini üstlenmişlerdir. Demokratik bir düzenin sağlanması ve korunması için siyasi partilerin eşit ve adil bir şekilde yarışa girmeleri gerekmektedir. Bu bağlamda, araştırmanın temel odak noktası olan siyasi partilerin finansmanı, adil rekabetin korunması açısından ele alınması gereken bir konudur.

Siyasi partiler devlet dışında örgütlenmiş, serbestçe faaliyet gösteren kurumlardır. Bu nedenle, partilerin finansmanın hangi kaynaklardan karşılanması gerektiği önemli bir tartışma konusu olmuştur. Özel hukuk kurallarına tabi olan siyasi partilerin kamusal kaynaklardan ziyade özel kaynaklarla finanse edilmesi gerektiği düşüncesi ön plana çıkmaktadır. Üyelik aidatları ve bağışlar gibi özel kaynaklar, partilerin vatandaşlara mali açıdan bağlı olmalarını sağlayarak toplumsal taleplerin daha görünür olmasına yol açmaktadır. Ancak üyelik aidatlarının günümüzde etkisini yitirmesi ve bağışların da belirli kesimlerin taleplerini karşılaması nedeniyle farklı kaynakların tercih edilmesi gerekliliği ortaya çıkmıştır. Bu noktada, kamusal finansman kaynaklarından devlet yardımları ön plana çıkmaktadır. Devlet yardımları siyasi partilerin devlete yaklaşmasına sebep olmakta ve ayrıcalıklı bireylerin etkisinin azaltılmasıyla daha demokratik bir yapı oluşturmaktadır. Ancak üye aidatlarının önemini yitirmesi, siyasi partilerin toplumdan uzaklaşma tehlikesini de beraberinde getirmektedir.

Siyasetin finansmanı açısından kamusal destekler bazı olumsuzlukları beraberinde getirir de partilerin artan giderlerini üye aidatları ile karşılamanın güçlüğü ve bağışların güvenilir bir yapıda oluşu devlet yardımlarının demokratik ülkelerde uygulama alanı bulmasına ve parti gelirlerinde vazgeçilmez bir hale gelmesine yol açmıştır.

Siyasi partilerin finansman kaynaklarının neler olduğu ve bu kaynakların partiler açısından önemi kadar, partilerin finansman kaynaklarının denetimi de oldukça önemli bir husustur. Seçimlerin adil bir şekilde gerçekleştirilmesi ve halkın iradesinin tam olarak yansıtılması için siyasi partilerin finansmanının denetimi gereklidir. Demokratik ülkelerde denetim mekanizmaları gerekli ölçüde uygulanmakta ve kurumlar seçimlerin

güvenliğini sağlamaktadır. Örneğin Fransa, İngiltere ve Almanya gibi ülkelerde siyasetin finansmanının denetlemek amacıyla yargı organlarından bağımsız kurumlar bulunmaktadır. Bu kurumların belirlediği kurallarla siyasi partilere ağır yaptırımlar uygulanabilmektedir. Fakat Türkiye gibi gelişmekte olan ülkeler bağımsız bir denetim mekanizması oluşturmak yerine, yüksek mahkeme konumunda olan Anayasa Mahkemesi aracılığıyla denetim yapmaktadır. Bu denetimin, siyasi partilere önemli yaptırımlar getirmediği ve dolayısıyla çok etkili olmadığı da gözlenmektedir.

Türkiye’de tüm anayasal süreçlerde olduğu gibi siyasetin finansmanı konusunda da Fransa örnek alınmıştır. Fransa’da siyasi partiler anayasal güvenceye kavuşturulmuş ve özel bir yasa çıkarılmıştır. Ancak, Fransa’dan farklılaşarak siyasetin finansmanı konusunda Almanya esas alınmış ve siyasetin en önemli finansman kaynağı olan devlet yardımları sadece seçim dönemlerinde değil seçim dönemi dışında da verilmiştir. Devlet yardımları, adaylar ve partiler yerine sadece siyasi partilere verilmiştir. Ancak Fransa’da devlet yardımlarına getirilen sınırlama Türkiye’de görülmemektedir. Devlet yardımlarında görülen bu sınırlama yokluğu, siyasi yolsuzluğun yaşanmasının en büyük etkeni olan bağışlarda da görülmektedir. SPK’da belirli bir sınırlama olsa da bu sınırlamaya uyulduğu konusunda şüpheler mevcuttur. Şeffaflığın sağlanması adına partiler finansman kaynaklarını ve harcamalarını yayınlanmaktadır ancak Anayasa Mahkemesi tarafından yapılan denetimlerle bağışların gerçek durumu tespit edilememektedir. Finansman konusunda yaşanan bu sorunlar neticesinde seçimlerin denetimi ve şeffaflığı sorgulanmaktadır. Türkiye örnek aldığı ülkelerden bağışlar ve devlet yardımı konusunda farklılaşarak kendine özgü uygulamaları nedeniyle seçim süreçleri tartışmalı bir ülke olmuştur.

Fransa ise finansman kaynaklarından biri olan devlet yardımlarını, seçim harcamaları için hem siyasi partilere hem adaylara hem de parlamentoda bulunan siyasi gruplara verme gereksinimi duymuştur. Türkiye’den farklı olarak, Fransa, seçim harcamalarının denetlenebilmesi ve istenilen şeffaflığın sağlanabilmesi amacıyla devlet yardımı verilmiş gruplara bu amaç için kurulmuş finansman şirketleri ve mali müşavir çalıştırma zorunluluğu getirmiştir. Bağışlar konusunda da Türkiye gibi yasal sınırlama getiren Fransa, Türkiye’den farklı olarak sınırlamalara uymayan siyasi partilere yaptırımlar uygulamaktadır. Bu özelliğiyle Fransa, yasalarla konulan kuralların yalnızca yazıda kalmasına izin vermemektedir. Fransa’nın bu denli başarılı bir siyasi parti finansman

yapısına ulaşmasındaki temel etken, CNCCFP, Mal Varlığı Bildirimi ve İnceleme Komisyonu gibi bağımsız denetim kurumlarının varlığıdır. Bu kurumlar, siyasi partilerin ve adayların finansmanının denetimini ve seçimlerin şeffaflığını sağlamaktadır.

Sonuç olarak, Türkiye, siyasetin finansmanı modelinde Fransa'yı örnek almasına rağmen uygulamalarda önemli farklılıklar bulunmaktadır. Türkiye, devlet harcamalarına ve bağışlara Fransa gibi kısıtlamalar getirmiştir; ancak bu kısıtlamaları ihlal eden siyasi partilere veya adaylara yönelik yaptırımların etkin bir şekilde uygulanamaması büyük sorun teşkil etmektedir. Fransa'da, bu tür kısıtlamaların ihlali durumunda ağır yaptırımlar uygulanmakta ve bu sayede sistemde şeffaflık ve hesap verebilirlik sağlanmaktadır. Türkiye'de ise, bağışlar gibi siyasetin güvenilirliğini ciddi şekilde etkileyen ve siyasi yolsuzluk tartışmalarına yol açan konularda gerekli yaptırımların uygulanmasında zorluklar yaşanmaktadır.

Her seçim döneminde, siyasi partilerin finansman kaynakları ve harcamaları Türkiye'de en çok tartışılan konulardan biri olmaktadır. Ancak, mevcut SPK, bu tartışmaların önüne geçmek ve sorunları çözmek konusunda yetersiz kalmaktadır. Finansman kaynaklarının denetimi hususunda da ciddi eksiklikler bulunmaktadır. Fransa, yargı organlarından bağımsız olarak kurduğu CNCCFP ile siyasi partileri ve adayları sıkı bir şekilde denetlemekte ve ihlaller karşısında ciddi yaptırımlar uygulamaktadır. Bu bağımsız denetim kurumu, finansmanın şeffaflığını ve seçimlerin adil bir şekilde yapılmasını sağlamaktadır. Türkiye'de ise denetimden sorumlu olan Anayasa Mahkemesi, bu konuda etkisiz ve yetersiz olarak değerlendirilmektedir. Anayasa Mahkemesi'nin bağımsız bir denetim organı olmaması, denetim süreçlerinin etkinliğini azaltmakta ve siyasi partilerin finansman kaynaklarının tam anlamıyla şeffaf bir şekilde denetlenememesine yol açmaktadır. Fransa'nın siyasetin finansmanı konusunda başarıya ulaşmasında, CNCCFP ve Mal Varlığı Bildirimi ve İnceleme Komisyonu gibi bağımsız denetim organlarının varlığı büyük bir rol oynamaktadır. Bu kurumlar, siyasi partilerin ve adayların finansmanının denetimini sağlamada etkili olmuş ve seçimlerin şeffaflığını güvence altına almıştır. Türkiye'nin, kuruluşundan itibaren rol model olarak aldığı Fransa'dan siyasetin finansmanı konusunda da iyi uygulama örneklerini alarak kendi sistemini geliştirmesi mümkündür. Fransa'nın başarılı uygulamalarını benimseyip ve kendi yasal düzenlemelerini güçlendirerek, Türkiye daha şeffaf ve denetlenebilir bir demokratik finansman modeli oluşturabilir.

Türkiye, devlet yardımlarının dağıtımında ve bağışların denetiminde daha etkin mekanizmalar geliştirmeli ve bu konularda Fransa'nın uygulamalarından ilham almalıdır. Örneğin, devlet yardımlarının sadece seçim dönemlerinde değil, seçim dönemi dışında da şeffaf bir şekilde dağıtılması, bağış sınırlarının sıkı bir şekilde denetlenmesi ve ihlallerin ciddi yaptırımlarla cezalandırılması gibi önlemler alınabilir. Ayrıca, bağımsız denetim kurumlarının oluşturulması ve bu kurumların etkin çalışması sağlanarak, siyasi partilerin finansmanının daha şeffaf ve hesap verebilir hale getirilmesi mümkündür.

Sonuç olarak, Türkiye'nin siyasetin finansmanı konusunda Fransa'dan örnek alacağı birçok uygulama bulunmaktadır. Fransa'nın bağımsız denetim mekanizmaları, şeffaflık ve hesap verebilirlik ilkelerine dayanan uygulamaları, Türkiye için iyi bir örnek teşkil etmektedir. Türkiye, bu örnekleri dikkate alarak, kendi sistemindeki eksiklikleri giderip daha demokratik ve şeffaf bir finansman modeli oluşturabilir ve böylece demokrasiye olan güveni artırabilir.

İyi uygulanmış bir yasanın sade ve anlaşılır olmasıyla bağlantılı olduğu için yapılan tüm mevzuatın şeffaf, nesnel, anlaşılır ve kamuya açık olması gerekmektedir. Yapılan kanunların anlaşılması zor bir dille yazılmaması önem arz etmektedir. Devlet sübvansiyonları, geleneksel para kaynakları, özel bağışlar, seçimlerin veya adaylarının nasıl finanse edileceği, şeffaflık ve hesap verilebilirlik için gerekli belgelerin nasıl hazırlanacağı, izlemelerin ve uygulamaların ne şekilde yapılacağı gibi temel konular düzenlenmelidir.

KAYNAKLAR

- Acemoğlu, D. ve Robinson, J. A. (2013). *Why Nations Fail*. New York: Crown Currency.
- Ackerman, B. ve Ayres, I. (2002). *Voting with Dollars: A New Paradigm for Campaign Finance*. New Haven: Yale University Press.
- Adalet Bakanlığı, T. (2024, 05 03). *GRECO Genel Bilgi*. Dış İlişkiler ve Avrupa Birliği Genel Müdürlüğü: <https://diabgm.adalet.gov.tr/Home/SayfaDetay/greco-genel-bilgi17092020115143> adresinden alındı
- Aktan, C. C. ve D. D. (2001). Kamu Ekonomisinde Karar Alma ve Oylama Yöntemleri. *Kamu Tercih ve Anayasal İktisat Dergisi*, 1-31.
- Akyol, Ö. (2009). Türkiye'de Siyasi Partilerdeki Mevcut Muhasebe Sisteminin İncelenmesi ve Denetimi. *Yüksek Lisans Tezi*. İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Alataş, Ö. F. (2010). Siyasi Partilerin Mali Yapısı ve Denetimi. *Yüksek Lisans Tezi*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Appg. (2020). *Defending Our Democracy In The Digital Age*. London: Fair Vote.
- Arı, E., Yılmaz, V. ve Başkan, E. (2015). Seçmen Oy Verme Davranışlarının Betimlenmesi İçin Bir Yapısal Eşitlik Model Önerisi: Yalova İli Mahalli İdareler Seçimi Örneği. *Uluslararası Alanya İşletme Fakültesi Dergisi*, 1-17.
- Atar, Y. (2008). Kartel Parti Teorisi ve Eleştirisi: Kartel Teorisinin Çağdaş Partiler Tipolojisini Açıklamadaki Yetersizliği ve Polar Partilerin Doğuşu. S. Yazıcı, K. Gözler ve F. Keyman içinde, *Prof. Dr. Ergun Özbudun'a Armağan (Cilt 1)* (s. 51-108). Ankara: Yetkin Yayınları.
- Aydın, K. ve Özbek, V. (2004). Ailenin Seçmen Davranışları Üzerindeki Etkisi. *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 144-167.
- Aydın, M. (2005). Türkiye'de Siyasal Partilere Devlet Yardımı. *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 235-265.
- Aykutalp, A. (2018). Siyasi Parti Tipolojisi ve Türkiye. A. C. Çiçek, A. Çelik ve B. Hamdemir içinde, *Siyasal Partiler, Seçim Sistemleri ve Türkiye* (s. 81-101). Ankara: Gece Akademi.
- Bakır, S. ve Pehlivan, S. (1981). *AET Ülkelerinin Seçim Yasaları*. Ankara: TBMM Basımevi.
- Bakırtaş, İ. (2007). *Ekonomik Analizleri Ekonomik Yansımalarıyla Politik Aktörler*. Bursa: Ekin Kitabevi.
- Bobin, F. (1992, 10 25). A l'occasion d'un contentieux à Nice Le Conseil d'Etat précise la portée des sanctions prévues par la loi sur les dépenses électorales. *Le Monde*.
- Bora, T. (2015, 12 9). *Herkesi Kucaklamak*. Birikim Dergisi: <https://birikimdergisi.com/haftalik/7354/herkesi-kucaklamak> adresinden alındı
- Braud, P. (2017). *Siyaset Sosyolojisi*. Ankara: İmaj Yayınevi.
- Bulutoğlu, K. (2006). *Devlet, Piyasa, Mafya*. İstanbul: Arıkan Basım Yayın Dağıtım.

- Burnell, P. ve Ware, A. (1998). *Funding Democratization*. Manchester: Manchester University Press.
- Büyüktosunoğlu, T. (2013, Aralık 24). Selçuk ve Dicle Üniversitesi Öğrencilerinin Siyasal Katılma Davranışları Üzerine Uygulamalı Bir Çalışma. *Yüksek Lisans Tezi*. Konya, Konya, Türkiye: Selçuk Üniversitesi.
- Casas- Zamora, K. (2005). *Paying for Democracy: Political Finance and State Funding for Parties*. Colchester: ECPR Press.
- Cemiyetler Kanunu (1938, 14 Temmuz). Resmî Gazete (Sayı:3959 (Mükerrer)). Erişim adresi: [3959.pdf \(resmigazete.gov.tr\)](https://www.resmigazete.gov.tr)
- Cerit, M. (2019, Eylül 13). Siyasal Partiler, Parti İçi Demokrasi ve Siyasal Elitler. *Master Thesis*. Ankara, Ankara, Türkiye: Çankaya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Hukuku Anabilim Dalı .
- CNCCFP. (2024, 02 26). *CNCCFP- France's National Commission for Campaign Accounts and Political Financing*. CNCCFP: https://www.cnccfp.fr/presse/kit/cnccfp_en.pdf adresinden alındı
- Cotteret, J. M. ve Emeri, C. (1975). *Seçim Sistemleri*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Çağla, C. (2010). *Yeni Başlayanlar İçin Siyaset Bilimi*. İstanbul: Omnia Yayınları.
- Çam, E. (2002). *Siyaset Bilimine Giriş*. İstanbul: Der Yayınları.
- Çarkoğlu, A. (2000). *Siyasi Partilerde Reform*. İstanbul: Tesev.
- Çavuş, A. (2024, 02 27). *Parti Mali Denetiminde İlk İnceleme Sürecinde İstenen Evraklar*. Abdullah Çavuş Bilgi ve Deneyim Paylaşım Portalı: <https://abdullahcavus.com.tr/parti-mali-denetimlerinde-ilk-inceleme/> adresinden alındı
- Çelik, Ö. (2011). Siyasi Partilerin Seçim Harcamalarının Denetimi. *Doktora Tezi*. Konya: Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi.
- Çelik, Ö. (2012). Türk Anayasa Hukuku'nda Siyasi Partilerin Gelir ve Giderlerinin Mali Denetimi. *Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 1303-1362.
- Çetin, M. Ş. (2021). Yeni Sağ Anlayış ve Siyasetin Finansmanı: ABD ve Türkiye Üzerine Bir Analiz. *Doktora Tezi*. Bursa: Bursa Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Çoban, A. R. (2008). Devlet Siyasi Partilere Hakça ve Yeterli Düzeyde Yardım Yapıyor mu? *Ankara Hacıbayram Veli Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 601-640.
- Çukurçayır, M. A. (2000). *Siyasal Katılma ve Yerel Demokrasi*. Ankara: Yargı Yayınevi.
- Dağdelen, A. (2013). Siyasal Yozlaşma Olgusu ve Siyasetin Finansmanı Arasındaki İlişkiye Genel Bir Bakış. *Niğde Üniversitesi İİBF Dergisi*, 291-306.
- Dahl, R. A. (1963). *Modern Political Analysis*. New Jersey: Prentice- Hall.
- Daver, B. (1993). *Siyaset Bilimine Giriş*. Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Delice, A. (2021). *Demokrasi, Partiler ve Siyasetin Finansmanı*. Ankara: On İki Levha Yayınları.
- Demirhan, Y. ve Kartal, N. (2017). Türkiye’de Cumhurbaşkanlığı Hükümeti Sistemi ve Yeni Sistemin Kamu Yönetimine Yansımaları. *Uluslararası Ekonomi, Siyaset ve Yönetim Sempozyumu* (s. 573-590). Diyarbakır: Ekin Yayınevi.

- Demirel, T. (2012). Siyasal Güçler. D. Dursun ve M. Altunoğlu içinde, *Siyaset Bilimi* (s. 180-203). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi.
- Downs, A. (1957). *An Economic Theory of Democracy*. New York: Harper ve Row.
- Dursun, D. (2004). *Siyaset Bilimi*. İstanbul: Beta Yayınları.
- Duverger, M. (1959). *Political Parties*. London: Methuen.
- Duverger, M. (1974). *Siyasi Partiler*. Ankara: Bilgi Yayınevi.
- Duverger, M. (1993). *Siyasi Partiler*. Ankara: Adalet Matbaacılık.
- Erdem, N. (2017). Siyasi Partilerin Finansmanı ve Mali Denetimi. *D.E.Ü Hukuk Fakültesi Dergisi*, 3105-3145.
- Erdoğan, M. (2004). *Anayasa Hukukuna Giriş*. Ankara: Adres Yayınları.
- Erdoğan, M. (2013). Seçim Sistemleri ile Siyasi Partiler Arasındaki İlişkiler. *Yüksek Lisans Tezi*. Ankara, Ankara, Türkiye: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Erdoğan, M. (2017). *Anayasal Demokrasi*. Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Eriş, V. ve Akıncı, A. (2019, Aralık 3). 21. Yüzyıl Demokrasilerinde Siyasal Katılım: Türkiye Örneği. *Uygulamalı Sosyal Bilimler Dergisi*, s. 35-55.
- Eroğul, C. (2014). Siyasal Katılma. G. Atılğan, ve E. Aytekin içinde, *Siyaset Bilimi* (s. 227-239). İstanbul: Yordam Kitap.
- Ersöz, E. (2018). Siyasi Partilerde Aday Belirleme Yöntemlerinin Parti İçi Demokrasideki Rolü ve Türk Siyasi Partiler Kanunu'nda Değişiklik Önerileri. *Necmettin Erbakan Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 21-34.
- Gauja, A. (2010). *Political Parties and Elections Legislating for Representative Democracy*. England: Ashgate Publishing.
- Gençkaya, Ö. F. (2002). *Devletleşen Partiler Türkiye'de Siyasi Partilerin Başlıca Gelir Kaynakları*. Ankara: Ansav Yayınevi.
- Gençkaya, Ö. F., Gündüz, U. Ve Tetik, D. C. (2016). Siyasetin Finansmanı ve Şeffaflık. *Uluslararası Şeffaflık Derneği*, 1-88.
- Gorges, J.-P. (2008, 7 8). *Décision n° 2008-4509 à 2008-4514 AN du 26 juin 2008. Conseil Constitutionnel*: <https://www.conseil-constitutionnel.fr/decision/2008/20084509à20084514AN.htm> adresinden alındı
- Göksel, T. ve Çınar, Y. (2011). *Mevcut Seçim Sisteminin İyileştirilmesine Yönelik Sayısal Analizler ve Politika Önerileri*. Ankara: Tepav Yayınları.
- Gözler, K. (2000). *Türk Anayasa Hukuku Dersleri*. Bursa: Ekin Kitabevi Yayınları.
- Gözler, K. (2001). *Anayasa Hukukuna Giriş*. Bursa: Ekin Kitabevi Yayınları.
- GRECO. (2021, 03 18). *Second Addendum to the Second Compliance Report on Turkey. The Group of States against Corruption (GRECO)*: <https://rm.coe.int/third-evaluation-round-sec-%20ond-addendum-to-the-second-compliance-report/1680alcac1> adresinden alındı
- Gülmen, Y. (1979). *Türk Seçmen Davranışında Ekonomik ve Sosyal Faktörlerin Rolü: 1960-1970*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları.

- Günel, E. (2006). *Türkiye'de Siyasal Partiler ve Güncel Siyaset*. Ankara: Bilimadamı Yayınları.
- Gürbüz, R. (2006). Siyasi Partilere Devletçe Yapılan Mali Yardımın Hukuki ve Siyasal Analizi. *Türk İdare Dergisi*, 183-198.
- Hamdemir, B. ve Çelik, A. (2018). Türkiye’de Parti Sistemler. *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 705.
- Has, M. (2017). Türkiye'de Siyasetin Finansmanının Hukuki Çerçevesi. *Yüksek Lisans Tezi*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimleri Enstitüsü.
- Hazır, H. (2009). *Anayasa Hukuku*. Ankara: Alter Yayınları.
- Heard, A. (1968). International Encyclopedia of the Social Sciences. D. L. Sills ve R. K. Merton içinde, *Political Financing* (s. 239). USA: The Macmillan Company ve The Free Press.
- Heywood, A. (2014). *Siyaset*. Ankara: Adres Yayınları.
- Kahvecioğlu, A. (2024, 03 26). *Seçim barajı yüzde 7 oldu*. Milliyet: <https://www.milliyet.com.tr/siyaset/secim-baraji-yuzde-7-oldu-6728657> adresinden alındı
- Kapani, M. (2014). *Politika Bilimine Giriş*. Ankara: Bilgi Yayınevi.
- Kar, B. (1984, Mart). İki Parti Sistemi. *Uludağ Üniversitesi İktisat ve İdari Bilimler Dergisi*, s. 191-194.
- Karakaş, M. (2015). *Siyasetin Finansmanı Sürdürülebilir Bir Demokrasinin Aracı*. İstanbul: Beta Yayınları.
- Karakoç, İ. (2000). *Türkiye'de Siyasal Parti Kimliği*. İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü .
- Karakoç, R. (2017). *Parti İçi Demokrasi: Türkiye, Fransa, Amerika Birleşik Devletleri Karşılaştırması*. Ankara: Gazi Kitabevi.
- Karamustafaoğlu, M. (1970). *Seçme Hakkının Demokratik İlkeleri*. Ankara: Ankara Üniversitesi Yayınları.
- Katz, R. S. ve Mair, P. (2018). *Democracy and The Cartelization of Political Parties*. Oxford: Oxford University Press.
- Keser, A. ve Kılıç, B. (2018). *Seçim Sistemleri ve Ulusal Kültür*. İstanbul: Kriter Yayınları.
- Kırbaş, S. (2012). *Türkiye'de Kayıt Dışı Ekonomi, Yolsuzluk Siyasetin Finansmanı*. Ankara: Phoenix Yayınevi.
- Kirchheimer, O. (1966). The Transformation of the Western European Party Systems. M. Weiner ve J. La Palombara içinde, *Political Parties and Political Development* (s. 177-200). Princeton: Princeton University Press.
- Kışlalı, A. T. (2000). *Siyaset Bilimi*. Ankara: İmge Kitabevi.
- Kışlalı, A. T. (2010). *Siyasal Sistemler*. Ankara: İmge Kitabevi.
- Koçak, M. (2002). *Siyasal Partiler ve Türkiye'de Parti Yasakları*. Ankara: Turhan Kitabevi.
- Lipson, L. (1986). *Politika Biliminin Temel Sorunları*. İstanbul: Beta Yayıncılık.

- Mair , P. ve Katz, R. S. (1995). *Change and Adaptation in Party Organizations* . London : SAGE Publications.
- Maisel, L. S. (2007). *American Political Parties and Elections: A Very Short Introduction*. Oxford: Oxford University Press.
- McCormick, J. (2020). *Karşılaştırmalı Siyaset ve Yönetim Sistemleri*. Ankara: Felix Kitap.
- Mehter, H. (2008). *Siyasi Partilerin Mali İşlemleri ve Denetimleri*. Ankara: TÜRMOB Yayınları.
- Mutlu, A. (2024, 04 02). *Kurumsallaşmış Demokrasilerdeki Siyasi Partiler Sistemi ile Ülkemizdeki Siyasi Partiler Sisteminin Karşılaştırmalı Değerlendirmesi ve Özgün Model Arayışları*. Türkiye Cumhuriyeti İçişleri Bakanlığı: <https://www.icisleri.gov.tr/tezler-2> adresinden alındı
- Neumann, S. (1969). *Toward a Comparative Study of Political Parties* . J. Blondel içinde, *Comparative Government* (s. 69-77). United Kingdom: Macmillan Education.
- Nevins, A. ve Commager, H. S. (2005). *ABD Tarihi*. Ankara: Doğu- Batı Yayınları.
- Odyakmaz, Z., Çınarlı, S. ve Özcan, C. (2012). Fransa'da ve Türkiye'de Seçim Kampanyalarının ve Siyasi Partilerin Finansmanının Denetimi. *Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 7-26.
- ODIHR, O. (2024, 08 01). *Guidelines on Political Party Regulation*. OSCE: <https://www.osce.org/files/f/documents/2/b/77812.pdf> adresinden alındı
- Öz, E. (1996). *Otoriterizm ve Siyaset, Türkiye'de Tek Parti Rejimi ve Siyasal Katılma (1923-1945)*. Ankara: Yetkin Yayınları.
- Özbudun, E. (1964, Mayıs 1). M. Duverger'in "Siyasal Partiler"i ve Siyasal Partilerin İncelenmesinde Bazı Metodolojik Problemler. *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, s. 23-51.
- Özbudun, E. (1968). *Batı Demokrasilerinde ve Türkiye'de Parti Disiplini*. Ankara: Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları.
- Özbudun, E. (1975). *Türkiye'de Sosyal Değişme ve Siyasal Katılma*. Ankara: Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları.
- Özbudun, E. (1983). *Siyasi Partiler*. Ankara: Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları.
- Özbudun, E. (1995). Seçim Sistemleri ve Türkiye. *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 521-539.
- Özbudun, E. (1998). *Türk Anayasa Hukuku*. Ankara: Yetkin Yayınları.
- Özbudun, E. (2010). *Türk Siyasal Hayatı*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi AçıkÖğretim Yayınları.
- Özbudun, E. (2011). *Türkiye'de Parti ve Seçim Sistemi*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Özcan, H. ve Yanık, M. (2007). *Siyasi Partiler Hukuku*. İstanbul: Der Yayınları.
- Özer, İ. ve Meder, M. (2008). *Siyasal Katılma ve Seçmen Davranışı*. İstanbul: Ege Yayınları.

- Özkan, A. (2007). *Siyasal İletişim Stratejileri*. İstanbul: Türk Asya Stratejik Araştırmalar Merkezi Yayınları.
- Öztekin, A. (2018). *Siyaset Bilimine Giriş*. Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Öztürk, Z. (2006). *Seçimlerde Paranın Gücü*. Ankara: Ebabil Yayınları.
- Paris, G. (1993, 03 14). Campagne intime Moins d'affiches publicitaires, plus de contacts directs : la loi limitant les dépenses, électorales a produit ses effets. *Le Monde*.
- Persily, N. (2006). Party Funding and Campaign Financing in International Perspective,. K. Ewing ve S. Issacharoff içinde, *The Law of American Party Finance* (s. 214). Portland: Hart Publishing.
- Polat, C. ve Kültür, B. (2008). Genç Seçmenler Gözüyle Siyasal Ürün (Siyasi Lider) Özellikleri: Ankara'daki Üniversite Öğrencileri Üzerine Bir Çalışma. *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*, 1-31.
- Power, S. (2020). *Party Funding and Corrupton*. Cham: Palgram and Macmillian.
- Rae, D. W. (1967). *The Political Consequences of Electoral Laws*. New Haven and London : Yale University Press.
- Raja, R. J. (2011). *Small Change Money, Political Parties, and Campaign Finance Reform*. Ann Arbor: University of Michigan Press.
- Roskin, M. G. (2021). *Çağdaş Devlet Sistemleri Siyaset, Coğrafya, Kültür*. Ankara: Adres Yayınları.
- Sabah, D. (2024, 07 24). *Turkey Lowers National Threshold to 7% With New Election Law*. Daily Sabah: <https://www.dailysabah.com/politics/elections/turkey-lowers-national-threshold-to-7-with-new-election-law?ysclid=lz5r878x58537110894> adresinden alındı
- Sarı, M. F. (2020). Siyasi Partilerin Fonksiyonları ve Demokrasiye Etkileri. *Yüksek Lisans Tezi*. Ankara: Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Sav, A. (2024, 05 19). *Seçim Propagandası*. Anayasa Mahkemesi: <https://anayasa.gov.tr/media/4693/savcihan.pdf> adresinden alındı
- Sen, A. (2009). *The Idea of Justice*. England: Penguin Books.
- Sezen, S. (1994). Seçim ve Demokrasi. S. Sezen , N. Demir, N. Sıcakyüz ve E. Gündoğan içinde, *Seçim ve Demokrasi* (s. 22-208). Ankara: Gündoğan Yayınları.
- Süer, S. S. (2011, Eylül-Ekim). “CATCH-ALL” SİYASİ PARTİLER. *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*, 49-90.
- Siyasi Partiler Kanunu (1965, 16 Temmuz). Resmî Gazete (Sayı: 12050 (Mükerrer). Erişim adresi: [12050.pdf \(resmigazete.gov.tr\)](https://www.resmigazete.gov.tr/yayin/1965/07/16/12050.pdf).
- Siyasi Partiler Kanunu (1983, 24 Nisan). Resmî Gazete (Sayı:18027 (Mükerrer)). Erişim adresi: [1.5.2820.pdf \(mevzuat.gov.tr\)](https://www.mevzuat.gov.tr/yayin/1983/04/24/18027.pdf)
- Tanilli, S. (1982). *Devlet ve Demokrasi*. İstanbul: Say Kitap Pazarlama.
- Tanilli, S. (1984). *Devlet ve Demokrasi*. İstanbul: Say Kitap Pazarlama.
- Tarhan, R. B., Gençkaya, Ö. F., Ergül, E., Özsemerci, K. Ve Özbaran, H. (2006). *Bir Olgu Olarak Yolsuzluk: Nedenler, Etkiler ve Çözüm Önerileri*. Ankara: Tepav.

- Tek, Ö. B. (1999). *Pazarlama İlkeleri Global Yönetimsel Yaklaşım Türkiye Uygulamaları*. İstanbul: Beta.
- Teziç, E. (2007). *Anayasa Hukuku*. İstanbul: Beta Yayınevi.
- Teziç, E. (2016). *Anayasa Hukuku*. İstanbul: Beta Yayınları.
- Tokgöz, Z. G. (1999). *Demokratikleşme Sürecinde Siyasi Partiler*. Ankara: Günce Yayıncılık.
- Tunaya, T. Z. (1982). *Siyasal Kurumlar ve Anayasa Hukuku*. İstanbul: Ekin Yayınları.
- Tuncer, E. (2002). *Osmanlı'dan Günümüze Seçimler*. Ankara: Tesav Yayınları.
- Turan, E. (2019). *Siyaset Bilimine Giriş*. Konya: Palet Yayınları.
- Tüner, A. (2021). *Yerel Seçimlerde Seçmen Davranışlarını Etkileyen Faktörler: Niğde Örneği*. Niğde: Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Türk, H. S. ve Tuncer, E. (1995). *Türkiye İçin Nasıl Bir Seçim Sistemi?* Ankara: Tesav Yayınları.
- Türköne, M. (2008). *Siyaset*. İstanbul: Lotus Yayınları.
- Uluslararası Şeffaflık Derneği. (2024, 08 1). *31 Mart 2024 Yerel Seçimleri İzleme Çalışması*. Uluslararası Şeffaflık Derneği: https://seffaflik.org/wp-content/uploads/2024/04/Secim-2024_Izleme.pdf adresinden alındı
- Uzun, C. D. (2009). *Anayasa Hukuku Açısından Siyasi Partilerin Finansmanı. Doktora Tezi*. Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Uzun, C. D. (2014). *Siyasi Partilerin Finansmanı: Devlet Yardımı, Sınırlamalar ve Mali Denetim*. SETA, 7-40.
- Yıldız, A. (1996). *Siyasi Partilerin Finansmanı (Almanya, İtalya, İngiltere, Fransa ve ABD Örnekleri)*. Ankara: TBMM Kütüphane ve Dökümantasyon Müdürlüğü.

ÖZGEÇMİŞ

Adı Soyadı : Şule ŞİMŞEK

Yabancı Dili : İngilizce

Eğitim Durumu

Lise : Şehit Nuri Pamir Anadolu İmam Hatip Lisesi, 2014

Lisans : Pamukkale Üniversitesi, 2019

Yayın Listesi :